

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
UNIVERSITY OF WEST ATTICA

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ MBA»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μελέτη επίδρασης της covid-19 στην Ελληνική Οικονομία και στις
Ελληνικές Επιχειρήσεις

Όνοματεπώνυμο Φοιτήτριας (ΑΜ)

Λένου Δήμητρα (ΑΜ 19085)

Όνοματεπώνυμο Επιβλέποντα

Δρ. Τουρνά – Γερμανού Ελένη

Αθήνα, 2021

**UNIVERSITY OF
WEST ATTICA**
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

UNIVERSITY OF WEST ATTICA
School Department of Archival, Library and Information Studies
DEPARTMENT OF BUSINESS ADMINISTRATION
«Master in Business Administration (MBA)»

Diploma Thesis

**Study of the effect of Covid-19 on the Greek Economy and Greek
Companies**

Student name and surname (RN)

Lenou Dimitra (RN 19085)

Supervisor name and surname

Dr. Turna – Germanou Eleni

Athens,2021

Πηγή εικόνας εξώφυλλου:

<https://m.naftemporiki.gr/story/1575977>

**Μελέτη επίδρασης της covid-19 στην Ελληνική Οικονομία και στις
Ελληνικές Επιχειρήσεις**

**Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής συμπεριλαμβανομένου και του
Εισηγητή**

Η μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία εξετάστηκε επιτυχώς από την
κάτωθι Εξεταστική Επιτροπή:

Α/Α	ΟΝΟΜΑ/ΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΑΔΑ/ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
1	Τουρνά-Γερμανού Ελένη	Καθηγήτρια Λογιστικής στο Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής	
2	Γκίκας Γρηγόριος	Τακτικός Καθηγητής του Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων της Σχολής Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής	
3	Καλλιβωκάς Δημήτριος	Λέκτορας Εφαρμογών, στο Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής	

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ/ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η κάτωθι υπογεγραμμένη Λένου Δήμητρα του Κωνσταντίνου, με αριθμό μητρώου 19085 φοιτήτρια του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής της Σχολής Διοικητικών Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων, δηλώνω υπεύθυνα ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της πτυχιακής/διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Η Δηλούσα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η επίδραση της νέας υγειονομικής κρίσης, που εξακολουθεί να βρίσκεται σε εξέλιξη, θα μελετηθεί με έμφαση στην ελληνική οικονομία και ελληνική επιχειρηματικότητα. Σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον είναι δύσκολο να αποκλειστούν οι εξωγενείς επιδράσεις, οι οποίες μπορεί να αφορούν πλήθος τομέων της οικονομίας και της κοινωνίας. Μέσα από την ανάλυση περίπου δύο δεκαετιών πριν, από την είσοδο της Ελλάδας στην Ευρωζώνη, έως την έναρξη της υγειονομικής κρίσης, πραγματοποιείται μία ενδελεχής μελέτη σε όλα τα σημαντικά ζητήματα της εθνικής οικονομίας και της επιχειρηματικότητας. Τα συμπεράσματα αυτά, αξιολογούνται με κάθε λεπτομέρεια, ώστε να γίνει απόλυτα κατανοητό, αν η Ελλάδα, είχε ξεπεράσει τα σοβαρά προβλήματα από την προηγούμενη χρηματοπιστωτική κρίση, ενώ συγκρίνονται σημαντικοί δείκτες της οικονομίας και της επιχειρηματικότητας, από την περίοδο του 2007 έως το 2019.

Περαιτέρω η έρευνα εστιάζει στον τρόπο αντιμετώπισης της πανδημίας από την ελληνική πολιτεία και την αντίδραση που υπήρξε από τους επιχειρηματίες. Αναλύονται με έμφαση οι τομείς της οικονομίας που επλήγησαν περισσότερο ή λιγότερο, αλλά και ο τρόπος που επηρεάστηκαν οι εισηγμένες εταιρίες στο Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών.

Η αξιολόγηση των στοιχείων, που συγκεντρώνονται από πλήθος αξιόπιστων πηγών, προσφέρει τελικά ουσιαστικά συμπεράσματα, σε ότι αφορά τον τρόπο με τον οποίο πρέπει η ελληνική πολιτεία να σχεδιάσει μία νέα πορεία, ώστε να θεμελιώσει ένα περιβάλλον φιλικό προς τις επιχειρήσεις και να επιτύχει αλλαγή της οικονομικής της πορείας, προς την ανάπτυξη.

Λέξεις Κλειδιά:

Υγειονομική κρίση – Επιπτώσεις – Covid 19 – Ελληνική Οικονομία – Ελληνική Επιχείρηση – Επιχειρηματικότητα

ABSTRACT

In this thesis, the impact of the new health crisis, which is still in progress, will be studied with emphasis on the Greek economy and Greek entrepreneurship.

In a globalized environment, it is difficult to rule out exogenous influences, which may concern a number of sectors of the economy and society. Through analysis that starts two decades ago, from Greece's entry into the Eurozone, until the beginning of the health crisis, an in-depth study is carried out on all major issues of the national economy and entrepreneurship. These conclusions are evaluated in detail, in order to clearly understand, if Greece has overcome the serious problems from the previous financial crisis, making a comparison of important indicators of the economy and entrepreneurship, from 2007 to 2019.

The research further focuses on how the Greek state is dealing with the pandemic and how entrepreneurs reacted. Furthermore, sectors of the economy mostly or hardly were affected by the crisis are analyzed, with emphasis on the way the listed companies were affected on the Athens Stock Exchange.

The evaluation of the data, collected from a variety of reliable sources, offers final concrete conclusions, as to how the Greek state should plan a new course of actions in order to establish a business-friendly environment and achieve growth and development.

Keywords:

Health Crisis - Impact - Covid 19 - Greek Economy - Greek Business – Entrepreneurship

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ABSTRACT.....	6
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	7
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ	11
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΙΚΟΝΩΝ	11
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΧΑΡΤΩΝ	11
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	12
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ	14
1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΘΕΜΑ.....	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΠΑΝΔΗΜΙΑ COVID-19.....	19
2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	20
2.2 COVID-19 ΔΙΕΘΝΗ ΕΞΕΛΙΞΗ	20
2.3 COVID-19 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	21
2.3.1 Περιοριστικά μέτρα για τη μείωση της εξάπλωσης του covid 19	21
2.3.2 Αναστολή απασχόλησης για περιορισμό της εξάπλωσης της covid 19.....	22
2.3.3 Κλάδοι της Ελληνικής Οικονομίας σε αναστολή λειτουργίας	31
2.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΠΑΝΔΗΜΙΑ.....	34
3.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	35
3.2 ΕΙΣΟΔΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΕΩΣ ΤΗΝ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ	35
3.3 ΤΡΑΠΕΖΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΕΩΣ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	37
3.4 ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΕΩΣ ΤΗΝ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ.....	39
3.5 ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ.....	42
3.5.1 Φορολογία στην Ελλάδα πριν την πανδημία	42
3.5.2 Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών και χρηματοδότηση εισηγμένων.....	46
3.5.3 Προβληματική προσέγγιση μακροοικονομικών δεικτών	48
3.6 ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ ΣΕ ΕΡΓΑ ΥΠΟΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ	49

3.7 ΔΟΜΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΠΑΝΔΗΜΙΑ	50
3.8 ΨΗΦΙΑΚΟΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΨΗΦΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.....	58
3.9 ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΗ ΛΙΣΤΑ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ DOING BUSINESS	61
3.10 ΔΕΙΚΤΕΣ ΕΥΗΜΕΡΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΟΤΗΤΑΣ.....	62
3.11 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	63
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ ΣΕ ΔΗΜΟΣΙΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	67
4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	68
4.2 ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ.....	69
4.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	74
4.4 ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	77
4.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	81
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	83
5.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	84
5.2 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΕΡΔΟΦΟΡΙΑ ΣΤΙΣ ΕΙΣΗΓΜΕΝΕΣ ΣΤΟ ΧΑΑ	84
5.3 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	85
5.4 ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ	87
5.5 ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	87
5.6 ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ.....	88
5.7 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΙΣ STARTUP ΜΕ ΨΗΦΙΑΚΟ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟ	89
5.8 ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΑΠΟ ΤΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ	89
5.9 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	91
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΈΡΕΥΝΑΣ	93
6.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	94
6.2 ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ.....	94
6.3 ΣΚΟΠΟΙ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	94
6.3.1 Η διερευνητική προσέγγιση	95
6.3.2 Περιγραφή.....	95
6.3.3 Αναζήτηση της Αιτιότητας και Ερμηνεία.....	95
6.4 ΛΟΓΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	96

6.5 ΧΡΟΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	96
6.6 ΕΙΔΗ ΕΡΕΥΝΩΝ	97
6.6.1 Έρευνα πεδίου.....	97
6.6.2 Δειγματοληπτική έρευνα.....	97
6.6.3 Δευτερογενής έρευνα	98
6.6.4 Πειράματα	98
6.6.5 Έρευνες καταγεγραμμένων στατιστικών	98
6.7 ΕΠΙΛΟΓΗ ΜΕΘΟΔΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΡΕΥΝΑ	99
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΕ ΒΙΩΣΙΜΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	100
7.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	101
7.2 ΕΘΝΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΚΑΜΨΗΣ ΚΑΙ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ- «ΕΛΛΑΔΑ 2.0»	101
7.3 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	105
<i>Διατήρηση κλίματος εμπιστοσύνης</i>	<i>107</i>
<i>Ποσοτική χαλάρωση και παροχή ρευστότητας.....</i>	<i>107</i>
<i>Ομαλότερη δημοσιονομική προσαρμογή</i>	<i>107</i>
<i>Απορρόφηση των πόρων του Ταμείου Ανάκαμψης.....</i>	<i>107</i>
<i>Εντατικοποίηση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων</i>	<i>108</i>
<i>Τροποποίηση του φορολογικού μοντέλου.....</i>	<i>108</i>
<i>Νέο ανθεκτικό παραγωγικό μοντέλο</i>	<i>109</i>
<i>Μείωση της τραπεζικής κρίσης.....</i>	<i>109</i>
<i>Παροχή ρευστότητας σε υγιείς επιχειρήσεις</i>	<i>110</i>
<i>Χρηματοδότηση σε νέους ελπιδοφόρους τομείς.....</i>	<i>110</i>
<i>Ψηφιακός μετασχηματισμός των επιχειρήσεων και του κράτους.....</i>	<i>111</i>
<i>Αναβάθμιση των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού</i>	<i>111</i>
<i>Μείωση του εξωτερικού χρέους</i>	<i>112</i>
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ, ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΈΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΈΡΕΥΝΑ	113
<i>Συμπεράσματα</i>	<i>114</i>
<i>Αδυναμίες της παρούσας έρευνας</i>	<i>118</i>

<i>Μελλοντική έρευνα</i>	118
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΗΓΕΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ	119
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ.....	119
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ	120

Ευρετήριο Πινάκων

Πίνακας 1: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Ελλάδα Μάιος 2021.....	22
Πίνακας 2: Βασικοί δείκτες της οικονομίας από το 2009 στο 2020	36
Πίνακας 3: Η Ελληνική Οικονομία 2007 – 2019.....	41
Πίνακας 4: Φορολογικά Έσοδα της Ελλάδας 2021	44
Πίνακας 5: Ορισμοί μεγέθους επιχειρήσεων στην Ευρώπη.....	51
Πίνακας 6: Δομή ελληνικών επιχειρήσεων 2018.....	53
Πίνακας 7: 4 ^η βιομηχανική επανάσταση και επιδόσεις της Ελλάδας 2019	60
Πίνακας 8: Διεθνείς Κατάταξη International Institute of Management Development	78
Πίνακας 9: Η κατάταξη της Ελλάδας βελτιωμένη στο World Competitiveness Ranking... ..	79
Πίνακας 10: Βασικά Μεγέθη στο ΧΑΑ το πρώτο 4μηνο του 2021.....	85
Πίνακας 11: Μέτρα ενίσχυσης της οικονομίας-ποσοτική αποτύπωση	90

Ευρετήριο Εικόνων

Εικόνα 1: Απεικόνιση δεικτών ευημερίας στην Ελλάδα το 2017.	62
Εικόνα 2: Απεικόνιση δεικτών ισότητας στην Ελλάδα το 2017.	63

Ευρετήριο Χαρτών

Χάρτης 1: Απασχόληση στους τομείς Πληροφοριών και Επικοινωνιών. ...	60
Χάρτης 2: Εκτίμηση Κινδύνου Χώρας.	73

Ευρετήριο Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Μείωση (%) των ωρών εργασίας στην Ευρωζώνη	24
Διάγραμμα 2: Οικονομική κατάσταση ελληνικών νοικοκυριών (4 ^{ος} – 6 ^{ος} /2021)	25
Διάγραμμα 3: % μισθωτών που έχασαν την εργασία τους, μειώθηκαν οι ώρες απασχόλησης, ή βρέθηκαν σε αναστολή εργασίας επί του συνόλου των απασχολούμενων για το 2020.....	25
Διάγραμμα 4: Μισθωτοί σε καθεστώς αναστολής απασχόλησης	26
Διάγραμμα 5: Ανεργία στην Ευρωζώνη	26
Διάγραμμα 6: Μεταβολή απασχολούμενων, ανέργων και οικονομικά μη ενεργών 2020	27
Διάγραμμα 7: Ανεργία ανά κλάδο της Ελληνικής Οικονομίας.....	28
Διάγραμμα 8: Ποσοστό ανεργίας με βάση την ηλικία και το φύλο	28
Διάγραμμα 9: Μισθωτοί και εβδομαδιαίες ώρες απασχόλησης	29
Διάγραμμα 10: Εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης (% επί του συνόλου) που δεν βρίσκουν εργασία πλήρους απασχόλησης αν και αναζητούν	30
Διάγραμμα 11: Μισθωτοί ανά εισοδηματικό κλιμάκιο.....	30
Διάγραμμα 12: Ανάπτυξη και Παραγωγικό κενό στην Ελλάδα από την ένταξή της στην ΕΕ.	35
Διάγραμμα 13: Ιδιωτική κατανάλωση και Εξωτερικό Εμπόριο Αγαθών (2001 – 2019).....	39
Διάγραμμα 14: Εξαγωγές Υπηρεσιών 2002 – 2019 σε Τουρισμό και Ναυτιλία	40
Διάγραμμα 15: Πάγια και χρηματοοικονομικά στοιχεία, σε σταθερές τιμές 2015	40
Διάγραμμα 16: Ανισοροπίες επί % του ΑΕΠ	41
Διάγραμμα 17: Φορολογικά έσοδα του ελληνικού κράτους (2008 – 2019)	46
Διάγραμμα 18: Ιστορικό του Γενικού Δείκτη Τιμών του ΧΑΑ από το 1998 έως 2019	48
Διάγραμμα 19: Δομή των ελληνικών επιχειρήσεων 2018	52
Διάγραμμα 20: Δομή των ελληνικών επιχειρήσεων στους κλάδους της οικονομίας.....	55
Διάγραμμα 21: Νομικές Μονάδες ανά Τομέα Οικονομικής Δραστηριότητας 2018	55
Διάγραμμα 22: Νομικές Μονάδες 2011 – 2018.....	56
Διάγραμμα 23: Κύκλος εργασιών ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας 2018	57
Διάγραμμα 24: Συμμετοχή στο σύνολο των απασχολούμενων ανά Τομέα 2018	58
Διάγραμμα 25: Η σημαντικότητα του κλάδου Πληροφοριών και Επικοινωνιών	59
Διάγραμμα 26: Ροή εργαζομένων προς τον Ιδιωτικό Τομέα	70
Διάγραμμα 27: Μέσος Ρυθμός μεταβολής βιομηχανικής παραγωγής (2014 – 2020).....	77
Διάγραμμα 28: Χρηματοδότηση των επιχειρήσεων ανά κλάδο.....	86

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν στην επιτυχή ολοκλήρωσης αυτής. Ειδικότερα, ευχαριστώ πολύ για τη συμβολή της την επιβλέπουσα καθηγήτρια κα Τουρνά – Γερμανού Ελένη για την επιλογή του θέματος, την υποστήριξη και τη διαρκή βοήθεια σε όλα τα στάδια εκπόνησης της εργασίας. Ακόμη, ευχαριστώ τους διδάσκοντες καθηγητές του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών Διοίκηση Επιχειρήσεων MBA του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής για τις γνώσεις και τα εφόδια που μου παρείχαν. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον σύζυγο μου για την απόλυτη υποστήριξη και σ' αυτό το στάδιο των σπουδών μου καθώς και τη μικρή μου κορούλα, από την οποία στέρησα ώρες διασκέδασης και ψυχαγωγίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:

Εισαγωγή

1.1 Εισαγωγή στο Θέμα

Είναι γεγονός ότι εδώ και έναν χρόνο και πλέον η ανθρωπότητα βρίσκεται αντιμέτωπη με μια πρωτόγνωρη κρίση, η οποία αναπτύσσεται σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας και της οικονομίας. Η ελληνική οικονομία δεν θα μπορούσε να μην επηρεαστεί από την κρίση αυτή, λαμβάνοντας υπόψη την διαχρονική της αδυναμία καθώς και τη σύνθεση των επιμέρους κλάδων αυτής (Grant Thornton, 2020). Θα πρέπει να επισημανθεί ότι με την εμφάνιση της πανδημίας στην Ελλάδα υπήρξε σημαντικός περιορισμός της οικονομικής δραστηριότητας, με τους τομείς που πλήττονταν περισσότερο να είναι ο τουρισμός, η ψυχαγωγία, ο τομέας των μεταφορών, το εμπόριο, αλλά και ευρύτερα οικονομικές δραστηριότητες, οι οποίες συνδέονται με υψηλά επίπεδα συνάθροισης και διεπαφής. Πέρα από τις άμεσες συνέπειες που δημιουργήθηκαν στους κλάδους αυτούς, αλλά και σε άλλους, σημαντικό προβληματισμό δημιούργησε στο σύνολο της κοινωνίας η έντονη αβεβαιότητα που επικράτησε μετά την εκδήλωση της πανδημίας, καθώς κανείς δεν γνώριζε την εξέλιξη της πανδημίας, αλλά και ούτε τις πραγματικές συνέπειες αυτής, τόσο στην υγεία των πολιτών, όσο και στην οικονομία (Χριστοδουλάκης κ.α., 2020). Περαιτέρω, εξαιτίας των μέτρων ατομικής προστασίας που επιβλήθηκαν, στην Ελλάδα υπήρξε βαθιά ύφεση, η οποία είχε ως αποτέλεσμα να επηρεαστεί η οικονομική κατάσταση των επιχειρήσεων, η απασχόληση, καθώς επίσης και τα δημοσιονομικά μεγέθη αυτών. Από την άλλη, δεν θα πρέπει να παραβλέπετε το γεγονός ότι εξαιτίας των περιορισμών και των μέτρων αποστασιοποίησης, επηρεάστηκε σημαντικά η κοινωνική και καταναλωτική συμπεριφορά των πολιτών (Θανόπουλος & Γιακούλας, 2021).

Σκοπός της εργασίας είναι η έρευνα των επιδράσεων της πανδημίας στην ελληνική οικονομία και επιχειρηματικότητα και η αποκάλυψη μίας πορείας αλλαγών ή τροποποιήσεων που πρέπει να επιλέξει η ελληνική πολιτεία ώστε να επιτύχει ανάπτυξη, διαμέσου και της ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας. Αναλύοντας σταδιακά κάθε σημαντικό παράγοντα που επιδρά ή επέδρασε μέσα από την πανδημία, στην ανάπτυξη ή την ύφεση, τίθενται με προτεραιότητα, όλοι οι στόχοι που θα μπορούσε να ελέγξει η ελληνική κυβέρνηση, ώστε να επιτύχει ίσως μια καλύτερη εικόνα περί ανάκαμψης και όχι μία νέα πτώχευση και αποτυχία.

Οι στόχοι, που θα διερευνήσει σε βάθος η παρούσα έρευνα είναι το πώς, μεγέθη από το παρελθόν και λάθη που καταγράφονται στις πολιτικές και

οικονομικές επιλογές των προηγούμενων κυβερνήσεων, επηρέασαν την Οικονομία, τις επιχειρήσεις καθώς και την επιχειρηματικότητα της χώρας μας σε σχέση με την πανδημία covid-19. Επίσης, θα αποκαλύψει τις πραγματικές επιδράσεις της πανδημίας στην ελληνική οικονομία και επιχειρηματικότητα όπως καταγράφονται σήμερα, και μετέπειτα μέσω της έρευνας θα αναδειχθεί το πόσο σημαντικό ρόλο θα παίξει η επιχειρηματικότητα στην ανάκαμψη της οικονομίας.

Όσον αφορά τη δομή της εργασίας αποτελείται από οκτώ κεφάλαια.

Το πρώτο κεφάλαιο αφορά το παρόν μέρος της εισαγωγής.

Το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει στην πανδημία Covid-19, όπου αρχικά εξετάζεται η διεθνής εξέλιξη αυτής, καθώς και η αντίστοιχη εξέλιξη στην Ελλάδα. Εν συνεχεία, γίνεται λόγος για την αντιμετώπιση της Covid-19, ενώ περιγράφονται αναλυτικά οι πρωτοβουλίες που αφορούν την ενίσχυση της ανθεκτικότητας έναντι της Covid-19.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύονται δεδομένα της ελληνικής οικονομίας και της ελληνικής επιχειρηματικότητας, από την περίοδο εισαγωγής της χώρας στο ευρώ, με έμφαση στην περίοδο της προηγούμενης δεκαετίας που αντιμετώπισε τη χρηματοπιστωτική κρίση, αλλά και πως αυτή από δημοσιονομική κρίση μετατράπηκε σε τραπεζική και στην πραγματικότητα δεν ξεπεράστηκε μέχρι την περίοδο πριν την υγειονομική κρίση. Τα στοιχεία που αναλύονται αποδεικνύουν ότι η ελληνική οικονομία είχε κάνει μικρά βήματα ανάπτυξης και είχε διορθώσει ανεπαρκώς, ορισμένους μόνο μακροοικονομικούς δείκτες. Η αξία αυτής της πρώτης ανάλυσης, είναι σημαντική καθώς αποδεικνύονται εύκολα οι λόγοι που τελικά οδήγησαν στις δυσμενείς συνέπειες της πανδημίας, αλλά και στους λόγους που εξακολουθούν να επιδρούν αρνητικά στην ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας και της επιχειρηματικότητας.

Το τέταρτο κεφάλαιο δίνει έμφαση στην επίδραση της πανδημίας σε δημοσιονομικό επίπεδο, όπου περιγράφονται εκτενώς οι δημοσιονομικές εξελίξεις κατά την περίοδο της πανδημίας, ενώ στη συνέχεια εξετάζεται η οικονομική δραστηριότητα στην Ελλάδα, καθώς και η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, οι δείκτες ευημερίας και πως η παραγωγικότητα ισοδυναμεί με την ανταγωνιστικότητα.

Το πέμπτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στις επιπτώσεις της πανδημίας στον τομέα των επιχειρήσεων. Πιο αναλυτικά, αποτυπώνονται οι επιπτώσεις στον τομέα της βιομηχανίας, στον τομέα του τουρισμού, καθώς επίσης και στον τομέα του εμπορίου αλλά και στις σύγχρονες startup επιχειρήσεις και τα οικονομικά αποτελέσματα που είχαν αυτές εν μέσω της υγειονομικής κρίσης. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στα μέτρα που ελήφθησαν για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης από τη πλευρά του Κράτους.

Το έκτο κεφάλαιο εξηγεί τους λόγους που επιλέχθηκε η συγκεκριμένη μεθοδολογία στην έρευνα των επιδράσεων της πανδημίας, στην ελληνική οικονομία και ελληνική επιχειρηματικότητα. Με έμφαση και τελικό στόχο την εγκυρότητα των προτάσεων και συμπερασμάτων που εξάγονται, μελετήθηκαν πλήθος έγκυρων δημοσιεύσεων και πλούσια βιβλιογραφία, ώστε να επιλεγεί η πλέον κατάλληλη μέθοδος. Σχετικά με τη μεθοδολογία που χρησιμοποιείται στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, πρόκειται για δευτερογενή ανάλυση δηλαδή για εκτενή βιβλιογραφική αναζήτηση που λαμβάνει χώρα σε επιστημονικά περιοδικά, καθώς και σε σχετικά συγγράμματα από εθνικούς, ευρωπαϊκούς και διεθνείς φορείς. Ακόμη, χρησιμοποιείται πλήθος στοιχείων από έγκυρους φορείς, όπως για παράδειγμα είναι η Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία, η Eurostat, ο Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ), μέσω των οποίων επιδιώκεται να αποτυπωθεί η πραγματική κατάσταση που αφορά την οικονομία, καθώς και οι πρόσφατες εξελίξεις με τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο. Επιπλέον, χρησιμοποιούνται και σχετικές μελέτες που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια του τελευταίου έτους, από διεθνείς και εγχώριους φορείς, καθώς επίσης και εκτενείς πληροφορίες από το διαδίκτυο. Επειδή το θέμα που μελετά η παρούσα έρευνα, είναι εξαιρετικά σύγχρονο, προτιμήθηκε η αξιοποίηση πραγματικών και καταγεγραμμένων στοιχείων και όχι η ανάλυση ή έρευνα των τάσεων ή των απόψεων, που περιλαμβάνουν έντονα το στοιχείο της υποκειμενικότητας. Άλλωστε υπήρχε πληρότητα σε υλικό και στατιστικές καταγραφές, με τρόπο που να μην απαιτείται η πιθανολόγηση, αφού τα δεδομένα ήταν απολύτως ακριβή. Ανάμεσα σε αυτά τα στοιχεία είναι οι ενάρξεις και λήξεις επιχειρήσεων, οι επιδόσεις των εισηγμένων εταιριών, η επίδοση της ελληνικής οικονομίας και των μεγάλων κλάδων αυτής, καθώς και άλλα διεθνή και ευρωπαϊκά στοιχεία που διευκόλυναν τις συγκρίσεις και τη διαπίστωση ασφαλών συμπερασμάτων.

Στο έβδομο κεφάλαιο θα συγκεντρωθούν τα αποτελέσματα της δευτερογενούς έρευνας και θα προταθούν ενδεδειγμένες λύσεις για τη μετάβαση σε μια περισσότερο βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, της ερευνήτριας, ενώ ξεχωριστή αναφορά γίνεται στο Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Ελλάδα 2.0», καθώς διενεργούνται προτάσεις πολιτικής σε επιμέρους τομείς της οικονομίας.

Το όγδοο κεφάλαιο τονίζει με έμφαση τα πραγματικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, όπως αυτά αναδεικνύονται τελικά με σειρά προτεραιότητας, αλλά και όσα δευτερευόντως έχουν σημασία. Η επίδραση της πανδημίας στην ελληνική οικονομία και επιχειρηματικότητα, μπορεί να αφορά ένα διάστημα μεγαλύτερο από ότι αρχικά έγινε αντιληπτό, αφού φαίνεται να επηρεάζει το μέλλον όλου του κόσμου, ο οποίος στράφηκε με ταχύς ρυθμούς στην αυτοματοποίηση, τις ψηφιακές επιχειρήσεις και τη μείωση της ανθρώπινης απασχόλησης. Οι εξελίξεις πρέπει να αξιοποιηθούν και να ληφθούν επίσης υπόψη από την ελληνική πολιτεία ώστε να επιτύχει τη συμπόρευσή της με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2:

Πανδημία Covid-19

2.1 Εισαγωγή

Το κεφάλαιο αυτό επικεντρώνεται στην αποτύπωση της πανδημίας Covid-19 σε διεθνές επίπεδο, καθώς και στην Ελλάδα, ενώ στη συνέχεια παρουσιάζονται ενέργειες που έγιναν για την αντιμετώπιση της πανδημίας, δίνοντας έμφαση στα μέτρα που ελήφθησαν, τόσο σε υγειονομικό, όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Τέλος, παρουσιάζονται οι πρωτοβουλίες που αφορούν την ενίσχυση της ανθεκτικότητας έναντι της Covid-19, δίνοντας έμφαση στον εμβολιασμό, καθώς και σε άλλες ευρύτερες υγειονομικές και κοινωνικές πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση αυτή.

2.2 Covid-19 διεθνή εξέλιξη

Τον Ιανουάριο του 2020 στην επαρχία Hubei της Κίνας διαπιστώθηκε συρροή κρουσμάτων πνευμονίας και αμέσως δημιουργήθηκε ανησυχία σχετικά με τι ακριβώς είναι. Λίγες μέρες αργότερα ανακοινώθηκε ότι πρόκειται για ένα νέο στέλεχος κορωνοϊού (2019-nCoV), ωστόσο, οι ιοί της κατηγορίας αυτής είναι αρκετά συνηθισμένοι, λαμβάνοντας υπόψη ότι περίπου το 1/3 των συνολικών λοιμώξεων του ανώτερου αναπνευστικού συστήματος προκαλούνται από τους ιούς της μορφής αυτής (Εθνικός Οργανισμός Δημόσιας Υγείας, 2020). Από τη πρώτη στιγμή προσδιορίστηκαν τα συμπτώματα της Covid-19, όπου τα συνηθέστερα είναι ο πυρετός, ο ξηρός βήχας, καθώς και η παρατεταμένη κόπωση. Ωστόσο, πέρα από αυτά υπάρχουν και ορισμένα συμπτώματα τα οποία απαντώνται σπανιότερα, όπως είναι οι πόνοι, η ρινική συμφόρηση, η επιπεφυκίτιδα, ο πονόλαιμος, η διάρροια, η απώλεια γεύσης και οσμής, καθώς επίσης και ο αποχρωματισμός των δακτύλων, είτε των ποδιών. Περίπου 80% παρουσιάζει ήπια συμπτώματα και εμφανίζονται σταδιακά, ενώ περίπου 20% μπορεί να παρουσιάσει προβλήματα στην αναπνοή. Περισσότερο ευάλωτα είναι τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, όπως επίσης και τα άτομα τα οποία πάσχουν από υποκείμενα νοσήματα, όπως είναι η υψηλή αρτηριακή πίεση, τα καρδιακά και πνευμονικά προβλήματα, ο διαβήτης, καθώς και ο καρκίνος, με τα άτομα αυτά να παρουσιάζουν και υψηλότερο κίνδυνο επιπλοκών (World Health Organization, 2020).

Η εν λόγω ασθένεια μεταδίδεται κυρίως μέσω των αναπνευστικών σταγονιδίων από κάποιον που βήχει, είτε έχει κάποια άλλα συμπτώματα, όπως είναι η κόπωση, καθώς και ο πυρετός, ενώ τα άτομα τα οποία δεν παρουσιάζουν συμπτώματα μεταδίδουν και αυτά τον ιό. Για να μπορέσει να υπάρξει προφύλαξη

έναντι του ιού, θα πρέπει να τηρούνται οι κανόνες υγιεινής των χεριών, όπως επίσης και του αναπνευστικού συστήματος, ενώ από τα πρώτα στάδια της πανδημίας προβλέφθηκαν αποστάσεις τουλάχιστον ενός μέτρου μεταξύ των ατόμων, προκειμένου να αποφευχθεί ο συγχρωτισμός (World Health Organization, 2020).

2.3 Covid-19 στην Ελλάδα

Κατά την προηγούμενη δεκαετία που η χώρα διένυσε μία μακρά περίοδο δημοσιονομικής και τραπεζικής κρίσης, από την οποία όχι μόνο δεν επανήλθε στα επίπεδα της προ χρηματοπιστωτικής κρίσης εποχή, πολλές υποδομές του κράτους δεν λειτουργούσαν ή λειτουργούσαν με σοβαρές παθογένειες και ελλείψεις. Μεταξύ αυτών και ο Υγειονομικός Κλάδος, με τα νοσοκομεία της χώρας να παρουσιάζουν σοβαρότατες ελλείψεις σε προσωπικό και εξοπλισμούς.

Γνωρίζοντας την δεινή κατάσταση που βρισκόταν τα νοσοκομεία της Ελλάδας, η κυβέρνηση αποφάσισε να λάβει αυστηρότατα μέτρα για να αποφύγει την αύξηση των κρουσμάτων και κατ' επέκταση την αύξηση των εισαγωγών στα νοσοκομεία. Ταυτόχρονα, τραγικό παράδειγμα αποτελούσε η περίπτωση της Ιταλίας, η οποία είχε ήδη από την πρώτη περίοδο θρήνησε χιλιάδες νεκρούς από την πανδημία, ενώ σε μικρό διάστημα, η Γαλλία, Βρετανία και Ισπανία, αντιμετώπισαν επίσης οξύτατα προβλήματα, αν και διέθεταν καλύτερα εξοπλισμένα συστήματα υγείας. Πάρα τις ευρύτατες απαγορεύσεις μετακινήσεων και εργασίας, το ποσοστό θνησιμότητας από την νέα νόσο, ήταν επίσης υψηλότατο 7% περίπου, αν και τα στοιχεία που έδινε η χώρα δεν είχαν την απαραίτητη ακρίβεια. Μάλιστα 75% των θανάτων από covid συνέβησαν εκτός Μονάδων Εντατικής Θεραπείας (ΜΕΘ) (Eurostat, Covid19, 2021).

2.3.1 Περιοριστικά μέτρα για τη μείωση της εξάπλωσης του covid 19

Από τις αρχές Μαρτίου του 2020 η Ελλάδα πήρε αυστηρά μέτρα σε ότι αφορά τις μετακινήσεις, την υποχρεωτική αναστολή απασχόλησης, την οικονομική δραστηριότητα σε διάφορους τομείς, διακόπηκαν οι πτήσεις και οι μετακινήσεις με πλοία και άλλα μέσα μεταφοράς, ενώ έκλεισε τα ξενοδοχεία μέχρι τον Ιούνιο του 2020, καθώς επίσης και τα σχολεία και πανεπιστήμια σε όλη την χώρα. από το Μάιο του 2020 αποφασίστηκε μερική αποκλιμάκωση των μέτρων.

Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού 2020 υπήρξε μικρή κίνηση στον τουρισμό, με μεγάλα προβλήματα ενώ από τις αρχές Νοεμβρίου η χώρα μπήκε και

πάλι σε lockdown, που διήρκησε πάρα πολλούς μήνες, έως περίπου την άνοιξη του 2021. Κατόπιν με σταδιακές χαλαρώσεις τα lockdown αποσύρθηκαν, ενώ περιστασιακά και μόνο σε ορισμένες περιοχές, όπου παρατηρήθηκε ιδιαίτερη αύξηση κρουσμάτων ελήφθησαν μέτρα περιορισμού του συνωστισμού κυρίως στη νησιωτική Ελλάδα. Στην πραγματικότητα η Ελλάδα πήρε αυστηρότερα μέτρα από πολλές άλλες χώρες της Ευρώπης και αυτό είχε βαρύτατα αποτελέσματα στην απασχόληση και στο ΑΕΠ (Gov.gr, 2021).

2.3.2 Αναστολή απασχόλησης για περιορισμό της εξάπλωσης της covid 19

Ανατρέχοντας στα στατιστικά στοιχεία των προηγούμενων δύο ετών, παρατηρούμε ότι ο τρόπος με τον οποίο η Ελληνική Στατιστική Αρχή αναλύει τα δεδομένα δεν είναι ιδιαίτερα αναλυτικός. Στον πίνακα παρακάτω αναφέρονται οι απασχολούμενοι χωρίς να διαχωρίζονται ηλικίες, πλήρης απασχόληση ή ημιαπασχόληση, ενώ στα στοιχεία περιλαμβάνονται:

Απασχολούμενοι: όλοι οι ικανοί προς εργασία από 15 + έως 89 ετών

Ανεργοί: όλοι όσοι έχουν δηλώσει ανεργία από 15+ έως 89 ετών.

Μη ενεργοί: όλοι όσοι είναι μεν ικανοί για εργασία αλλά δεν αναζητούν εργασία στις ίδιες ηλικίες με παραπάνω (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2021).

Έστω και ενδεικτικά, θα μπορούσε κανείς να παρατηρήσει ότι το πραγματικό ποσοστό ανεργίας ξεπερνά διαχρονικά το 50%. Για παράδειγμα μόνο για το Μάιο 2021 οι απασχολούμενοι είναι περίπου όσοι και οι μη απασχολούμενοι:

Απασχολούμενοι 3.925,8 – Μη απασχολούμενοι (713,7 + 3.225,4=) 3.939,1

Το ενδεικτικό ποσοστό ανεργίας, αφορά μόνο τους απασχολούμενους άρα και ασφαλισμένους στον Ενιαίο Φορέα Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΦΚΑ) και τους ανέργους που αναζητούν ενεργά εργασία, άρα έχουν δηλώσει ανεργία στον Οργανισμό Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ). Το εξαιρετικά υψηλό ποσοστό των Ελλήνων που δεν αναζητούν εργασία, δεν αναλύεται περαιτέρω.

Πίνακας 1: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Ελλάδα Μάιος 2021. Πηγή: Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία

2019	Απασχολούμενοι	Ανεργοί	Μη ενεργοί	% ανεργίας
Ιανουάριος	3.785,5	924,9	3.242,4	19,6
Φεβρουάριος	3.758,9	928,0	3.261,8	19,8

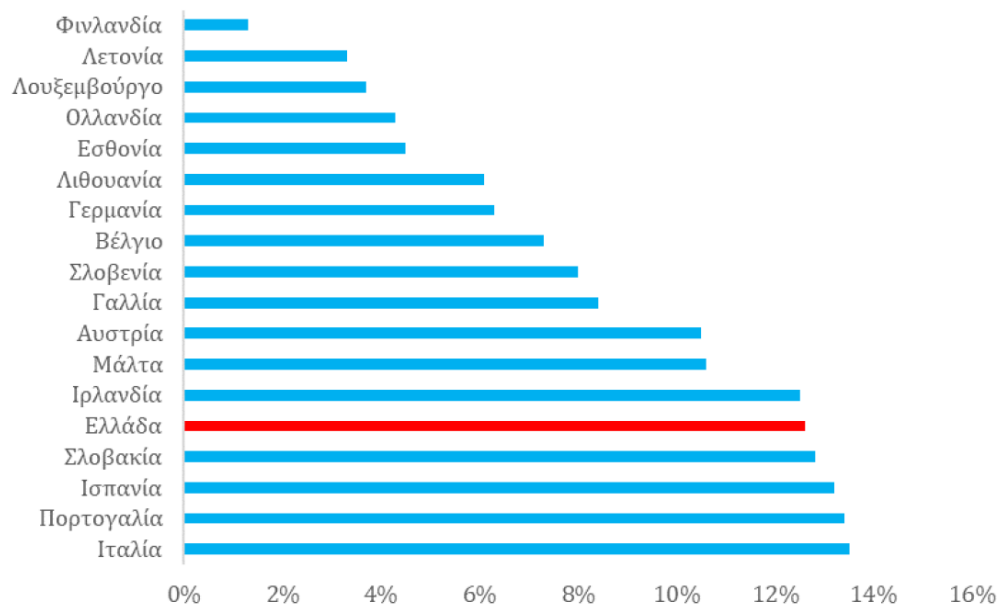
Μάρτιος	3.846,3	844,0	3.254,4	18,0
Απρίλιος	3.884,3	852,6	3.203,9	18,0
Μάιος	3.957,8	795,7	3.183,5	16,7
Ιούνιος	3.989,3	743,0	3.200,7	15,7
Ιούλιος	3.918,1	784,7	3.226,3	16,7
Αύγουστος	3.956,6	780,9	3.187,6	16,5
Σεπτέμβριος	3.986,2	751,9	3.183,2	15,9
Οκτώβριος	3.928,9	763,6	3.224,9	16,3
Νοέμβριος	3.859,2	796,9	3.257,4	17,1
Δεκέμβριος	3.864,2	774,8	3.270,7	16,7
2020				
Ιανουάριος	3.857,1	800,5	3.248,9	17,2
Φεβρουάριος	3.779,2	771,6	3.353,1	17,0
Μάρτιος	3.813,0	665,4	3.423,1	14,9
Απρίλιος	3.839,3	730,3	3.329,4	16,0
Μάιος	3.733,9	761,5	3.401,1	16,9
Ιούνιος	3.815,2	805,4	3.273,3	17,4
Ιούλιος	3.921,1	746,1	3.224,4	16,0
Αύγουστος	3.847,7	733,3	3.308,1	16,0
Σεπτέμβριος	3.949,7	715,3	3.221,6	15,3
Οκτώβριος	3.969,6	743,3	3.171,3	15,8
Νοέμβριος	3.829,4	758,9	3.293,4	16,5
Δεκέμβριος	3.817,3	746,0	3.316,1	16,3
2021				
Ιανουάριος	3.704,5	736,3	3.436,0	16,6
Φεβρουάριος	3.618,2	727,3	3.528,7	16,7
Μάρτιος	3.612,9	758,0	3.500,5	17,3
Απρίλιος	3.757,3	771,9	3.339,6	17,0
Μάιος	3.925,8	713,7	3.225,4	15,4

Ωστόσο η πραγματικότητα είναι πολύ μακριά από το παραπάνω θετικό αποτέλεσμα, αφού η προσεκτικότερη παρατήρηση αποδεικνύει ότι η απασχόληση είναι ευνοημένη από τον Ιανουάριο του 2020 (17,2%) καθώς το Μάιο του 2021, παρά την καταβύθιση της οικονομίας, το ποσοστό ανεργίας έπεσε στο 15,4%.

Μετά από μία δεκαετία λιτότητας και απαρρύθμισης της αγοράς εργασίας, η παγκόσμια αβεβαιότητα για την οικονομία και τις προοπτικές ανάκαμψης, φαίνεται να επηρεάζουν αρνητικά και την απασχόληση στην Ελλάδα, καθώς και την

περαιτέρω όξυνση των ανισοτήτων. Η εργασιακή φτώχεια ενισχύθηκε το τελευταίο διάστημα καθώς υπήρξαν σημαντικές απώλειες σε ώρες εργασίες και μείωση των εισοδημάτων. Αναλυτικότερα την περίοδο από την έναρξη της πανδημίας και έως τον Απρίλιο του 2021 προκύπτουν τα εξής σημαντικά στοιχεία (INE ΓΣΕΕ, 2021):

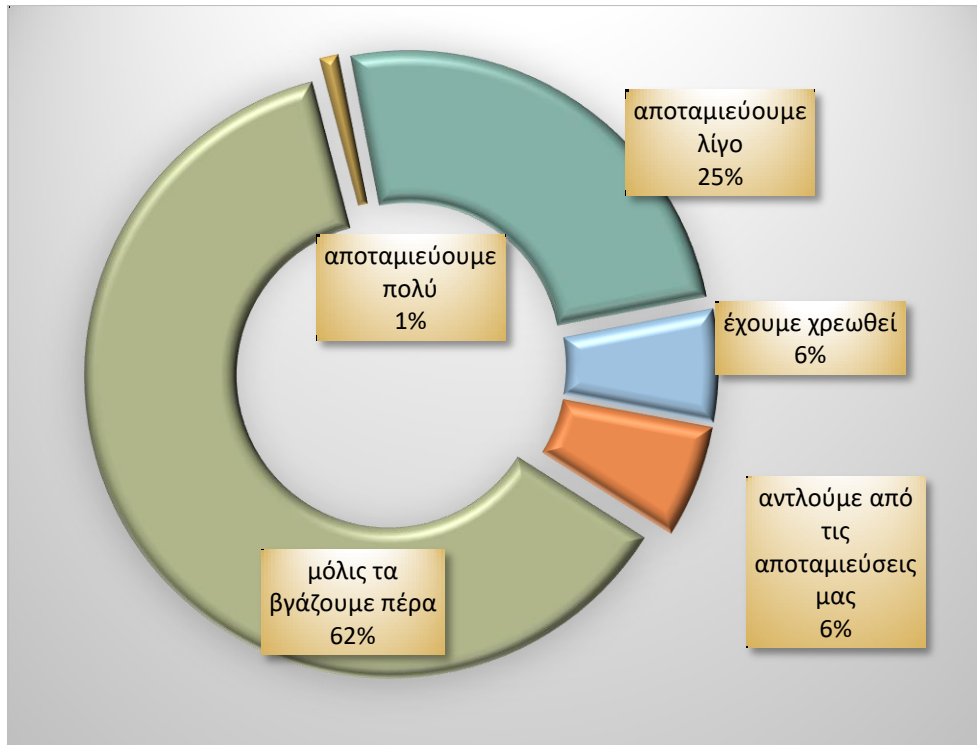
Τα μέτρα που έλαβαν όλα τα κράτη μέλη της Ευρωζώνης κατά το διάστημα 2020, ώστε να περιορισθεί η εξάπλωση του covid 19, είχαν ως αποτέλεσμα τη σημαντική μείωση της οικονομικής δραστηριότητας, καθώς επίσης και τη μείωση των ωρών απασχόλησης. Πιο συγκεκριμένα η Ελλάδα έλαβε εξαιρετικά αυστηρά μέτρα στην απασχόληση, με αποτέλεσμα να μειωθούν οι ώρες εργασίας κατά 12,6%.

Διάγραμμα 1: Μείωση (%) των ωρών εργασίας στην Ευρωζώνη. Πηγή INE ΓΣΕΕ 2021

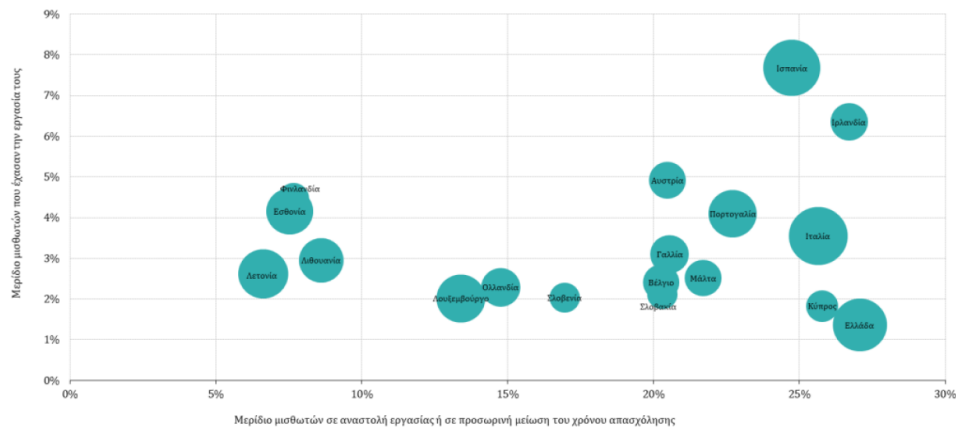
Ο International Labour Organization (ILO), εκτίμησε ότι με βάση την απώλεια ωρών εργασίας σε όρους χαμένων θέσεων πλήρους απασχόλησης, το κόστος στην Ελλάδα ήταν για το 2020, περίπου 493.000 θέσεις εργασίας πλήρους απασχόλησης, δηλαδή περίπου 10,7% του εργατικού δυναμικού. Αυτή η μείωση καλύφθηκε με μειώσεις ωραρίων, απολύσεις, ή αναστολή συμβάσεων εργασίας. ωστόσο, τα δημοσιονομικά μέτρα στήριξης κατάφεραν να διατηρήσουν ένα επίπεδο ευημερίας.

Ενδεικτική είναι η έρευνα που αφορά την οικονομική κατάσταση των ελληνικών νοικοκυριών τον Απρίλιο έως Ιούνιο 2021:

Διάγραμμα 2: Οικονομική κατάσταση ελληνικών νοικοκυριών (4^{ος} – 6^{ος}/2021). Πηγή: IOBE.

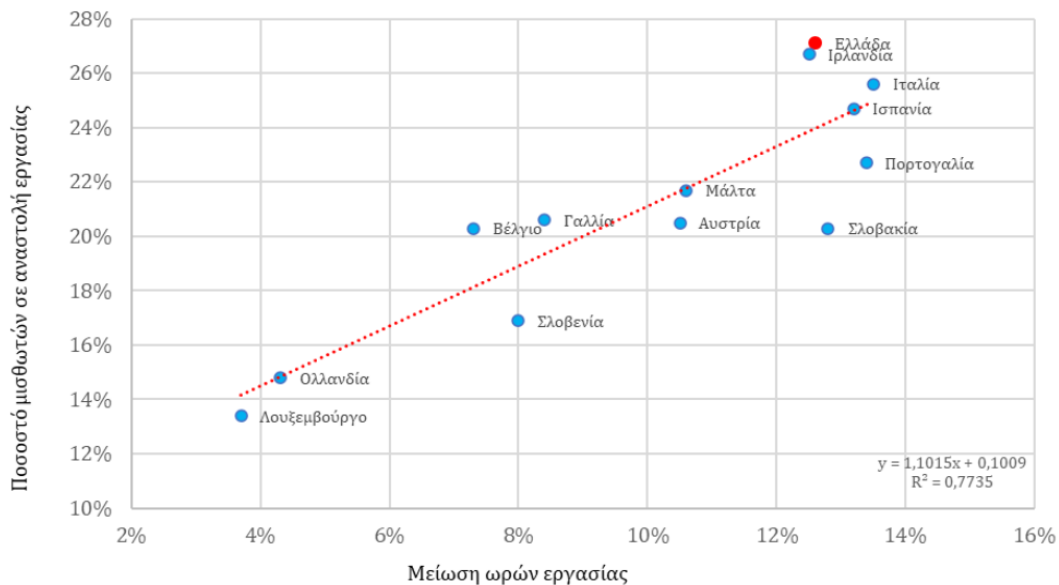
Συνολικά το $62\% + 6\% + 6\% = 74\%$ των ελληνικών νοικοκυριών που είτε απλά επιβιώνουν, είτε αντλούν από τις αποταμιεύσεις τους, είτε έχουν χρεωθεί, αποδεικνύει ως ποσοστό, την χαμένη ευημερία και το αναπτυξιακό κόστος.

Διάγραμμα 3: % μισθωτών που έχασαν την εργασία τους, μειώθηκαν οι ώρες απασχόλησης, ή βρέθηκαν σε αναστολή εργασίας επί του συνόλου των απασχολούμενων για το 2020. Πηγή Eurostat

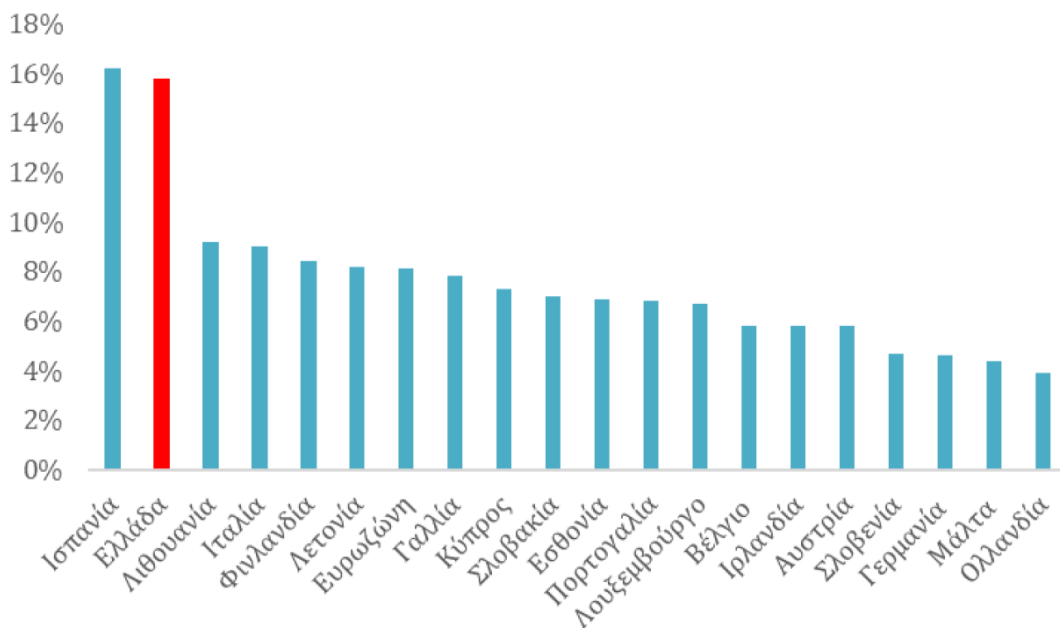
Ορισμένες χώρες της Ευρώπης επέτρεψαν ένα μεγάλο αριθμό απολύσεων, όπως η Ισπανία και η Ιρλανδία, ενώ στην Ελλάδα παρατηρήθηκε το μεγαλύτερο ποσοστό 27% των μισθωτών, σε καθεστώς αναστολής εργασίας, αυξάνοντας τα γενικά έξοδα της Κυβέρνησης, το δημόσιο χρέος, όμως ταυτόχρονα παρουσιάζοντας τεχνηέντως, μικρό ποσοστό ανεργίας. Στο παραπάνω διάγραμμα το

μέγεθος των κύκλων αποτυπώνει το ποσοστό των ατόμων που το 2019 κινδύνευαν από φτώχεια.

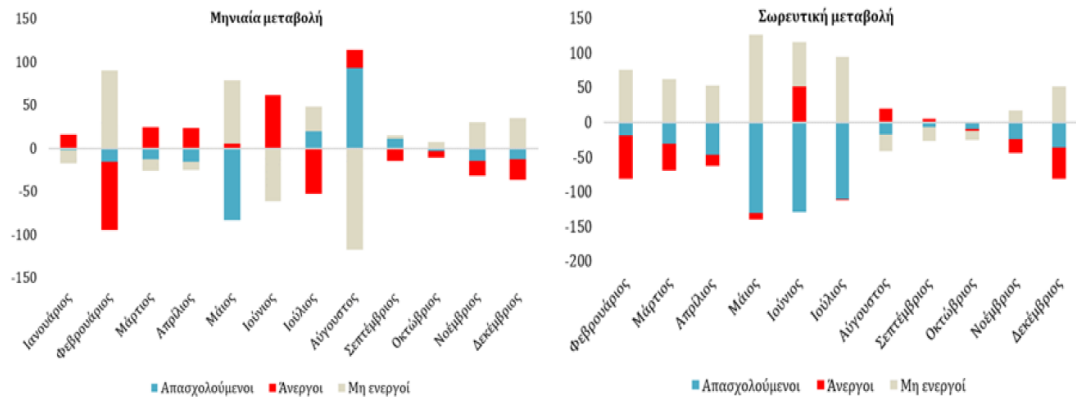
Διάγραμμα 4: Μισθωτοί σε καθεστώς αναστολής απασχόλησης. Πηγή: ILO & Eurostat.

Παρά το υψηλότερο εξωτερικό χρέος, η Ελλάδα επέλεξε μία ιδιαίτερα αυστηρή πολιτική αναστολής εργασίας, η οποία μείωσε τα εισοδήματα και προστάτευσε προσωρινά την απασχόληση. Εξακολουθεί παρά ταύτα να είναι η χώρα με το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό ανεργίας, δηλαδή το δηλωμένο ποσοστό του 15,8% και όχι του πραγματικού που προφανώς ξεπερνά το 50%.

Διάγραμμα 5: Ανεργία στην Ευρωζώνη. Πηγή: Eurostat.

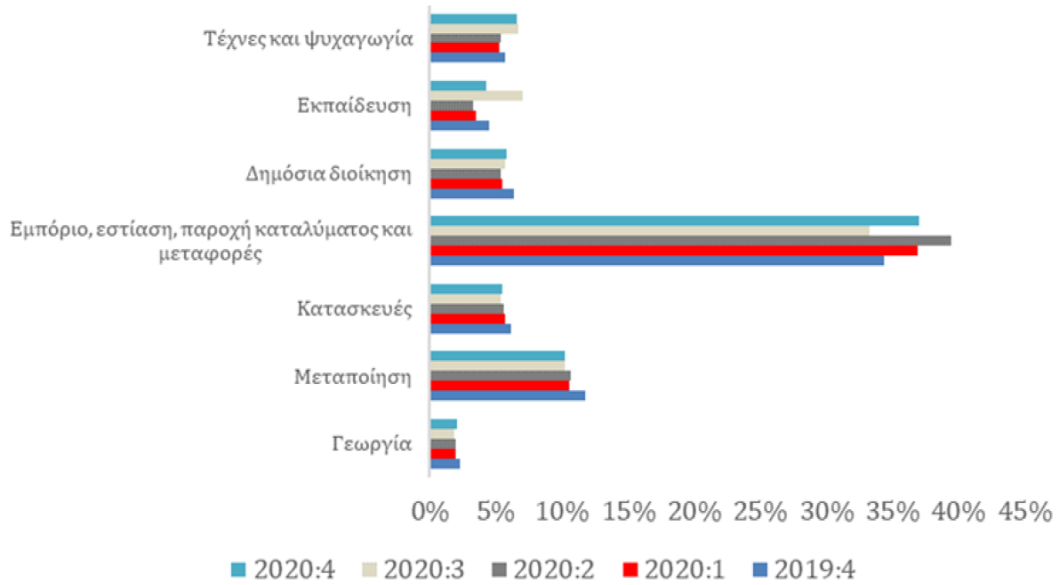
Στην πραγματικότητα και σε ότι αφορά τις επιπτώσεις της πανδημικής κρίσης στην απασχόληση της χώρας, αυτές αποτυπώθηκαν κυρίως στη μεταβολή των οικονομικά μη ενεργών και όχι στη μεταβολή των ανέργων. Χωρίς βεβαίως να σημαίνει ότι οι οικονομικά μη ενεργοί είναι άτομα που δεν αναζητούν εργασία, αλλά απλά δεν δηλώνουν αυτή την ανεργία στον ΟΑΕΔ.

Διάγραμμα 6: Μεταβολή απασχολούμενων, ανέργων και οικονομικά μη ενεργών 2020.
 Πηγή INE ΓΣΕΕ

Το παραπάνω διάγραμμα φανερώνει ότι όταν η οικονομία βρέθηκε σε lockdown αυξήθηκαν οι μη ενεργοί και μειώθηκαν οι απασχολούμενοι και άνεργοι. Πιθανώς μακροπρόθεσμα αυτό να οδηγήσει τα ικανά προς εργασία άτομα εκτός εργατικού δυναμικού, με ιδιαίτερα αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομία, καθώς η πολιτική διαχείριση φανερώνει ήδη ένα σημαντικό πλήγμα στην αγορά εργασίας με ενδεχόμενη κατάρρευση των χαμηλών εισοδημάτων. Το ζήτημα αυτό θα εξεταστεί παρακάτω και σε σχέση με τους αυτοαπασχολούμενους και τις πολύ μικρές επιχειρήσεις που επιβίωσαν εξ αιτίας των κρατικών ενισχύσεων, όμως είναι πολύ πιθανό να διακόψουν άμεσα τη δραστηριότητά τους.

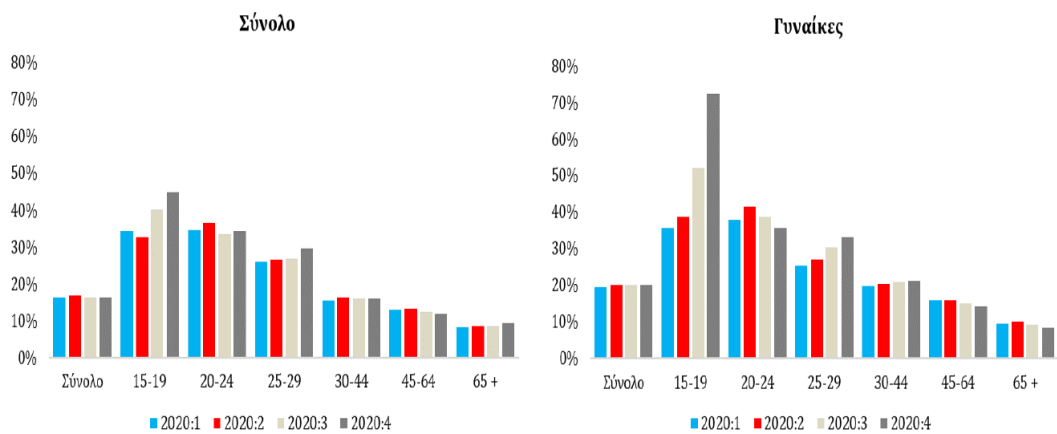
Οι ποιοτικοί δείκτες φανερώνουν ακόμη πιο ξεκάθαρα το γεγονός ότι οι κλάδοι που παρουσιάζουν σχετική εποχικότητα, όπως ο τουρισμός και η εστίαση, επιδρούν και στην απασχόληση. Έτσι το σύνολο της οικονομίας είναι εύθραυστο και ευάλωτο σε κρίσεις όπως αυτή της πανδημίας.

Διάγραμμα 7: Ανεργία ανά κλάδο της Ελληνικής Οικονομίας. Πηγή INE ΓΣΕΕ & ΕΛΣΤΑΤ

Η μεγάλη εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας από τον τουρισμό και το εμπόριο, αποτυπώνεται στο τεράστιο ποσοστό ανεργίας στην εστίαση, την παροχή καταλυμάτων και των μεταφορών, καθώς και του εμπορίου. Το βέβαιο είναι ότι αυτή η κατάταξη δεν θα αλλάξει ιδιαίτερα στο 2021 καθώς όλα δείχνουν ότι ο τουρισμός δεν είχε τελικά την ανάκαμψη που αναμένονταν.

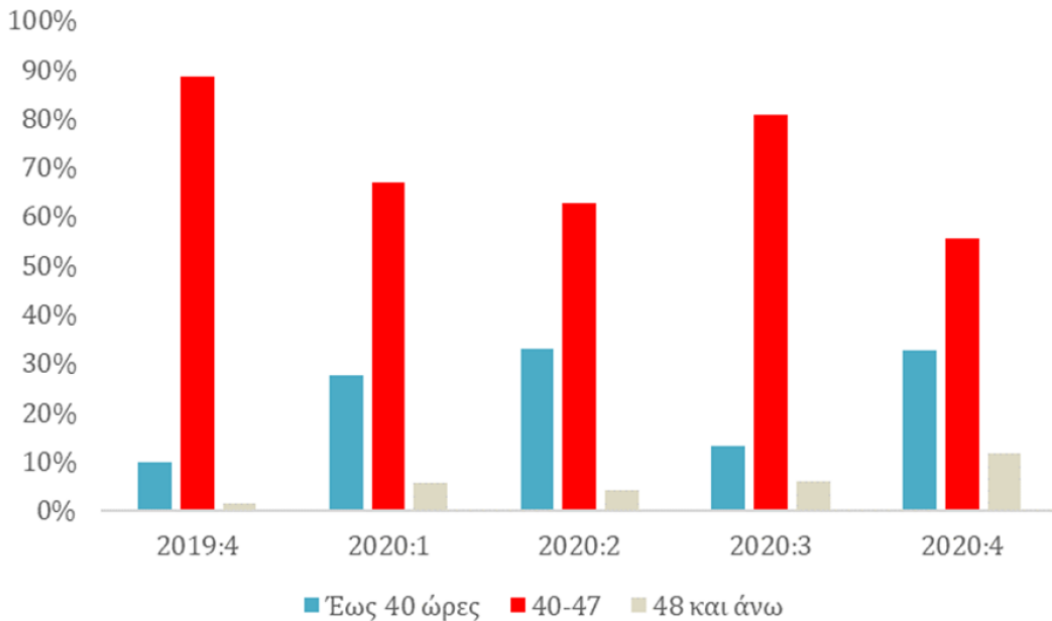
Η δυσκολία της ελληνικής αγοράς εργασίας να απορροφήσει τους νέους, αποδεικνύει τα μεγάλα προβλήματα και την απαξίωση του εργατικού δυναμικού στις πολύ παραγωγικές ηλικίες, ενώ σημαντική είναι η διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών (INE ΓΣΕΕ, 2021).

Διάγραμμα 8: Ποσοστό ανεργίας με βάση την ηλικία και το φύλο. Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

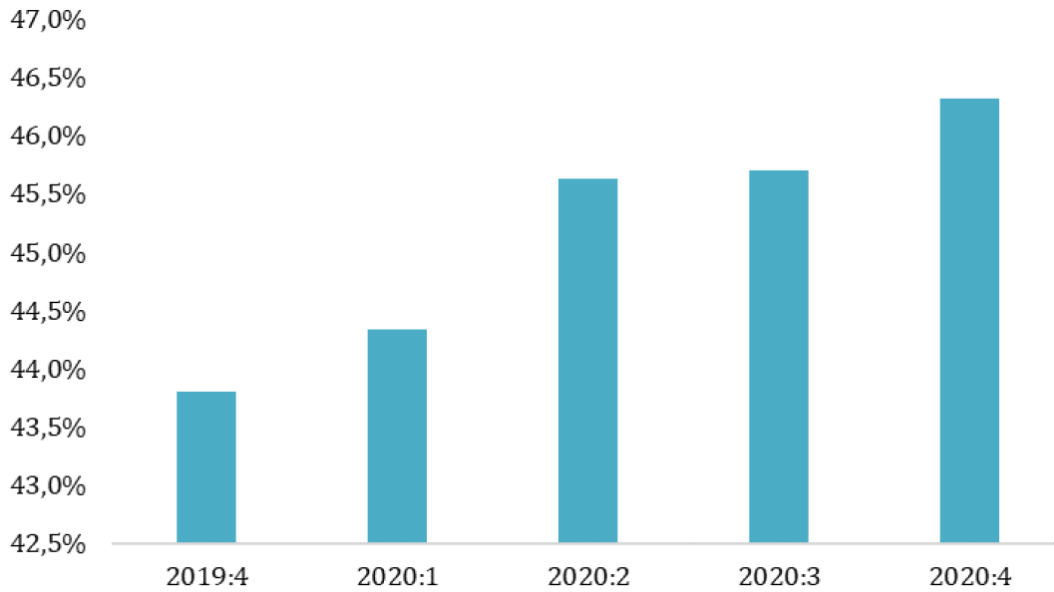
Οι νέες γυναίκες φαίνεται να αντιμετωπίζουν μεγαλύτερα προβλήματα στην ανεύρεση απασχόλησης ενώ η υγειονομική κρίση επηρέασε την ανισότητα των φύλων και τον κατακερματισμό της απασχόλησης.

Αν και το ποσοστό ανεργίας φαίνεται τεχνηέντως χαμηλό, οι πλήρως απασχολούμενοι, έχουν μικρό μερίδιο επί του συνόλου, ενώ η πανδημία επηρέασε αρνητικά τις εβδομαδιαίες ώρες απασχόλησης.

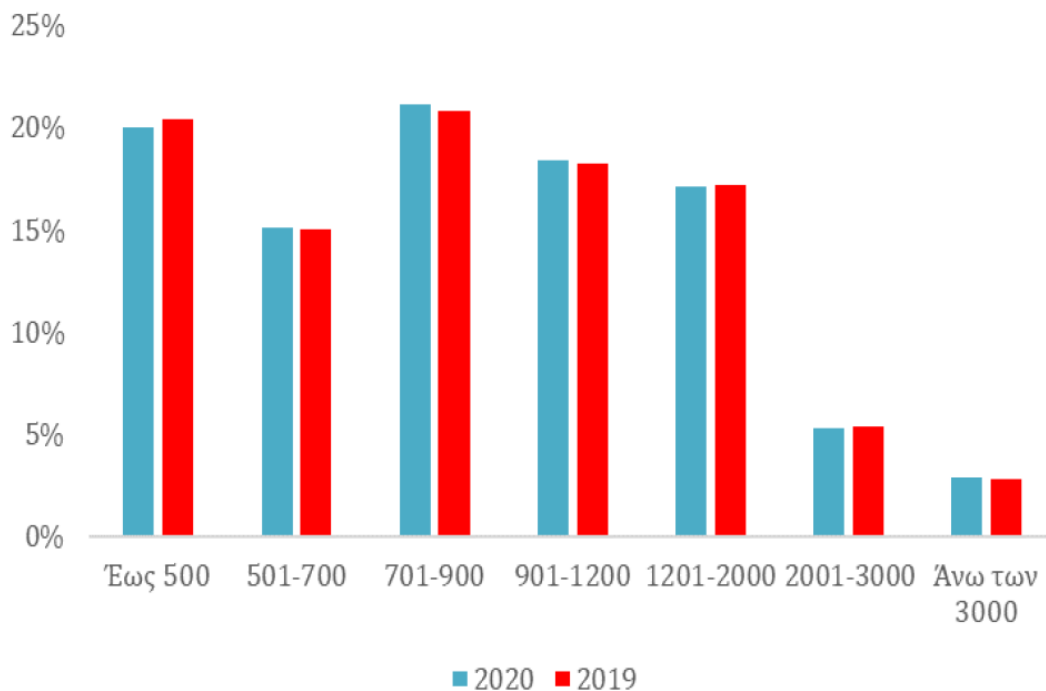
Διάγραμμα 9: Μισθωτοί και εβδομαδιαίες ώρες απασχόλησης. Πηγή: INE ΓΣΕΕ

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται διαρκώς και περισσότερο, ότι οι επιχειρήσεις προσφέρουν κατά το ήμισυ θέσεις μερικής απασχόλησης και όχι πλήρους απασχόλησης. Περίπου οι μισοί εργαζόμενοι αναζητούν θέσεις πλήρους απασχόλησης και δεν μπορούν να βρουν, γι' αυτό αναγκάζονται να υποαπασχολούνται. Το ποσοστό αυτό είναι αυξημένο κατά την περίοδο της πανδημίας και στις ηλικίες 30 – 64 ετών, γεγονός που αποδεικνύει και τη μείωση του εισοδήματος, αλλά και όσα παραπάνω αναφέρθηκαν στην έρευνα του IOBE, ότι περίπου το 74% των ελληνικών νοικοκυριών δυσκολεύεται να επιβιώσει.

Διάγραμμα 10: Εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης (% επί του συνόλου) που δεν βρίσκουν εργασία πλήρους απασχόλησης αν και αναζητούν. Πηγή ΕΛΣΤΑΤ.

Τέλος αξίζει να σημειωθεί, ότι σε ποσοστό $-2,5\%$ μειώθηκε ο μέσος ακαθάριστος μισθός των Ελλήνων, από το 2019 προς το 2020, αφού η αγοραστική δύναμη ξεπερνά μόνο ορισμένες χώρες τις Ανατολικής Ευρώπης. Πιο συγκεκριμένα, μεγάλη ήταν η μείωση στα εισοδήματα των μισθωτών στη γεωργία, τη μεταποίηση, τις κατασκευές, το εμπόριο, την φιλοξενία, την εστίαση, τις τέχνες και την ψυχαγωγία, αλλά και στις μεταφορές, φτάνοντας ακόμη και το $-11,2\%$.

Διάγραμμα 11: Μισθωτοί ανά εισοδηματικό κλιμάκιο. Πηγή: ΕΡΓΑΝΗ.

Πρέπει μάλιστα να τονισθεί ότι από τους περίπου μισούς Έλληνες που είναι ικανοί για εργασία και εργάζονται, δηλαδή περίπου 4 εκατομμύρια, το 55% περίπου αυτών, λαμβάνουν αποδοχές μεταξύ, κάτω των 500€, ίσως και κάτω των 300€ και έως 900€. Αυτό έχει γενικότερες επιπτώσεις στην οικονομία, όπως αναλυτικά θα παρουσιαστεί παρακάτω, αφού καθιστά την Ελλάδα, μία αγορά με λίγους και ‘φτωχούς’ κατοίκους, σε αντίθεση με τις εύρωστες χώρες της Βόρειας Ευρώπης, που τακτικά είναι και πυκνοκατοικημένες. Ως αγορά για επενδύσεις εμπορικών και άλλων επιχειρήσεων δεν παρουσιάζει ενδιαφέρον, ενώ και οι γειτονικές χώρες της Βαλκανικής είναι επίσης, φτωχές σε εισοδήματα και πληθυσμιακό βάρος (Μυλώνη & Γεωργόπουλος, 2015).

Πρόκληση παραμένει πάντα για την Ελλάδα, η υποστήριξη των αδύναμων νοικοκυριών που βρίσκονται στα όρια της φτώχειας, ένα πρόβλημα που σχετίζεται με την μη ικανοποιητική πρόσβαση στην αγορά εργασίας και τη χαμηλή παραγωγικότητα να οδηγούν τους Έλληνες σε χαμηλές αμοιβές. Επίσης, το μεγάλο μέγεθος της άτυπης οικονομίας, αποθαρρύνει την επίσημη εργασία και οδηγεί σε χαμηλό επίπεδο ευημερίας τα νοικοκυριά (Εκθεση Πισσαρίδη, 2020).

Εάν χαθούν και άλλες θέσεις εργασίας ανεβάζοντας το ποσοστό των μη απασχολούμενων, αυτό θα σημάνει περαιτέρω φτωχοποίηση των ελληνικών νοικοκυριών και πιθανή μείωση των μισθών, εξ αιτίας της υπερπροσφοράς εργασίας. Αποτέλεσμα θα είναι η επιβράδυνση της αναπτυξιακής δυναμικής της οικονομίας, η οποία μεταξύ άλλων έχει ξεπεράσει κάθε προηγούμενο στο εξωτερικό χρέος.

2.3.3 Κλάδοι της Ελληνικής Οικονομίας σε αναστολή λειτουργίας

Ο πρωτογενής και δευτερογενής τομέας συνέχισε με περιορισμούς να εργάζεται, ωστόσο το λιανικό εμπόριο και πολλά είδη υπηρεσιών διέκοψαν τη φυσική λειτουργία, ενώ ορισμένοι κλάδοι του εμπορίου, συνέχισαν να λειτουργούν με παράδοση προϊόντων κατ’ οίκον και με τηλεφωνικά ραντεβού. Ωστόσο ο περιορισμός στις μετακινήσεις, η απαγόρευση σε πολλές κατηγορίες παροχής εργασίας, οι εργαζόμενοι που ζούσαν με επιδόματα, άρα με χαμηλότερα εισοδήματα και πιθανώς με την αβεβαιότητα για το κατά πόσον θα διατηρήσουν τις θέσεις εργασίας τους, μείωσαν συνολικά την οικονομική δραστηριότητα. Άλλωστε και το γεγονός ότι όλοι οι κλάδοι της ψυχαγωγίας παρέμειναν για μεγάλα

διαστήματα κλειστοί, μείωσε το ενδιαφέρον για αγορές ειδών που δεν συγκαταλέγονται στα είδη πρώτης ανάγκης.

Οι επιχειρήσεις φιλοξενίας έμειναν απολύτως κλειστές για μεγάλα επίσης διαστήματα, ενώ όταν πλέον επιτράπηκε η λειτουργία τους, πολλές επέλεξαν να ανοίξουν με μεγάλη καθυστέρηση ή και καθόλου. Τα προβλήματα στον τουριστικό τομέα συνεχίστηκαν σε πολλές περιοχές, αφού οι διεθνείς πελάτες δεν ήταν σε θέση να μετακινηθούν, ή επιφυλάσσονταν να διακινδυνεύσουν την τοποθέτησή τους σε καραντίνα ή την πιθανότητα να ασθενήσουν κατά τη διάρκεια των διακοπών τους.

Ο αγροτικός τομέας εξακολουθούσε να εργάζεται με μικρούς περιορισμούς σε ότι αφορά τη διάθεση των προϊόντων. Ωστόσο ήταν αυτός που κυρίως κινούσε τις εξαγωγές, μαζί με τον μεταποιητικό τομέα και την βιομηχανία, η οποία επίσης συνέχισε να εργάζεται με ορισμένους περιορισμούς (ΦΕΚ 4566B'/15.10.2020).

2.4 Συμπεράσματα κεφαλαίου

Το πρώτο έτος που εκδηλώθηκε η ανάγκη λήψης μέτρων από τα κράτη όλου του κόσμου, δηλαδή κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2020, οι περισσότερες χώρες έλαβαν μέτρα που αφορούσαν την αποστασιοποίηση, την απαγόρευση λειτουργίας πολλών κλάδων όπου δημιουργούνταν συνωστισμός και την καθιέρωση της εξ αποστάσεως εργασίας για πολλά επαγγέλματα, ώστε να περιορισθεί η μετάδοση της νέας νόσου. Τελικός σκοπός ήταν η μείωση της έντασης εισαγωγών περιστατικών covid 19 στα νοσοκομεία.

Η Ελλάδα προσπάθησε με διάφορους τρόπους και με πολλές δωρεές από ιδιώτες, να καλύψει τα συσσωρευμένα κενά στον τομέα της υγείας και κυρίως σε Μονάδες Εντατικής Θεραπείας (ΜΕΘ), όμως ακόμη και σήμερα εξακολουθεί να είναι μία από τις πρώτες, σε θνητότητα, χώρες στην Ευρώπη.

Στη διάρκεια του 2020 και των δύο τριμήνων του 2021, η χώρα έλαβε αυξημένα μέτρα, ίσως πολύ μεγαλύτερου μεγέθους και οικονομικών απαιτήσεων, από όσα ήταν δυνατόν να αντέξει. Αποτέλεσμα αυτής της υπερβολικής αντίδρασης, ήταν η τεράστια αύξηση του χρέους και η αύξηση της ανεργίας, η οποία αναμένεται να γίνει ξεκάθαρη το επόμενο διάστημα.

Επίσης ο κίνδυνος της φτώχειας για τα ένα μεγάλο ποσοστό της ελληνικής κοινωνίας, αποδεικνύει ότι αν και τα ελληνικά νοικοκυριά είχαν την ανάγκη υποστήριξης κατά τη διάρκεια της υγειονομικής κρίσης, τελικά η συσσώρευση

χρεών δεν θα βοηθήσει το σύνολο της την ελληνική οικονομία καθώς η εκτόξευση της ανεργίας θα φέρει μεγαλύτερα προβλήματα, στα φορολογικά έσοδα και την ελληνική επιχειρηματικότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3:

Η Ελληνική Οικονομία πριν την πανδημία

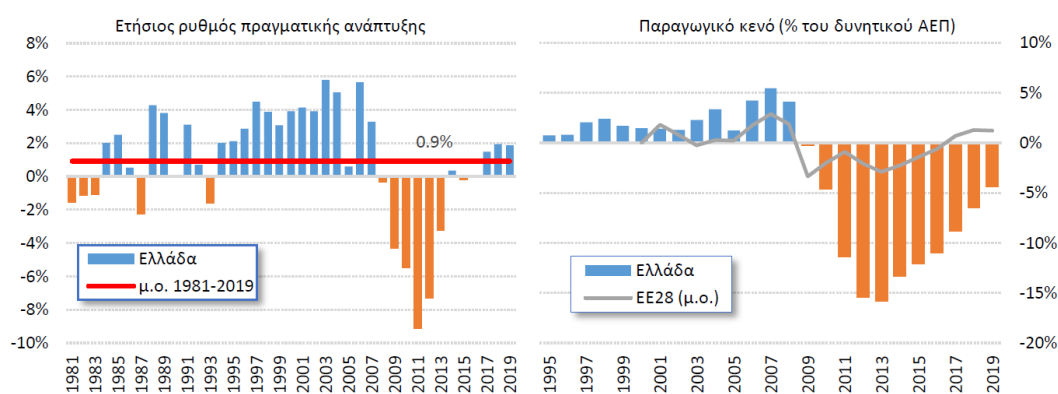
3.1 Εισαγωγή

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα αναπτυχθούν όλες οι πτυχές της ελληνικής οικονομίας και της επιχειρηματικότητας πριν την υγειονομική κρίση. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι ιστορικές αναφορές μπορεί να εκτείνονται ακόμη και παλαιότερα από την έναρξη της χρηματοπιστωτικής κρίσης, αφού η είσοδος της χώρας στο Ευρωσύστημα υπήρξε καθοριστική στην πορεία της έως σήμερα.

Η οικονομία για κάθε χώρα αποτελεί κινητήριο δύναμη για την ανάπτυξη της και την ανάπτυξη της κοινωνίας της. Τα οργανωμένα κράτη αναπτύσσουν οικονομική πολιτική με σκοπό να επηρεάσουν θετικά την ανάπτυξη ή να επέμβουν σε δυσχερείς καταστάσεις και να τις διορθώσουν με σκοπό πάντα την ευημερία των ανθρώπων.

3.2 Είσοδος στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα έως την δημοσιονομική κρίση

Η Ελλάδα αναπτύχθηκε έντονα από το 1961 έως το 1980 με ετήσιο μέσο ρυθμό ανάπτυξης που ξεπερνούσε ακόμη και το 6,5%. Στη συνέχεια η περίοδος 1981 έως 1994 κινήθηκε με βραδεία ανάπτυξη περίπου στο 0,8%. Ακολούθησε μία περίοδος προσπάθειας σύγκλισης με τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη και η ένταξη στη νομισματική ένωση, που έφερε μία περίοδο ταχείας και ασταθούς μεγέθυνσης με μέσο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης περίπου 3,5% (Τράπεζα της Ελλάδας, 2014).

Διάγραμμα 12: Ανάπτυξη και Παραγωγικό κενό στην Ελλάδα από την ένταξή της στην ΕΕ.
Πηγή Eurostat.

Λίγα χρόνια αργότερα, το 2009 εισήλθε σε μία βαθιά περίοδο κρίσης, έχασε περίπου το 25% του ΑΕΠ. Ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωζώνης, διέγραψε μία πορεία με χαμηλή πραγματική ανάπτυξη και έντονα καθοδικό παραγωγικό κενό. Το Παραγωγικό Κενό είναι η διαφορά μεταξύ του πραγματικού

ΑΕΠ που έχει η χώρα και του δυνητικού που θα μπορούσε να επιτύχει με βάση τους παραγωγικούς συντελεστές που διαθέτει.

Στα πρώτα χρόνια της ένταξης στο Ευρωσύστημα, υπήρξε μία ευεργετική επίδραση στον ρυθμό ανάπτυξης που ξεπερνούσε το 4%, καθώς για πρώτη ίσως φορά υπήρξε συναλλαγματική ισορροπία και σταθερό περιβάλλον με χαμηλό πληθωριστικό κίνδυνο. Η αυξημένη ρευστότητα που μπορούσε να χρησιμοποιήσει ο ιδιωτικός και δημόσιος τομέας, αύξησε υπέρμετρα την εγχώρια κατανάλωση, χωρίς να τονώσει τις παραγωγικές επενδύσεις και τις εξαγωγές.

Είναι γεγονός ότι η Ελλάδα πριν το ξέσπασμα της πανδημίας βρίσκονταν σε αρκετά διαφορετική κατάσταση σε σχέση με την προηγούμενη παρατεταμένη δημοσιονομική και τραπεζική κρίση, με την οποία βρέθηκε αντιμέτωπη το 2009. Ουσιαστικά, η χώρα είχε ολοκληρώσει την εφαρμογή των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής, ενώ παράλληλα εμφάνιζε θετικά δημοσιονομικά μεγέθη, όπως επίσης και αυξημένα επίπεδα εμπιστοσύνης, καθώς και πρόσβαση στις διεθνείς αγορές. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται τα σημαντικότερα μεγέθη της ελληνικής οικονομίας κατά το 2009 και αντίστοιχα πριν την έναρξη της κρίσης που προκλήθηκε από τη πανδημία (Τράπεζα της Ελλάδας, 2014).

Πίνακας 2: Βασικοί δείκτες της οικονομίας από το 2009 στο 2020. Πηγή: PWC 2020.

Οικονομικός δείκτης	2009	2020
ΑΕΠ	175,2 δις	183,6 δις
Ανεργία	27,5%	17,3%
Δείκτης Οικονομικού Κλίματος	79,3%	110,4%
Απόδοση 10 ετούς Ελληνικού Ομολόγου	29,2%	1,1%
Εξαγωγές Αγαθών & Υπηρεσιών	20%	38,1%
Μη Εξυπηρετούμενα Δάνεια (επί του συνόλου του δανείου)	49,1%	40,1%
Δημοσιονομικό Έλλειμα-Πλεόνασμα (επί του ΑΕΠ)	-15,1%	1,5%
Δείκτης Υποδομών	49 μονάδες	78 μονάδες

Το 2009 η χώρα οδηγήθηκε σε μία ευρεία δημοσιονομική κρίση, με τις εισαγωγές να ξεπερνούν σχεδόν κατά 47% τις εξαγωγές. Το εξωτερικό χρέος έφερε την χώρα σε ασφυκτική οικονομική κατάσταση, με αποτέλεσμα να ζητήσει την υποστήριξη των ευρωπαϊών εταίρων της και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ). Μετά από πολλές συζητήσεις και ζυμώσεις, έφτασε σε μία βαθιά πολιτική

κρίση. Αναδείχθηκε πρωθυπουργός ο Λουκάς Παπαδήμος με την υποστήριξη τριών κομμάτων και σκοπό να εφαρμόσει μία κοινά αποδεκτή οικονομική πολιτική, που θα έβγαζε την χώρα από το αδιέξοδο.

3.3 Τραπεζική κρίση έως την έναρξη της υγειονομικής κρίσης

Με την εφαρμογή του Private Sector Involvement (PSI), δηλαδή την εμπλοκή του ιδιωτικού τομέα με το κούρεμα των ελληνικών ομολόγων, στην αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους, προκλήθηκε τραπεζική κρίση ενώ μεταφέρθηκε και στο τραπεζικό σύστημα της Κύπρου, η οποία οδηγήθηκε σε κούρεμα καταθέσεων και έλεγχο αναλήψεων. Στην πραγματικότητα οι τράπεζες πτώχευσαν, ενώ ακολούθησαν τρεις διαδοχικές ανακεφαλαιοποιήσεις.

Ο Νόμος 3861/2010 γνωστός ως νόμος «Κατσέλη», εστίασε στη ρύθμιση οφειλών υπερχρεωμένων φυσικών προσώπων, προς το δημόσιο και τις τράπεζες, δηλαδή ακόμη και σε πιστωτικές κάρτες και καταναλωτικά δάνεια, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις παρείχε προστασία της πρώτης κατοικίας δάνεια επισκευαστικά και άλλα. Αρχικά πρέπει να τονιστεί ότι ο νόμος Κατσέλη εξαίρεσε την πρώτη κατοικία από τα ρευστοποιήσιμα ενυπόθηκα, με τρόπο που ουσιαστικά κατέστρεψε τα χαρτοφυλάκια των εμπορικών τραπεζών. Μάλιστα σε αρκετές περιπτώσεις επιβλήθηκε διαγραφή χρεών με ακόμη μεγαλύτερες απώλειες. Η ρύθμιση επιβάλλονταν από το Ειρηνοδικείο που εξέταζε κάθε υπόθεση ή εξωδικαστικά εάν έφτανε σε συμφωνία το δημόσιο ή η τράπεζα, με τον υπερχρεωμένο οφειλέτη.

Δυστυχώς, ο νόμος προφύλαξε μεγάλο αριθμό φυσικών προσώπων με μεγάλες οφειλές, εις βάρος άλλων φυσικών προσώπων και επιχειρήσεων που δεν είχαν λάβει δάνεια, ή τα εξυπηρετούσαν κανονικά. Τελικά υποχρεώθηκαν συνολικά να προχωρήσουν, οι ελληνικές κυβερνήσεις, σε αρκετές αναδιατάξεις του νόμου ώσπου τελικά την 1^η Ιουνίου του 2021, αντικαταστάθηκε εξ ολοκλήρου ο Νόμος Κατσέλη με τον νέο 4738/2020 Πτωχευτικό Νόμο. Σε καμία άλλη ευρωπαϊκή χώρα, παρά την οικονομική κρίση δεν συναντάται παρόμοια προστασία της πρώτης κατοικίας, ενώ παρατηρήθηκαν πολλές καταχρήσεις, ώστε να διατηρούν οι δανειολήπτες τη χρήση κατοικιών, τις οποίες είχαν αποκτήσει με δάνεια, χωρίς να πληρώνουν καθόλου χρήματα, για μεγάλα διαστήματα. Αντίθετα, οι τράπεζες αναγκάστηκαν να διακόψουν το δανεισμό αφού κινδύνευαν διαρκώς από τα προηγούμενα 'κόκκινα' δάνεια, τα οποία παρά τις προσπάθειες παρέμειναν σε

υψηλό ποσοστό στα χαρτοφυλάκιά τους. Εκ του αποτελέσματος, δέκα και πλέον χρόνια μετά την εφαρμογή του, ο Νόμος Κατσέλη, προκάλεσε ανεπανόρθωτη ζημιά στην Ελληνική Οικονομία, την Κοινωνία και την Επιχειρηματικότητα. Η τραπεζική κρίση θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί ή στην χειρότερη περίπτωση, περιοριστεί, σε λίγα μόνο χρόνια, αφού έκλεισε την στρόφιγγα της χρηματοδότησης σε άλλα νοικοκυριά και επιχειρήσεις, προκαλώντας καθίζηση της ελληνικής οικονομίας (Τράπεζα της Ελλάδας, 2014).

Πιο συγκεκριμένα τον Ιούνιο του 2016 τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια έφτασαν τα 106,9 δισεκατομμύρια ευρώ, σε σύνολο χορηγήσεων 201,6 προς επιχειρήσεις και νοικοκυριά. Σήμερα όπως ήδη προαναφέρθηκε, έχουν μειωθεί περίπου στο 40% του συνόλου, διαγράφοντας μικρή καθοδική πορεία.

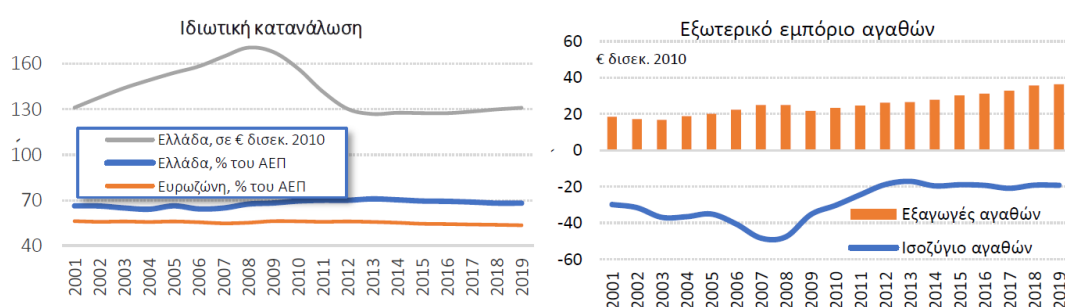
Η χώρα γρήγορα οδηγήθηκε στο PSI και ακολούθησε η αναδιάρθρωση των Ελληνικών Τραπεζών 2012 – 2013 με 25,5 δισεκατομμύρια ευρώ από το Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΤΧΣ) ενώ στη συνέχεια έγιναν ακόμη δύο ανακεφαλαιοποιήσεις το 2014 και το 2015, συνολικά ύψους 64 δισεκατομμυρίων ευρώ. Σε αυτό το ποσό ανακεφαλαιοποίησης το Ελληνικό Δημόσιο συμμετείχε κατά 45,4 δισεκατομμύρια ευρώ, που θα μπορούσε ίσως να ανακτήσει κατά τα 9 περίπου δισεκατομμύρια ευρώ. Αυτό σημαίνει ότι οι Έλληνες φορολογούμενοι υπέστησαν αντίστοιχη ζημιά, αφού τα χρήματα εισέρχονταν και κυριολεκτικά ‘εξαφανίζονταν’ στις μετοχές των ελληνικών εμπορικών τραπεζών.

Παράλληλα διενεργήθηκαν τρεις Έλεγχοι Ποιότητας Ενεργητικού (Asset Quality Reviews) καθώς και Stress Tests. Η αιμορραγία καταθέσεων που ακολούθησε έως τα capital controls και την περιπέτεια της χώρας με το ενδεχόμενο της εξόδου της χώρας από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ευρωσύστημα σήμανε επιπλέον δανεισμό κατά 86 δισεκατομμύρια ευρώ από τον Έκτακτο Μηχανισμό Παροχής Ρευστότητας (ELA), ο οποίος δανεισμός πρόσφατα εξαλείφθηκε.

Έως σήμερα οι ελληνικές εμπορικές τράπεζες εξακολουθούν να είναι προβληματικά ζημιογόνες και να μην προσφέρουν επιτάχυνση της ανάπτυξης της χώρας. Αυτό σημαίνει ότι η προβληματική λειτουργία τους και πριν αλλά και μετά την υγειονομική κρίση, δεν επιτρέπει τη δημιουργία θετικού εδάφους ανοικοδόμησης μίας ισχυρής και σύγχρονης οικονομίας (Τράπεζα της Ελλάδας, 2014).

3.4 Δημοσιονομική προσαρμογή έως την υγειονομική κρίση

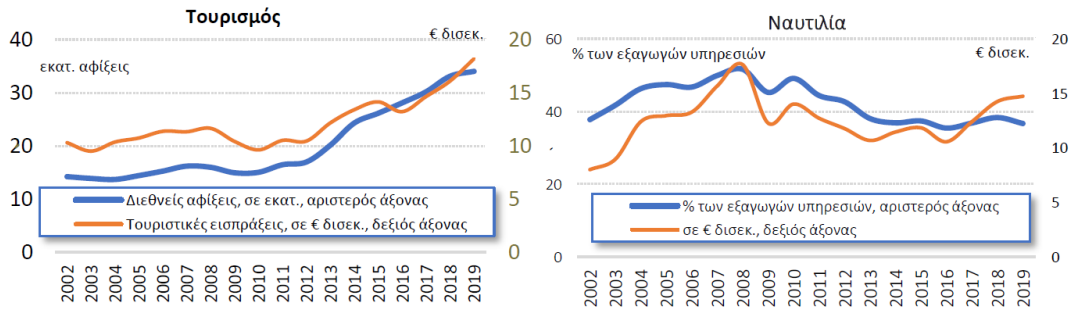
Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα βρισκονταν σχεδόν δέκα χρόνια σε καθεστώς δημοσιονομικής προσαρμογής δεν κατάφερε να αντιμετωπίσει τις δομικές παθογένειες της. Ουσιαστικά, το οικονομικό μοντέλο της χώρας παρέμεινε αδύναμο, με αποτέλεσμα οι προσδοκίες να είναι αρνητικές, αναφορικά με τις επιπτώσεις που πρόκειται να δημιουργήσει η εξέλιξη της πανδημίας στην οικονομία. Με την χρηματοπιστωτική κρίση, έχασε σχεδόν το ¼ του ΑΕΠ και ουδέποτε κατάφερε να το ανακτήσει. Γενικότερα, δεν κατάφερε να επανέλθει στα προ της οικονομικής κρίσης επίπεδα.

Διάγραμμα 13: Ιδιωτική κατανάλωση και Εξωτερικό Εμπόριο Αγαθών (2001 – 2019)

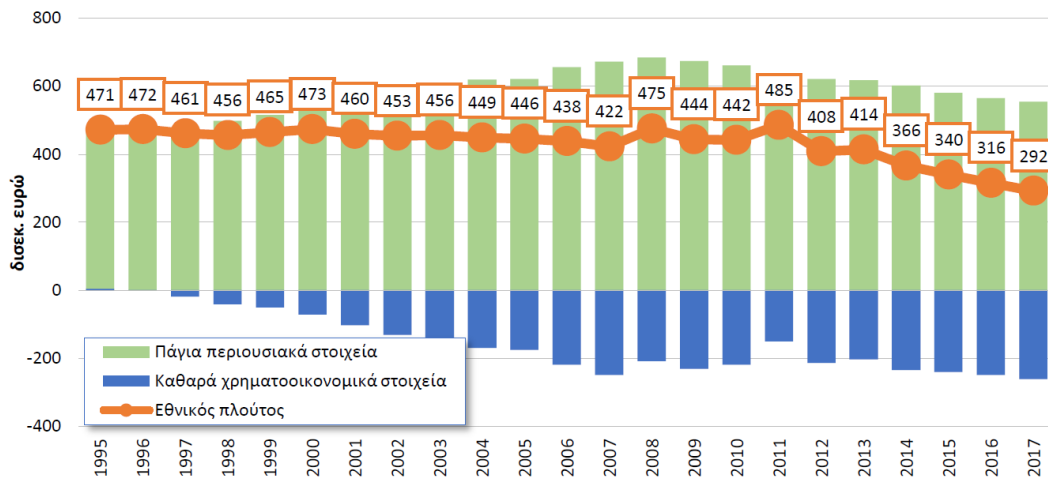
Η ιδιωτική κατανάλωση πολύ πάνω από το μέσο όρο της Ευρωζώνης ως ποσοστό προς το ΑΕΠ φανερώνει κατά κάποιο τρόπο τα υψηλά επίπεδα παραοικονομίας, ενώ οι εξαγωγές αγαθών αφορούν ελάχιστα τα αγαθά, τα οποία κυρίως εισάγει η χώρα για να καλύψει ακόμη και σε τρόφιμα, την εσωτερική κατανάλωση.

Περαιτέρω, η οικονομία της Ελλάδος στηρίζονταν και συνεχίζει να στηρίζεται στον τουρισμό καθώς και τη ναυτιλία, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα η οικονομία να μένει εύαλπη. Τα τελευταία χρόνια της χρηματοπιστωτικής κρίσης, μόνη θετική εξέλιξη ήταν ο Τουρισμός στην ελληνική οικονομία και σημαντική πηγή εσόδων ενώ και η ποντοπόρος ναυτιλία σημείωσε σημαντική άνοδο τα τελευταία χρόνια 2016 – 2019, μετά από μία μεγάλη περίοδο στασιμότητας.

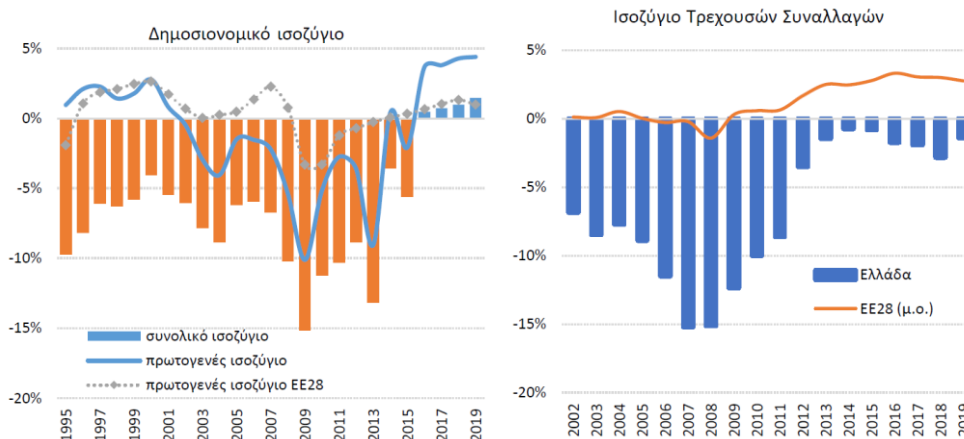
Διάγραμμα 14: Εξαγωγές Υπηρεσιών 2002 – 2019 σε Τουρισμό και Ναυτιλία

Η μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο πριν το 2009, δεν οδήγησε σε συσσώρευση εθνικού πλούτου. Η αξία των παγίων (πάγια, κατοικίες, κτίρια, εξοπλισμοί, διανοητική ιδιοκτησία, καλλιεργούμενοι πόροι κ.ά.) είχε μία ανοδική πορεία ενώ τελικά επιδεινώθηκε από τις υψηλές υποχρεώσεις της χώρας και έφτασε ο συνολικός εθνικός πλούτος της χώρας να μειωθεί μεταξύ του 2009 – 2017 κατά 36,3% δηλαδή περίπου 292 δισεκατομμύρια ευρώ.

Διάγραμμα 15: Πάγια και χρηματοοικονομικά στοιχεία, σε σταθερές τιμές 2015. Πηγή Eurostat.

Η πρώτη δεκαετία της Ελλάδας στο ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα, είχε ως αποτέλεσμα τον τριπλασιασμό του δημοσιονομικού ελλείμματος και το διπλασιασμό του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Οι επεκτατικές πολιτικές που ακολούθησαν οι ελληνικές κυβερνήσεις, οδήγησαν επίσης στην απώλεια της ανταγωνιστικότητας και την ανάγκη νέας χρηματοδότησης του δημοσίου χρέους.

Διάγραμμα 16: Ανισοροπίες επί % του ΑΕΠ

Από τα παραπάνω συνολικά στοιχεία αποδεικνύεται ότι η Ελλάδα διόρθωσε το Δημοσιονομικό Ισοζύγιο της μόνο με αυστηρή επιτήρηση και χωρίς μεγάλη επιτυχία το Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών, εξ αιτίας της χαμηλής παραγωγικότητας και επιχειρηματικότητας. Άρα ουσιαστικά, πριν την έναρξη της υγειονομικής κρίσης, είχαν διορθωθεί σε μεγάλο βαθμό ορισμένοι σημαντικοί μακροοικονομικοί δείκτες, αποδεικνύοντας ότι η χώρα μπήκε σε μία νέα πορεία και σταδιακά θα μπορούσε να επιτύχει, θετικά αποτελέσματα και στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών.

Πίνακας 3: Η Ελληνική Οικονομία 2007 – 2019. Πηγή: Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία

Έτος	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές (δισεκατομμύρια ευρώ)		242,0	237,5	224,1	203,3	188,4	179,6	177,3	176,1	174,2	177,2	179,7	183,4
Παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών	377.760	386.427	375.814	355.758	323.828	306.800	298.638	293.673	287.504	277.616	287.749	295.638	299.125
Φόροι επί των προϊόντων	28.120	28.640	25.674	26.920	25.796	23.320	22.263	22.235	22.136	23.973	24.210	25.476	25.979
Καταναλωτική Δαπάνη	198.611	213.182	217.205	200.848	186.685	174.169	162.560	158.997	156.612	154.421	157.836	159.569	163.180
Νοικοκυριών	150.862	163.039	161.838	150.741	141.761	132.409	125.533	122.531	120.601	118.904	121.679	124.430	127.030
Γενικής Κυβέρνησης	47.750	50.143	55.367	50.107	44.924	41.760	37.027	36.466	36.011	35.517	36.157	35.140	36.150
Εγχώρια ζήτηση	261.744	272.497	260.764	241.160	215.211	197.009	184.045	180.106	177.915	176.757	179.824	183.540	186.453
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	52.403	56.533	45.089	48.855	51.823	54.145	54.338	57.576	56.662	54.595	61.976	70.015	73.516
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	81.453	87.039	68.319	65.891	63.725	62.766	58.767	60.332	58.467	57.115	64.649	73.827	76.556
Εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών	-29.050	-30.506	-23.230	-17.036	-11.902	-8.621	-4.429	-2.756	-1.805	-2.520	-2.673	-3.812	-3.040
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης σε εκατομμύρια	301.062	330.570	301.062	330.570	356.265	305.085	320.498	319.629	311.729	315.009	317.489	334.721	331.072
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης % του ΑΕΠ	126,70	146,20	126,70	147,50	175,20	161,90	178,40	180,20	177,00	180,80	179,20	186,20	180,50

3.5 Παραοικονομία και προβλήματα στα πραγματικά μακροοικονομικά μεγέθη

Στην πραγματικότητα, όπως απεικονίζεται πριν και μετά την χρηματοπιστωτική κρίση, στα παραπάνω στοιχεία, η Ελληνική Οικονομία δεν είχε επιτύχει τίποτα σημαντικό, αντιθέτως, βυθιζόταν όλο και περισσότερο, σε μία περιδίνηση και ουσιαστικά στο τέλος του 2019, αν και υπήρχε μία διάχυτη ‘αίσθηση’ ότι ίσως τα δεδομένα αλλάξουν, το ΑΕΠ ήταν χαμηλό μόλις 183,4 δισεκατομμύρια, το χρέος σταθερά υψηλό σε ευρώ και σε ποσοστό επί του ΑΕΠ (180,50%), ενώ η φτωχοποίηση του ελληνικού δημοσίου και των πολιτών, είχε φέρει μία σημαντική μείωση στη Γενική Δαπάνη των νοικοκυριών και της Κυβέρνηση. Αυτή η μείωση εμπεριέχει και τη μείωση των δαπανών για έργα υποδομής, τα οποία βελτιώνουν τις δημόσιες παροχές και προσελκύουν ξένες επενδύσεις. Άρα η μείωση αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί, θετική από κάθε άποψη.

Επίσης μειώθηκαν ελάχιστα οι εισαγωγές, επειδή ακριβώς η Ελλάδα δεν παράγει αγαθά, τα οποία θα μπορούσε να παράγει για να καλύπτει την εσωτερική ζήτηση, αποδεικνύοντας την εξάρτησή της από τις εισαγωγές. Σε αντιδιαστολή με την υψηλή ανεργία συνάγεται ότι η ελληνική οικονομία δεν κατάφερε να απορροφήσει το παραγωγικό δυναμικό της σε κλάδους της οικονομίας και με τρόπο που να καλύψει τις ανάγκες της, μειώνοντας δυναμικά τις εισαγωγές. Για παράδειγμα η χώρα εξακολουθεί να εισάγει μεγάλο αριθμό αγροτικών προϊόντων, ενώ η εγκατάλειψη της υπαίθρου είναι εμφανής, όχι μόνο εξ αιτίας της έντονης αστικοποίησης των περιοχών της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, αλλά και επειδή όλο και περισσότερο τα αγροτικά επαγγέλματα απαιτούν υψηλή δαπάνη επενδύσεων. Άρα όσοι άνεργοι ίσως επιθυμούσαν να επιστρέψουν στην επαρχία και να ασχοληθούν με αγροτικές εργασίες, έπρεπε να διέθεταν υψηλά κονδύλια για να αποκτήσουν εξοπλισμού και εκτάσεις, αφού δεν υπήρχε μία πολιτική υποστήριξης των κλάδων της.

3.5.1 Φορολογία στην Ελλάδα πριν την πανδημία

Σημαντικός παράγοντας για την καθίζηση της ελληνικής οικονομίας, υπήρξε αναμφίβολα η υψηλότερη φορολογία των φυσικών και νομικών προσώπων, ενώ στις γειτονικές χώρες η φορολογία ήταν σταθερά χαμηλή και το επιχειρηματικό περιβάλλον ευνοϊκό με έργα υποδομής που η Ελλάδα δεν διέθετε ούτε ήταν οικονομικά σε θέση να ολοκληρώσει. Πρέπει να τονισθεί ότι και ο τρόπος που

επέλεξε η ελληνική πολιτεία να φορολογεί τις επιχειρήσεις κυρίως, είχε λάθος προσέγγιση, αφού φόρους μπορεί να συγκεντρώσει με διάφορους τρόπους, χωρίς να υπονομεύει την εξέλιξη της οικονομικής δραστηριότητας.

Συχνά οι περισσότεροι ανασταλτικοί φόροι για την αύξηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας, είναι οι φόροι εισοδήματος νομικών προσώπων και οι φόροι ακίνητης περιουσίας και τραπεζικών καταθέσεων. Στην Ελλάδα οι φόροι ήταν υψηλότεροι καθ' όλη την προηγούμενη δεκαετία και τελικά επιβάρυναν τους καταναλωτές, με τη *μετακύλιση του φόρου* προς αυτούς. Οι επιχειρήσεις έφταναν να φορολογούνται συνολικά, με περίπου 50% επί των κερδών τους, (ΔιαΝΕΟσις, 2018) ενώ αντίστοιχα στην Κύπρο ο φόρος αυτός ήταν 12,5% επί των κερδών χωρίς καμία άλλη επιβάρυνση (Deloitte, 2021).

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι φορολόγησης των επιχειρηματικών εισοδημάτων και η επιλογή τους αποτελεί κίνητρο ή αντικίνητρο για τους τύπους επιχειρήσεων που προσελκύει μία χώρα, αλλά και τους τρόπους που δραστηριοποιούνται. Οι συνηθέστεροι τρόποι είναι:

Ο *αναλογικός φόρος*, ο οποίος δεν επηρεάζεται από το ύψος της φορολογικής βάσης και ισούται με τον οριακό φορολογικό συντελεστή, δηλαδή ανεξάρτητα από το ύψος του εισοδήματος το ποσοστό φορολογίας είναι πάντα ίδιο.

Ο *προοδευτικός φόρος*, που αυξάνεται καθώς αυξάνεται το ύψος της φορολογικής βάσης, δηλαδή του εισοδήματος. Για παράδειγμα για 100€ εισόδημα ο φόρος είναι 10€, για τα επόμενα 100€ ο φόρος είναι 15€, για τα επόμενα 100€ ο φόρος είναι 20€, άρα συνολικά στα 300€ εισόδημα, ο φορολογούμενος πληρώνει $10 + 15 + 20 = 45€$ φόρους. Είναι σίγουρα ένας φόρος που δεν παρακινεί τους επιχειρηματίες να αυξήσουν την οικονομική τους δραστηριότητα, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις, δεν παρακινεί ούτε τους εργαζόμενους να εργαστούν περισσότερο, καθώς όσο περισσότερο εργάζονται, τόσο αυξάνονται οι φόροι τους, ώστε τελικά να είναι ελάχιστα κερδισμένοι από την περισσότερη προσπάθεια και την υψηλότερη οικονομική δραστηριότητα. Ωστόσο, σε ότι αφορά τις επιχειρήσεις, δεν τους παρέχει ένα κίνητρο για να επεκταθούν, να αυξήσουν τις δραστηριότητές τους και να χρησιμοποιήσουν ταυτόχρονα περισσότερο προσωπικό, άρα να ενισχύσουν την απασχόληση, αποτελώντας τροχοπέδη στην ανάπτυξη της χώρας. Στην Ελλάδα επί σειρά ετών επιλέγονται οι προοδευτικοί φόροι.

Ο αντίστροφα προοδευτικός φόρος, αποτελεί ένα σημαντικό κίνητρο ανάπτυξης των επιχειρήσεων, αλλά και αύξησης ταυτόχρονα της απασχόλησης. Ο αντίστροφα προοδευτικός φόρος, επιβραβεύει με χαμηλότερη φορολογία τις επιχειρήσεις που έχουν υψηλότερη οικονομική δραστηριότητα. Για παράδειγμα για 100€ εισόδημα ο φόρος είναι 10€, για τα επόμενα 100€ ο φόρος είναι 8€, για τα επόμενα 100€ ο φόρος είναι 6€, άρα συνολικά στα 300€ εισόδημα, ο φορολογούμενος πληρώνει $10 + 8 + 6 = 24€$ φόρους. Αν και αρχικά φαίνεται ότι είναι μικρότερος ο φόρος που εισπράττει το κράτος, πρέπει σε αυτό να προστεθούν και οι έμμεσοι φόροι που εισπράττει από την μεγαλύτερη οικονομική δραστηριότητα, η απασχόληση που προσφέρει αφού σίγουρα θα έχει ανάγκη από περισσότερους εργαζομένους, το εισόδημα που αυξάνεται συνολικά, η χρήση των παραγωγικών συντελεστών που ευνοούν συνολικά την οικονομία, η αύξηση της ανταγωνιστικότητας και της ανθεκτικότητας των μεγάλων και δυνατών επιχειρήσεων. Στην Ελλάδα ουδέποτε επιλέχθηκαν οι αντίστροφα προοδευτικοί φόροι, με αποτέλεσμα χιλιάδες επιχειρήσεις να ‘μεταναστεύσουν’ σε γειτονικούς φορολογικούς παραδείσους.

Με δεδομένη την υψηλή ανεργία στη χώρα, επιβλήθηκαν υψηλότεροι φόροι περιουσίας, σε ανθρώπους που είχαν μεν ακίνητα, τα οποία όμως δεν μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν και από τα οποία δεν είχαν κανένα εισόδημα. Αποτέλεσμα αυτής της αντίφασης, ήταν η υπερχρέωση πολλών νοικοκυριών με *φόρους κατοχής περιουσίας*, τους οποίους δεν μπορούσαν να πληρώσουν, αλλά σε αρκετές περιπτώσεις ούτε καν να συντηρήσουν αυτά τα ακίνητα (Παπακωνσταντίνου κ.ά., 2013). Οι έμμεσοι φόροι έφτασαν σε υψηλότερο επίπεδο, με τον κύριο χαμηλό στο 13% και τον υψηλό σε πολλές υπηρεσίες και αγαθά στο 24%, δηλαδή λίγο πριν το μέγιστο επιτρεπόμενο 25%. Πιο συγκεκριμένα και προκειμένου να βρεθούν τα απαραίτητα ποσά για την αποπληρωμή των δανειακών επιβαρύνσεων της χώρας προς τους ευρωπαίους εταίρους της και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, οι φόροι την προηγούμενη δεκαετία από το 2008 πριν την είσοδο της χώρας στην επιτήρηση, είχαν την εξής βασική διάρθρωση:

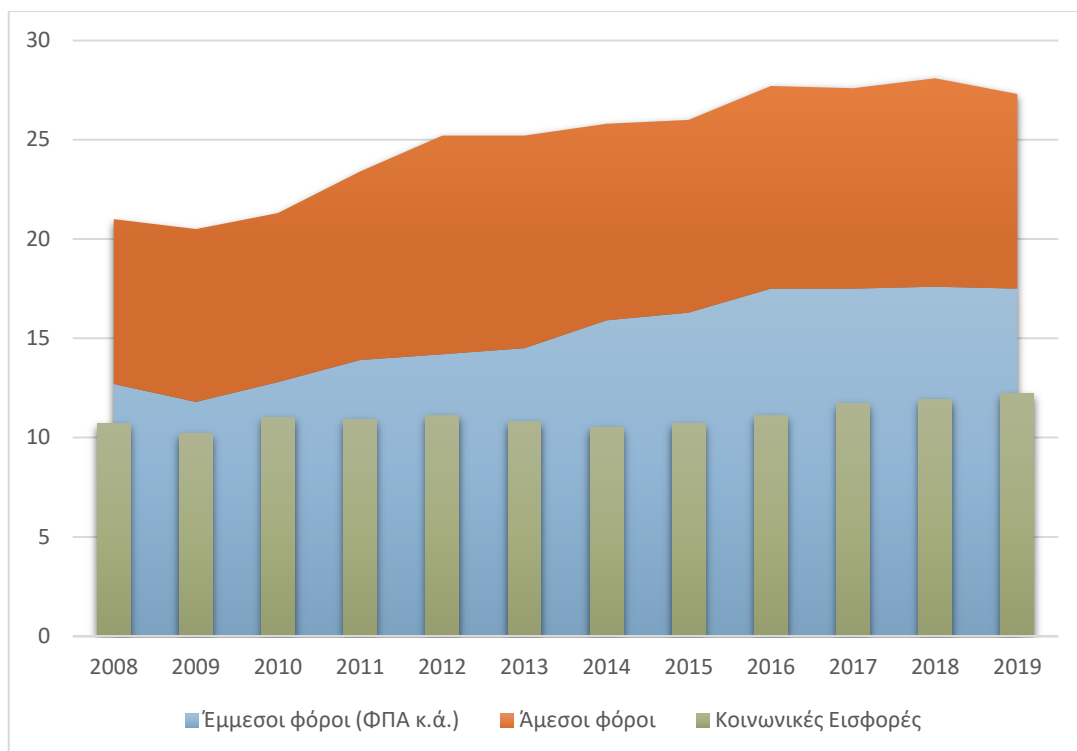
*Πίνακας 4: Φορολογικά Έσοδα της Ελλάδας.
Πηγή: European Commission 2021*

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Διάρθρωση με βάση τον τύπο φόρου											

Έμμεσοι φόροι (ΦΠΑ κ.ά.)	12,7	11,8	12,8	13,9	14,2	14,5	15,9	16,3	17,5	17,5	17,6	17,5
Άμεσοι φόροι	8,3	8,7	8,5	9,5	11,0	10,7	9,9	9,7	10,2	10,1	10,5	9,8
Φυσικών προσώπων	4,5	4,4	4,0	4,8	7,0	6,0	5,9	5,7	5,9	6,3	6,4	5,9
Νομικών Προσώπων	2,1	2,5	2,6	2,1	1,1	1,2	1,9	2,2	2,5	2,0	2,2	2,2
Διάφορα άλλα	1,7	1,8	1,9	2,6	2,9	3,5	2,1	1,8	1,8	1,8	1,9	1,7
Κοινωνικές Εισφορές	10,7	10,2	11,0	10,9	11,1	10,8	10,5	10,7	11,1	11,7	11,9	12,2
Σύνολο												
Διάρθρωση με βάση την οικονομική δραστηριότητα												
Κατανάλωση	11,1	10,4	12,0	12,8	12,9	13,3	13,5	13,5	14,7	14,7	15,0	14,9
Εργασία	13,7	13,2	13,7	13,8	15,9	14,7	14,6	14,7	15,4	16,3	16,6	16,4
Κεφάλαιο	6,9	7,1	6,7	7,6	7,6	8,0	8,3	8,4	8,9	8,2	8,4	8,1
Εισόδημα επιχειρήσεων	2,1	2,5	2,6	2,1	1,1	1,2	1,9	2,2	2,5	2,0	2,2	2,2
Εισόδημα νοικοκυριών	1,4	1,2	1,3	1,4	1,8	1,9	1,8	1,3	1,4	1,4	1,4	1,2
Εισόδημα αυτοαπασχολούμενων	0,8	0,8	0,6	0,9	1,0	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	0,9	0,8
Απόθεμα κεφαλαίου	2,6	2,6	2,2	3,2	3,7	4,1	3,8	4,2	4,2	4,0	3,9	3,9

Με έμφαση στην επιχειρηματική δραστηριότητα και την σημαντική αδυναμία της ελληνικής οικονομίας να προσελκύσει επιχειρήσεις και να αναπτύξει την επιχειρηματικότητα στην χώρα, είναι προφανές ότι στο βάθος μίας δεκαετίας δεν επέτυχε να επιστρέψει στα προ της κρίσης επίπεδα, μέχρι το 2019, δηλαδή πριν την έναρξη της υγειονομικής κρίσης.

Σε αυτή την αδυναμία οδηγήθηκε και εξ αιτίας των υψηλότερων φόρων, αλλά και εξ αιτίας της αδυναμίας της ελληνικής πολιτείας να προσφέρει στις επιχειρήσεις ένα σύγχρονο περιβάλλον με σύγχρονα έργα υποδομής.

Διάγραμμα 17: Φορολογικά έσοδα του ελληνικού κράτους (2008 – 2019).
 Πηγή: European Commission 2021

Ουσιαστικά δεν κατάφερε παρά τις αυξήσεις των συντελεστών φορολογίας, να συλλέξει το ελληνικό κράτος περισσότερους φόρους, αυξάνοντας ταυτόχρονα την επιχειρηματική δραστηριότητα και την απασχόληση, γεγονός που αποτυπώνονται και στο παραπάνω συγκεντρωτικό διάγραμμα (Κορρές, 2015).

3.5.2 Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών και χρηματοδότηση εισηγμένων

Επίσης, η επιλογή της Ελλάδας ως ένας χώρος επιχειρηματικής δραστηριότητας δεν μπορούσε να θεωρηθεί ελκυστικός, αν αναλογιστεί κανείς τις περιορισμένες ή μηδαμινές δυνατότητες εύρεσης δανεικών κεφαλαίων ή υποστήριξης από τις τράπεζες που υπολειπούνταν την προηγούμενη δεκαετία.

Η προηγούμενη δεκαετία αποτέλεσε μία ακόμη άσχημη περίοδο για το Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών (ΧΑΑ), δηλαδή την οργανωμένη αγορά μετοχών. Μειωμένη σε πλήθος επιχειρήσεων και με τον Γενικό Δείκτη να μην έχει ανακάμψει μετά από την κούρσα ανόδου που είχε πραγματοποιήσει έως το 1999 με μέγιστο ενδοσυνεδριακό 6.633,92 μονάδες, πριν την είσοδο της χώρας στο ευρωσύστημα, η χρηματιστηριακή αγορά, δέχθηκε άλλο ένα μεγάλο πλήγμα την προηγούμενη δεκαετία.

Πιο συγκεκριμένα το έτος 2008 ήταν μία άσχημη χρονιά για τους χρηματιστηριακούς δείκτες, όμως για την Ελλάδα ακολούθησε μία ακόμη πιο δύσκολη πορεία αφού αποσύρθηκαν πολλές επιχειρήσεις από τις εισηγμένες ενώ μετά τη δημοσιονομική κρίση ακολούθησε η τραπεζική κρίση. Ο Γενικός Δείκτης σημείωσε μικρή βελτίωση το 2009 κλείνοντας στις 2.196,16 μονάδες, ενώ η πολιτική αστάθεια και η ανάγκη υποστήριξης της Ελλάδας από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης, έφερε νέα ιστορική μείωση το 2010 στις 1.413,94 μονάδες. Η πολιτική και δημοσιονομική κρίση έφερε ακόμη μεγαλύτερη αβεβαιότητα και τελικά το 2011 έκλεισε στις 680,4 μονάδες, ενώ στις 6/5/2012 έπεσε κάτω από τις 500 μονάδες κλείνοντας τελικά στις 907,90 μονάδες.

Η ανακεφαλαίωση των τραπεζών στοιχίζει συνολικά στην χώρα 64 δισεκατομμύρια ευρώ και η πρώτη ανακεφαλαίωση φέρνει το 2013 μικρή αύξηση του Γενικού Δείκτη στις 1.162,68 μονάδες. Τα χρήματα αυτά ουσιαστικά ‘εξαφανίστηκαν’ και ίσως πρόκειται για την μεγαλύτερη απώλεια δημόσιου χρήματος στα ελληνικά δεδομένα. Το 2014 έκλεισε ο Γενικός Δείκτης μόλις στις 826,18 μονάδες. Οι εθνικές εκλογές του 2015 και η επιβολή capital controls έφεραν μαζικές αποσύρσεις καταθέσεων και κλίμα αποσταθεροποίησης στο ΧΑΑ, το οποίο έμεινε για περισσότερο από ένα μήνα κλειστό με σκοπό να αποφευχθεί η μαζική πώληση μετοχών. Τελικά όταν άνοιξε στις 3 Αυγούστου του 2015 κατέγραψε ιστορική ημερήσια πτώση επί σειρά ημερών, φτάνοντας τελικά, με μεγάλες αναδιατάξεις να κλείσει στις 631,35 μονάδες.

Καθώς η πολιτική κατάσταση στην χώρα σταθεροποιούνταν, αν και το 2019 μετά από πολλά χρόνια, η Ελλάδα απέκτησε αυτοδύναμη κυβέρνηση, δηλαδή χωρίς την σύμπραξη διαφορετικών κομμάτων, ο Γενικός Δείκτης έκλεισε μόλις στις 917,79 μονάδες.

Με δεδομένο ότι το Χρηματιστήριο αποτελεί πηγή χρηματοδότησης και ανάπτυξης για τις επιχειρήσεις, το γεγονός της προβληματικής λειτουργίας του φανερώνει την έλλειψη ενδιαφέροντος από την πλευρά της πολιτείας να ενισχύσει την επιχειρηματικότητα. Από το Χρηματιστήριο οι επιχειρήσεις μπορούν να λάβουν ομολογιακά δάνεια ή να ζητήσουν αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου για την ανάπτυξη ή επέκταση της οικονομικής τους δραστηριότητας.

Διάγραμμα 18: Ιστορικό του Γενικού Δείκτη Τιμών του ΧΑΑ από το 1998 έως 2019.
Πηγή: ΧΑΑ, 2021

Ο τρόπος με τον οποίο κινήθηκε ο Γενικός Δείκτης του ΧΑΑ την προηγούμενη δεκαετία, με αποκορύφωμα την μεγαλύτερη σε διάρκεια διακοπή των συνεδριάσεών του (26 Ιουνίου έως 3 Αυγούστου του 2015) και την απομάκρυνση των επενδυτών από την οργανωμένη ελληνική αγορά μετοχών, αποδεικνύει την τεράστια πτώση της επιχειρηματικότητας κυρίως των μεγάλων επιχειρήσεων, οι οποίες δεν μπορούσαν να βρουν κεφάλαια ούτε από τις τράπεζες ούτε από το χρηματιστήριο (ΧΑΑ, 2021).

Ένας ακόμη λόγος που οι επιχειρήσεις απομακρύνονται από την οργανωμένη αγορά του ΧΑΑ είναι γιατί τα έξοδα για τη διατήρηση της θέσης τους στο χρηματιστήριο είναι υψηλά, αλλά επίσης οι έλεγχοι είναι αυστηροί από πολλές απόψεις. Σε περιόδους με υψηλή αβεβαιότητα οι εισηγμένες συχνά απομακρύνονται από τις οργανωμένες αγορές, με σκοπό να αποφεύγουν τους ελέγχους, αφού η παραοικονομία είναι μία διέξοδος για την επιβίωσή τους.

3.5.3 Προβληματική προσέγγιση μακροοικονομικών δεικτών

Είναι βέβαιο ότι καθώς τα εισοδήματα μειώνονται και οι φορολογίες αυξάνονται συνολικά, η παραοικονομία βασιλεύει, στην προσπάθεια των πολιτών και των επιχειρηματιών να επιβιώσουν. Όμως και ο τρόπος με τον οποίο 'προσεγγίζεται' το ΑΕΠ παρουσιάζει προβλήματα καθώς και άλλοι

μακροοικονομικοί δείκτες, με βάση το γεγονός ότι, δεν μπορούν να υπολογιστούν και μετρηθούν εισοδήματα ή παραγωγή που σε περίπτωση χαμηλών ποσοστών ανεργίας θα μπορούσαν να υπολογιστούν. Για παράδειγμα, οι άνεργοι δεν διαθέτουν χρήματα και μισθούς για εργασίες στο σπίτι και την οικογένεια που μπορούν να κάνουν οι ίδιοι (π.χ. επισκευές και συντηρήσεις, φύλαξη παιδιών και ηλικιωμένων). Αν όμως ήταν εργαζόμενοι θα αναγκαζόταν να πληρώσουν για αυτές τις εργασίες, άρα θα υπολογιζόταν ως εισόδημα σε κάποιους άλλους.

Επίσης, οι άνεργοι παράγουν πολλές φορές προϊόντα που δεν θα παρήγαγαν αν ήταν εργαζόμενοι, γιατί δεν θα είχαν τον χρόνο και την οικονομική δυσπραγία για να ασχοληθούν με τέτοιες εργασίες (π.χ. την παραγωγή τροφίμων και άλλων υπηρεσιών). Για να υπολογιστεί η αξία της παραγωγής θα πρέπει να αποτελούν τα προϊόντα αντικείμενο συναλλαγής, για τα οποία θα διαμορφωθεί μία τιμή. Έτσι πολλά προϊόντα στην Ελλάδα που μαστίζεται από υψηλές φορολογίες και ανεργία, ιδιοπαράγονται και ιδιοχρησιμοποιούνται (Κυρίκος, 2015).

Πρέπει επίσης να τονιστεί ότι το ΑΕΠ μελετά μόνο συναλλαγές ‘με απόδειξη’, ενώ στην Ελλάδα οι έμμεσοι φόροι είναι υψηλότεροι καθώς επίσης και οι προσωπικοί φόροι. Σε πολλά επαγγέλματα είναι απολύτως βέβαιη η φοροδιαφυγή (υπηρεσίες, αγαθά που παράγονται και πωλούνται εκτός οργανωμένων αγορών) ενώ ο αντιπραγματισμός αγαθών και υπηρεσιών, κέρδισε επίσης έδαφος στην ελληνική οικονομία, προκειμένου να αποφεύγονται οι αποδείξεις και οι συνακόλουθοι φόροι.

Καθίσταται λοιπόν σαφές, ότι πολλοί μακροοικονομικοί δείκτες όπως είναι η παραγωγή και το εισόδημα άρα και το ΑΕΠ, είναι βέβαιο ότι απέχουν πολύ από την πραγματικότητα. Μάλιστα, αν η πραγματική ανεργία μειωνόταν και δίδονταν κίνητρα για την έκδοση αποδείξεων, θα γινόταν ξεκάθαρο το παραπάνω παράδειγμα. Ωστόσο, το ΑΕΠ αποτελεί κρίσιμο μακροοικονομικό δείκτη, για όλες σχεδόν τις χρηματοοικονομικές μελέτες.

3.6 Ελλείψεις σε έργα υποδομής και δημόσιες επενδύσεις

Το απαγορευτικό επιτόκιο δανεισμού της Ελλάδας που έφτασε περίπου το 30%, όπως παραπάνω αναφέρθηκε, απέκλεισε την χώρα από τη δυνατότητα απόκτησης κεφαλαίων, τα οποία θα μπορούσε να επενδύσει σε δημόσια έργα απαραίτητα για την προσέλκυση επενδύσεων. Αντίθετα, άλλες χώρες της Ευρώπης

και της Ασίας, επέτυχαν υψηλότερη ανάπτυξη και προσέλκυσαν επενδύσεις, κυρίως δε χώρες της Βόρειας Ευρώπης, όπως η Ολλανδία και η Σουηδία, που όπως και η Ελλάδα, πριν μερικές δεκαετίες βρίσκονταν σε παρόμοια θέση σε ότι αφορά την ανάπτυξη των υποδομών τους.

Πριν την έναρξη της πανδημίας, η Ελλάδα υπολείπονταν σημαντικά σε έργα που θα μπορούσαν να προσφέρουν ανάπτυξη στον τουρισμό, το εμπόριο και τις βιομηχανικές επενδύσεις. Πιο συγκεκριμένα:

Τα αεροδρόμια χρειαζόταν απαραίτητες αναβαθμίσεις και επεκτάσεις καθώς και σημαντικό εύρος εκσυγχρονισμών. Λιμάνια και Μαρίνες δεν είχαν αξιοποιηθεί επαρκώς, προκειμένου να προσελκύσουν μεγάλα κρουαζιερόπλοια, εμπορικά πλοία και σκάφη αναψυχής. Απαραίτητες ήταν και οι στοχευμένες παρεμβάσεις στο οδικό δίκτυο που ήταν γενικότερα πεπαλαιωμένο και με μεγάλα προβλήματα στην οδική σήμανση και την ασφάλεια. Επίσης έλειπε σχεδόν ολοκληρωτικά η διασύνδεση με τους σιδηροδρόμους, κυρίως των αεροδρομίων και των λιμανιών, για τη μεταφορά επιβατών και εμπορευμάτων.

Η έλλειψη διασυνδέσεων και η απαξίωση του κρατικού οργανισμού σιδηροδρόμων, αλλά και η απίστευτη καθυστέρηση της λειτουργίας του Μετρό Θεσσαλονίκης, καθώς και η επέκταση του Μετρό στην Αττική, δημιούργησαν μεγαλύτερα προβλήματα στην ολοκλήρωση ενός σύγχρονου δικτύου μεταφορών. Ακόμη και απαραίτητες υποδομές σε αυτοκινητόδρομους έγιναν με καθυστερήσεις.

Γενικότερα η Ελλάδα υπολείπεται και σε έργα ύδρευσης και επάρκειας υδάτων κυρίως στη νησιωτική χώρα. Ακόμη και στη διαχείριση αποβλήτων και την προστασία των παραλιακών μετώπων. Η ιδιαίτερη γεωμορφολογία της χώρας απαιτεί προστασία από τη διάβρωση των ακτών και ευρύτατα αντιπλημμυρικά έργα. Επίσης είναι απαραίτητη η υπογειοποίηση των ηλεκτροφόρων καλωδίων και επικοινωνιών.

Απαραίτητη είναι ακόμη η βελτίωση των υποδομών σε πολιτισμικά αξιοθέατα και αρχαιολογικούς χώρους, αλλά και η δημιουργία δικτύων διαδρομών με μονοπάτια για περιπάτους και ποδηλασία (ΙΝΣΕΤΕ, 2020).

3.7 Δομή επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα πριν την πανδημία

Σημαντική αδυναμία της ελληνικής οικονομίας διαχρονικά αποτελεί το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων, καθώς αυτό συνδέεται και με χαμηλά επίπεδα

παραγωγικότητας και εσωστρέφειας, περιορίζοντας τη δυνατότητα των επιχειρήσεων άντλησης ρευστότητας, καθώς επίσης και τη δυνατότητα επενδύσεων, αλλά και ανάπτυξης καινοτομιών (PWC, 2020).

Στην Ευρώπη χρησιμοποιούνται οι ίδιοι ορισμοί και κριτήρια για όλα τα κράτη μέλη ώστε να προσδιοριστούν οι επιχειρήσεις στις παρακάτω κατηγορίες, οι οποίες βοηθούν στην παρακολούθηση της δομής της επιχειρηματικότητας σε κάθε περιοχή και στηρίζουν ορισμένες κατηγορίες επιχειρήσεων με πολιτικές της Ένωσης. Τα κριτήρια είναι τα εξής (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020):

- Ο αριθμός των απασχολούμενων εργαζομένων.
- Ο ετήσιος κύκλος εργασιών και / ή το σύνολο του ετήσιου ισολογισμού.

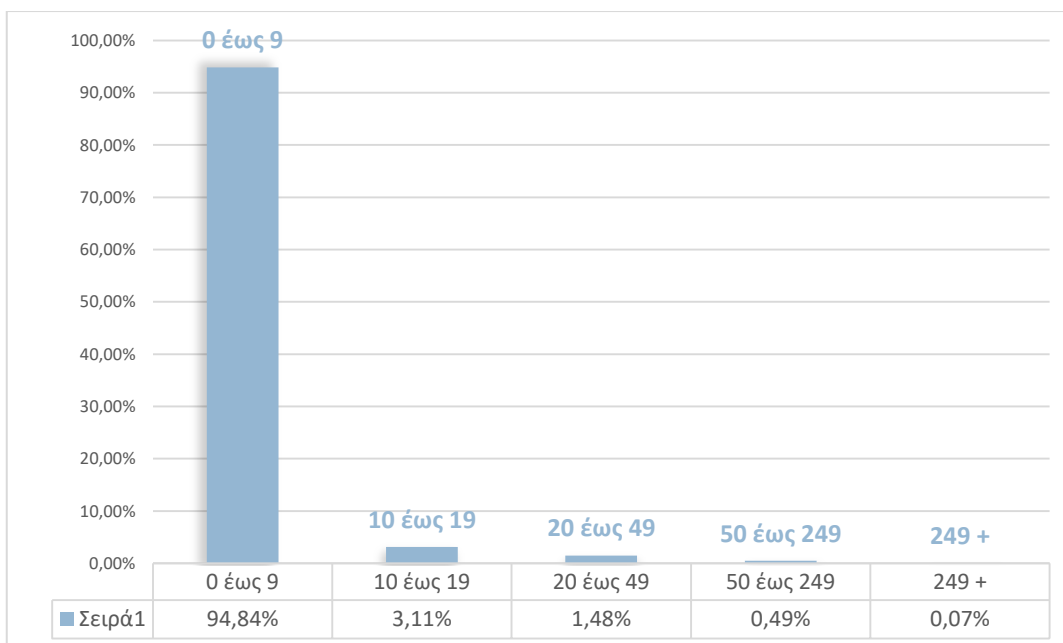
Με βάση τα παραπάνω κριτήρια οι επιχειρήσεις διακρίνονται σε:

Πίνακας 5: Ορισμοί μεγέθους επιχειρήσεων στην Ευρώπη

	Αριθμός εργαζομένων	Ετήσιος Κύκλος εργασιών	Σύνολο Ισολογισμού
Πολύ μικρές επιχειρήσεις	Έως 10	Έως 2 εκατ €	Έως 2 εκατ €
Μικρές επιχειρήσεις	10 – 49	Έως 10 εκατ €	Έως 10 εκατ €
Μεσαίες επιχειρήσεις	50 – 249	Έως 50 εκατ €	Έως 43 εκατ €
Μικρομεσαίες (ανεξάρτητες από άλλες επιχειρήσεις)	1 – 249	Έως 50 εκατ €	Έως 43 εκατ €
Μεγάλες επιχειρήσεις	250 +	50 εκατ € +	43 εκατ € +

Η οικονομική θεωρία αναγνωρίζει ότι η επιτυχία μίας επιχείρησης είναι συνάρτηση της αύξησης του μεγέθους της μέχρι κάποιο άριστο μέγεθος, εκεί όπου δημιουργούνται οικονομίες κλίμακας και είναι πλήρως αποδοτική.

Η Ευρώπη έχει μικρό αριθμό μεγάλων επιχειρήσεων, οι οποίες όμως απασχολούν περίπου το 1/3 του συνόλου των εργαζομένων. Η Ελλάδα έχασε ακόμη περισσότερες μεγάλες επιχειρήσεις εξ αιτίας της υψηλής φορολογίας και του ευνοϊκού επιχειρηματικού περιβάλλοντος που πρόσφεραν άλλες χώρες της Ευρώπης και της Ασίας. Αν και οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις είναι η βάση και ο κορμός της ελληνικής και της Ευρωπαϊκής Οικονομίας, η παραγωγικότητά τους είναι διαχρονικά χαμηλή, σε αντίθεση με τις μεγάλες επιχειρήσεις, οι οποίες συγκεντρώνουν πολλά προτερήματα.

Διάγραμμα 19: Δομή των ελληνικών επιχειρήσεων 2018. Πηγή Eurostat.

Οι μεγάλες επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα να απασχολούν υψηλού επιπέδου προσωπικό, να προσελκύουν ταλέντα, να εκπαιδεύουν και αναβαθμίζουν το επίπεδο του προσωπικού τους. Μπορούν και διαρκώς επενδύουν σε αναβάθμιση της τεχνολογίας που χρησιμοποιούν, επενδύουν σε έρευνα και ανάπτυξη, ενώ χρησιμοποιούν με βέλτιστους τρόπους τα εργαλεία marketing, ώστε να αυξήσουν τις πωλήσεις και την κερδοφορία τους. Φυσικά είναι περισσότερο ανθεκτικές στις κρίσεις, ενώ έχουν καλύτερη πρόσβαση στον δανεισμό ή διατηρούν οι ίδιες αποθεματικά για να αντιμετωπίσουν ενδεχόμενες κρίσεις. Όταν μάλιστα δημιουργούν ομίλους, διαμοιράζουν τον κίνδυνο σε διάφορες εταιρίες με αντικείμενα που να αφορούν τις κυκλικές και τις αμυντικές επιχειρήσεις, ώστε να μην κινδυνεύουν με ολική κατάρρευση. Όταν μία εταιρία του ομίλου δεν είναι κερδοφόρα, δεν αποφασίζουν με συναισθηματικά κριτήρια για την συνέχισή της. Αντίθετα, οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις, συνεχίζουν για πολλά χρόνια να λειτουργούν ως ζημιογόνες για συναισθηματικούς λόγους, κυρίως όταν πρόκειται για οικογενειακές επιχειρήσεις.

Την προηγούμενη δεκαετία της κρίσης αρκετές ‘μικρές αυτοκρατορίες’ δεν άντεξαν και διέκοψαν οριστικά. Ανάμεσα στα μεγάλα ονόματα των επιχειρήσεων που μάλιστα διέθεταν αλυσίδες καταστημάτων και απασχολούσαν αρκετά μεγάλο αριθμό προσωπικού ήταν:

Η Ηλεκτρονική Αθηνών, που την περίοδο των capital controls είχε ραγδαία πτώση και αναγκάστηκε να κλείσει οριστικά τα 44 καταστήματα που είχε στην Ελλάδα και ακόμη 3 στην Κύπρο. Συνολικά απασχολούσε 450 εργαζομένους, όταν έκλεισε.

Η NEOSET αιτήθηκε πτώχευση στο τέλος του 2012, ενώ αποτελούσε κολοσσό στον χώρο του επίπλου σε όλη την Ελλάδα με τα εμπορικά σήματα Neoset, Neoset Κουζίνα, Neowood, Skouropoulos και Νεοκατοικείν. Είχε 1014 άτομα προσωπικό και 100 καταστήματα σε όλη την χώρα.

Τα Sprider Stores έκλεισαν στα τέλη του 2013 τα 48 μεγάλα καταστήματα που λειτουργούσαν σε όλες σχεδόν τις μεγάλες πόλεις της Ελλάδας, αφήνοντας απλήρωτους και άνεργους 800 εργαζομένους.

Ο Όμιλος Fokas ένδυσης και υπόδησης με 1.500 εργαζομένους που έμειναν επί μήνες απλήρωτοι έκλεισε το 2013.

Το Super Market Atlantic βρισκόταν ανάμεσα στις μεγαλύτερες εμπορικές εταιρίες της χώρας, όταν το 2011 αναγκάστηκε να κλείσει τα 161 καταστήματα που διατηρούσε.

Η Χαλυβουργική έκλεισε με υψηλότατα χρέη ακόμη και προς τη ΔΕΗ αφήνοντας χιλιάδες εργαζομένους άνεργους.

Η Raxevsky αποτελούσε εταιρία σύμβολο στο χώρο της μόδας και αφού επί σειρά ετών κατέγραφε ζημίες, έκλεισε τελικά το 2016.

Η Softex και Diana, έβαλαν λουκέτο η πρώτη το 2015 και το 2012 η δεύτερη μετά από πολλές δεκαετίες λειτουργίας αφήνοντας εκατοντάδες εργαζομένους άνεργους.

Η Βιομηχανία Γάλακτος ΑΓΝΟ, έκλεισε το 2012 και άφησε άνεργους 375 εργαζομένους.

Γενικότερα στην χώρα δημιουργήθηκε χρηματοοικονομική ασφυξία για χιλιάδες επιχειρήσεις, εξαντλώντας τα όρια αντοχής τους και οδηγώντας πολλές από αυτές σε οριστική παύση ή πτώχευση, ενώ από δεδομένα της Eurostat για το 2018, η δομή των επιχειρήσεων φαίνεται να είναι η εξής:

Πίνακας 6: Δομή ελληνικών επιχειρήσεων 2018. Πηγή: Eurostat.

Επιχειρήσεις	Αριθμός	Ποσοστό
--------------	---------	---------

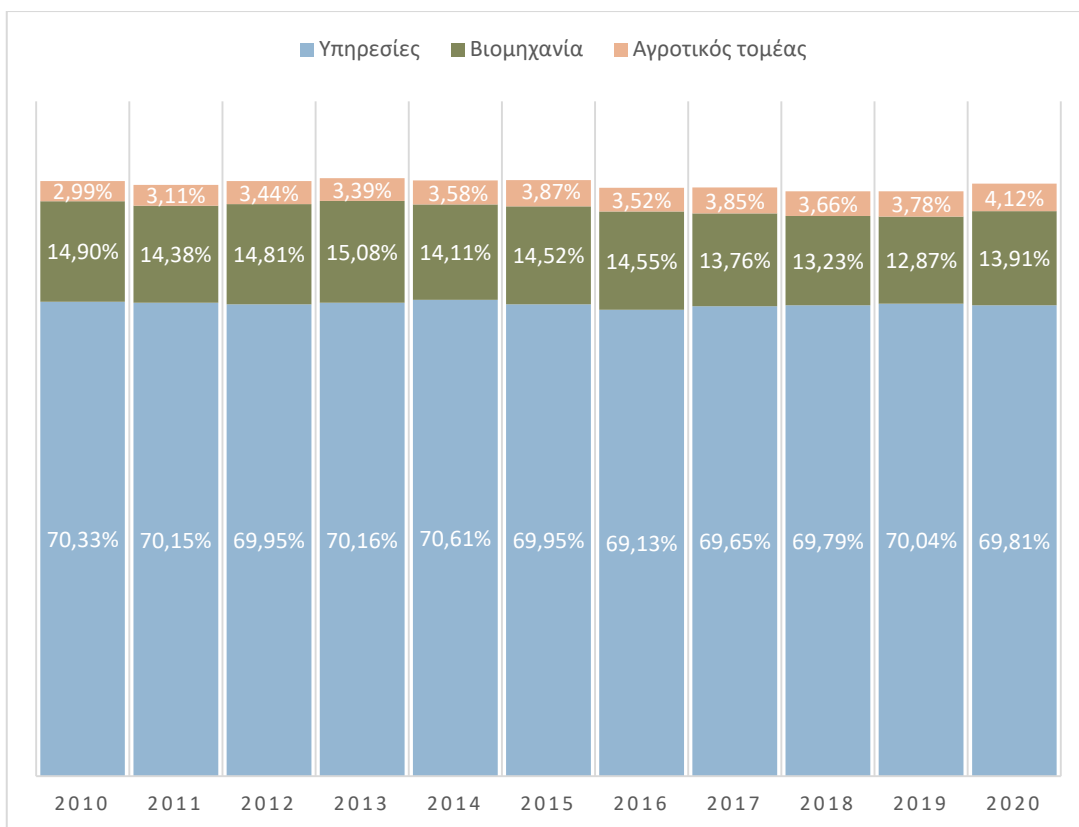
με εργαζόμενους	Επιχειρήσεων	επί συνόλου
0 έως 9	672.143	94,84%
10 έως 19	22.014	3,11%
20 έως 49	10.511	1,48%
50 έως 249	3.508	0,49%
249 +	523	0,07%
Σύνολο	708.699	100,00%

Σημαντικό είναι να αναφερθεί ακόμη και ποια ήταν η δομή των επιχειρήσεων σε τρεις κλάδους της ελληνικής οικονομίας κατά την προηγούμενη δεκαετία, έως την έναρξη της υγειονομικής κρίσης.

Οι επιχειρήσεις που εντάσσονται στις Υπηρεσίες είναι κυρίως εμπορικές και τουριστικές, ενώ σε μικρότερο βαθμό ασχολούνται με Information Technologies. Ωστόσο, η διεθνής πελατεία τους με εύκολη πρόσβαση και προβολή των υπηρεσιών που παρέχουν σε όλο τον πλανήτη μέσα από το διαδίκτυο, καθιστούσε αυτές τις επιχειρήσεις ιδιαίτερα προσοδοφόρες και εξαιρετικά ικανές στην επέκτασή τους παγκοσμίως.

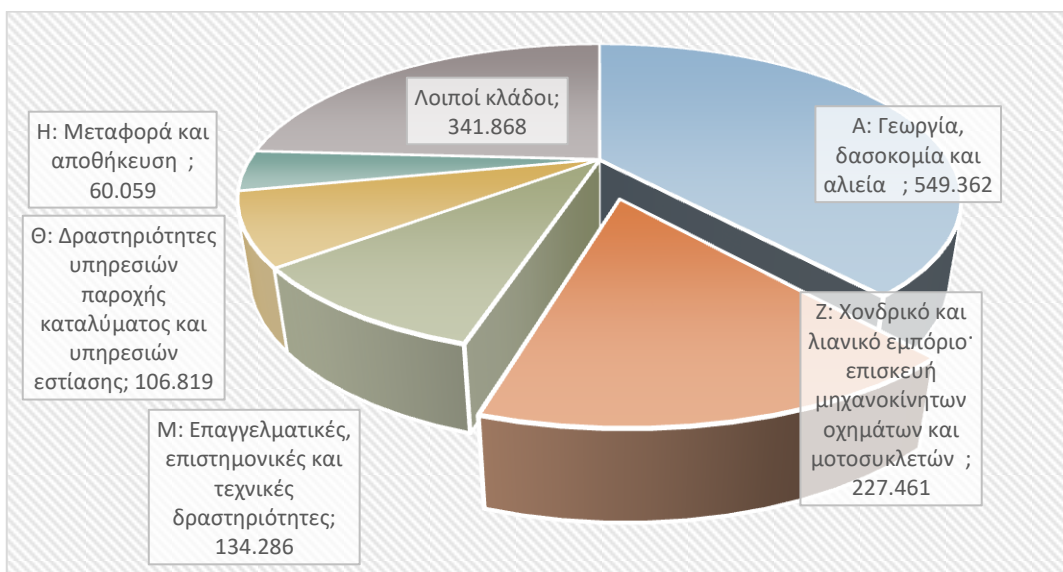
Η ελληνική τουριστική αγορά, παρά τα σημαντικά προβλήματα που αντιμετώπιζε εξ αιτίας της περιοδικότητας και της μικρής τουριστικής περιόδου, μαζί με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες, επιδίδονταν σε αγώνα απόκτησης μεγαλύτερου μεριδίου στην αγορά, σε πελάτες και στο χρόνο διαμονής τους. Ο ξενοδοχειακός κλάδος και ο εμπορικός, ήταν αυτοί οι οποίοι παρακινούσαν την τεχνολογική εξέλιξη της χώρας, με τρόπο αποδοτικό και σημαντικό για την γενικότερη οικονομία.

Ο μεταποιητικός κλάδος φαίνεται ότι παρουσιάζει σημαντικές αδυναμίες τις οποίες καθ' όλη τη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας, δεν κατάφερε να διορθώσει. Αντίθετα, είναι προφανής η συρρίκνωση των μεγάλων μεταποιητικών βιομηχανικών μονάδων, αφού είχαν να αντιμετωπίσουν τις εξαιρετικά φτηνές τιμές των ασιατικών προϊόντων, σε συνδυασμό με τους υψηλότετους φόρους στην ελληνική επικράτεια. Ο ελληνικός βιομηχανικός κλάδος δεν ήταν μία αμελητέα δύναμη στην ελληνική οικονομία, όμως πλήθος νέων εργοστασίων από Έλληνες βιομηχάνους, δημιουργήθηκαν σε άλλες χώρες της Ευρώπης και της Ασίας, αφού η ελληνική αγορά δεν παρουσίαζε κανένα ενδιαφέρον.

Διάγραμμα 20: Δομή των ελληνικών επιχειρήσεων στους κλάδους της οικονομίας. Πηγή: Statista.

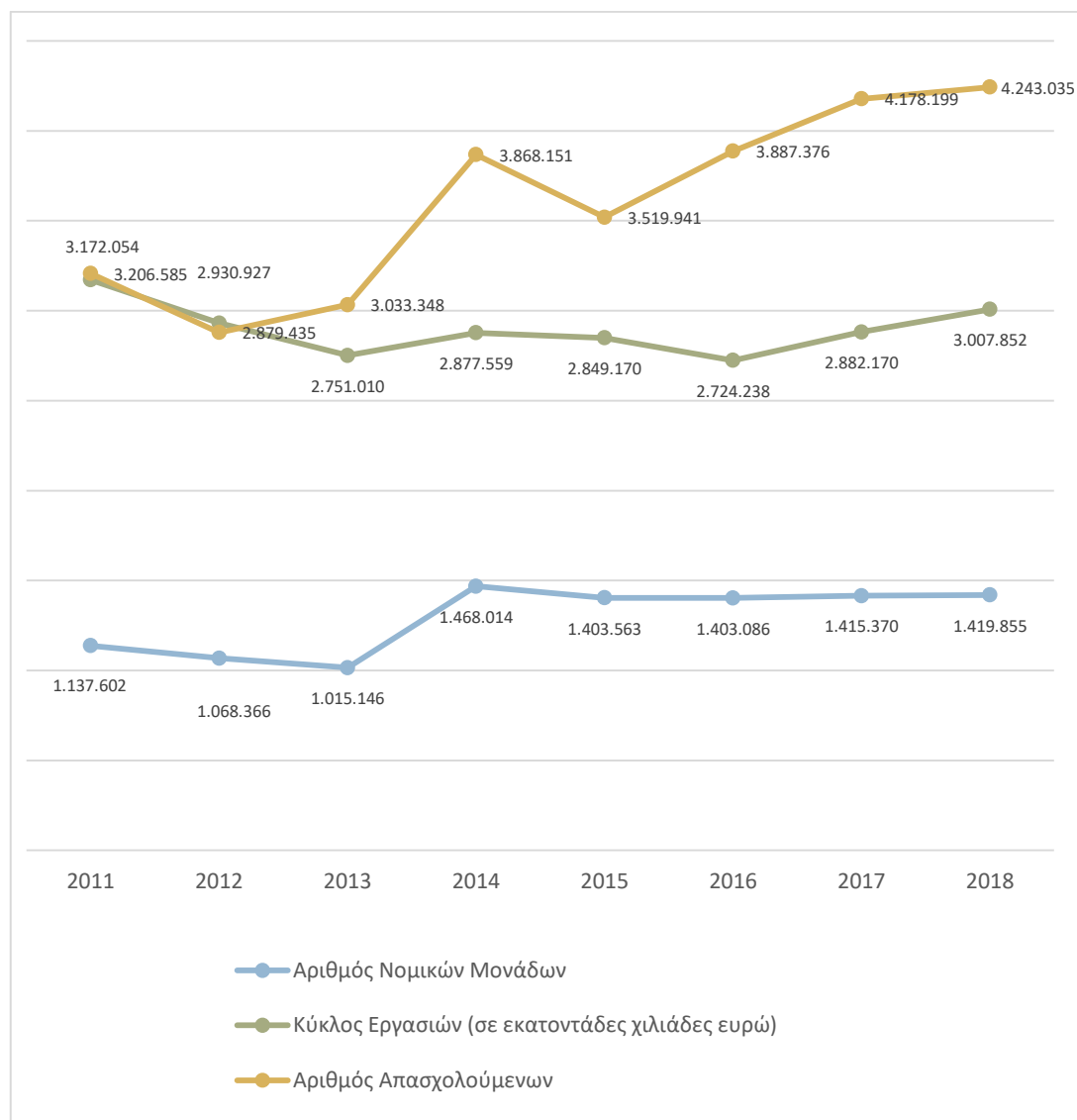
Ο αγροτικός τομέας θα μπορούσε να δώσει μεγάλη ώθηση στην ελληνική οικονομία, ωστόσο παρατηρείται πλήρης στασιμότητα παρά την υψηλή ανεργία. Η συγκέντρωση του μισού και πλέον πληθυσμού στις δύο μεγάλες πόλεις της Ελλάδας, αποδεικνύει την εγκατάλειψη της υπαίθρου.

Διάγραμμα 21: Νομικές Μονάδες ανά Τομέα Οικονομικής Δραστηριότητας 2018. Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Η μειωμένη παραγωγή αγροτικών προϊόντων ουδέποτε υποστηρίχθηκε από την ελληνική πολιτεία με σοβαρότητα, ενώ η χώρα αναγκαζόταν αδιάκοπα να εισάγει τέτοια προϊόντα. Ωστόσο πρέπει να τονισθεί ότι το 2014 υποχρεώθηκαν να θεωρηθούν φορολογικά ως επιχειρηματίες οι αγρότες, οπότε τα στατιστικά παρουσιάζουν τεχνηέντως μία τεράστια αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων το έτος αυτό.

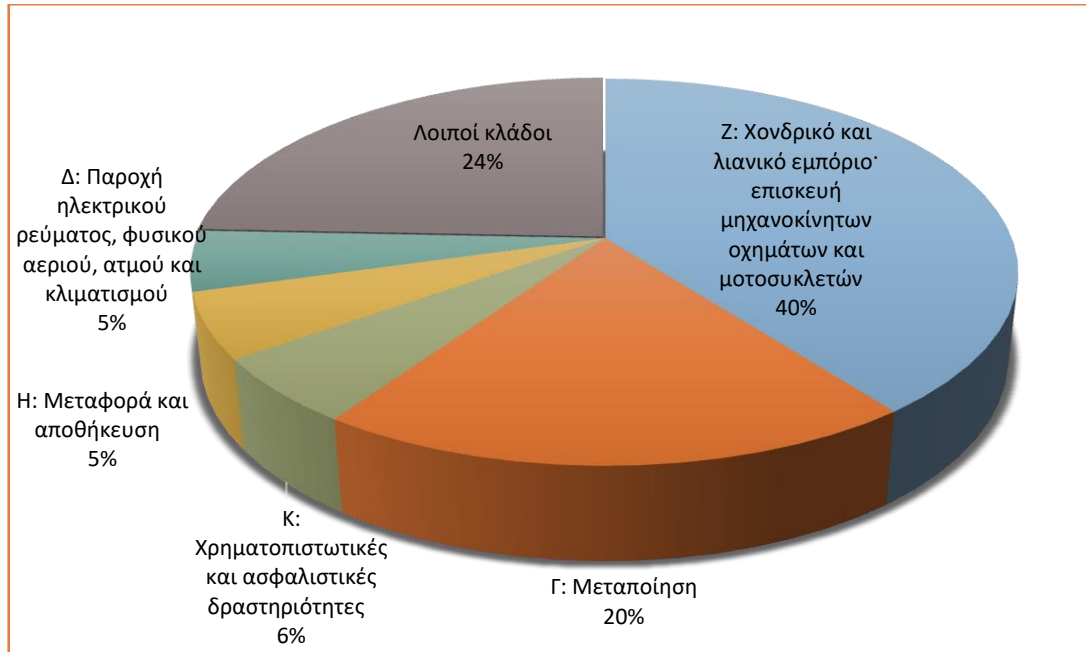
Πιο συγκεκριμένα ο αριθμός των Νομικών Μονάδων διαμορφώθηκε ως εξής:

Διάγραμμα 22: Νομικές Μονάδες 2011 – 2018. Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

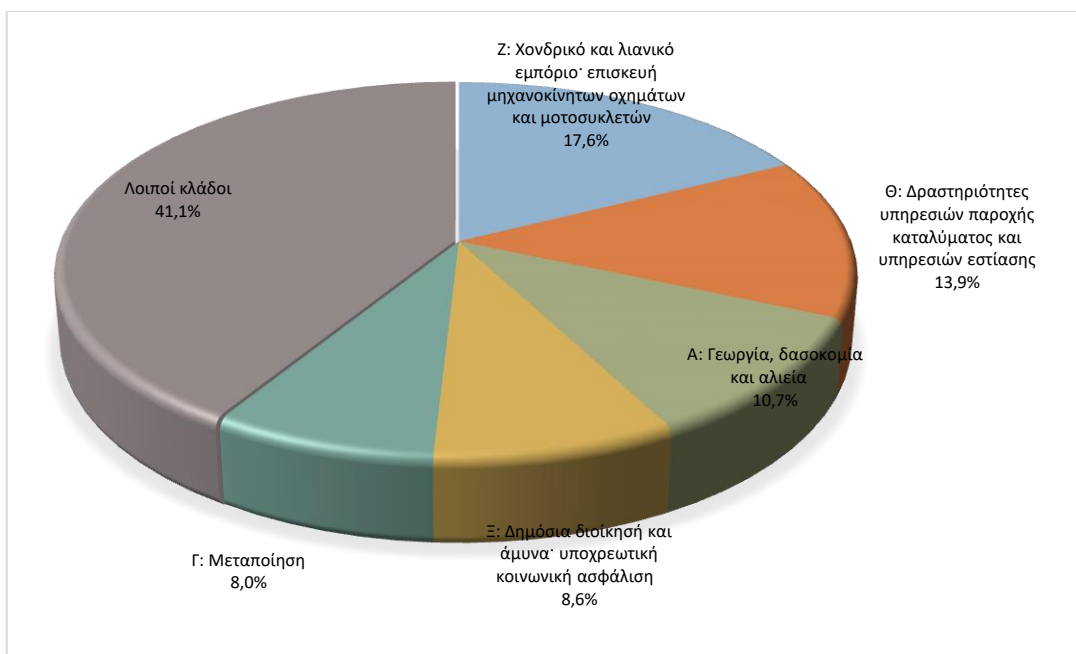
Η αλλαγή των αριθμών εξ αιτίας της φορολογικής υποχρέωσης των αγροτών να δηλώσουν επαγγελματική δραστηριότητα, είναι ξεκάθαρη το έτος 2014.

Πρέπει βεβαίως να σημειωθεί η τραγική μείωση ορισμένων κατηγοριών σύμφωνα με την οικονομική τους δραστηριότητα (NACE), κυρίως δε των κατασκευών. Τα αναλυτικά στοιχεία καταδεικνύουν ότι ουσιαστικά μόνο το εμπόριο και σε μικρό βαθμό άλλοι κλάδοι συνέχισαν να λειτουργούν ικανοποιητικά το διάστημα πριν την πανδημία.

Διάγραμμα 23: Κύκλος εργασιών ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας 2018, Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Η απασχόληση που προσέφερε κάθε κλάδος της ελληνικής οικονομίας είναι επίσης μίας σημαντική παράμετρος για να γίνει αντιληπτό το μέγεθος των αλλαγών που επήλθαν από την πανδημία και τις επιχειρήσεις που βρέθηκαν υποχρεωτικά σε αναστολή εργασιών.

Διάγραμμα 24: Συμμετοχή στο σύνολο των απασχολούμενων ανά Τομέα 2018, Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Εν κατακλείδι, σε ότι αφορά τη δομή των ελληνικών επιχειρήσεων έως την έναρξη της πανδημίας, είναι προφανές ότι η υπερβολική έκθεση της ελληνικής οικονομίας στις πολύ μικρές επιχειρήσεις και στον τουριστικό κλάδο θα επέφερε σημαντικά προβλήματα και μεγάλη απώλεια στο ΑΕΠ, καθώς οι μικρές επιχειρήσεις δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στις κρίσεις, ενώ ο τουριστικός κλάδος, είχε βαρύτερες επιπτώσεις εξ αιτίας της υποχρεωτικής πολλές φορές, καταστολής των εργασιών του (Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας Ελλάδος, 2021).

3.8 Ψηφιακός μετασχηματισμός και Ψηφιακή Οικονομία

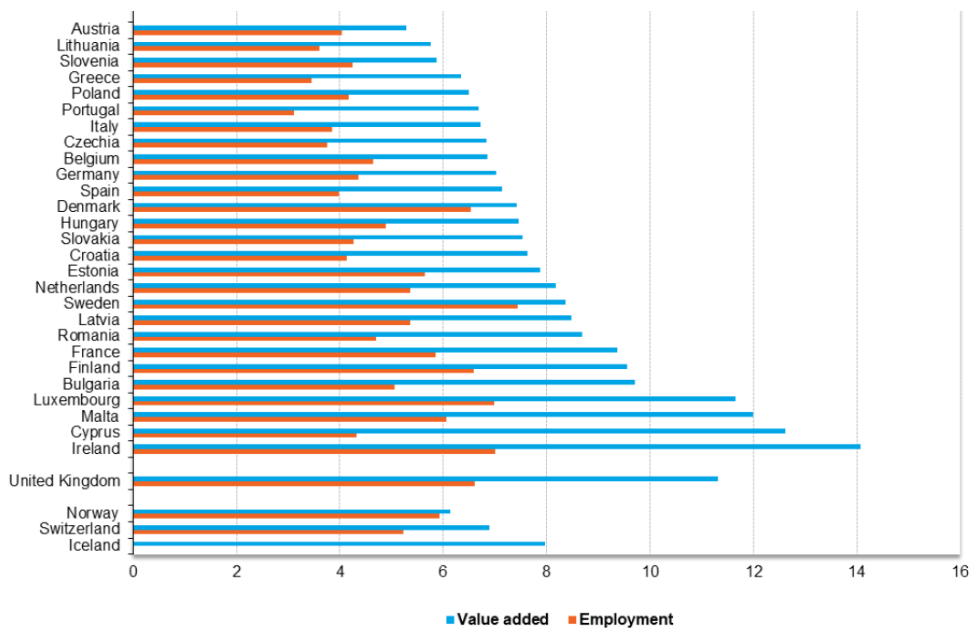
Έως και την έναρξη της πανδημίας, η ελληνική οικονομία χαρακτηριζόταν από χαμηλό βαθμό ψηφιοποίησης, τόσο για το ίδιο το κράτος, όσο και για τις εταιρείες. Μάλιστα, για το έτος 2019, η Ελλάδα βρισκόταν στην προτελευταία θέση μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσον αφορά τον δείκτη ψηφιακής οικονομίας και κοινωνίας (DESI). Ουσιαστικά, ο εν λόγω δείκτης εκφράζει τη χρήση των ευρύτερων τεχνολογικών λύσεων, καθώς επίσης και τα επίπεδα διείσδυσης του ηλεκτρονικού εμπορίου και της ηλεκτρονικής τραπεζικής.

Οι εκθέσεις του δείκτη DESI συνδυάζουν ποσοτικά δεδομένα από τους πενταδιάστατους δείκτες:

- Συνδεσιμότητα

- Ανθρώπινο κεφάλαιο
- Χρήση υπηρεσιών Διαδικτύου
- Ενσωμάτωση ψηφιακής τεχνολογίας
- Ψηφιακές δημόσιες υπηρεσίες

Η Ελλάδα παρουσίασε μικρή αύξηση των ψηφιακών δημοσίων υπηρεσιών, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έχουν απλοποιηθεί οι τρόποι και οι όροι χρήσης των υπηρεσιών αυτών.

Διάγραμμα 25: Η σημαντικότητα του κλάδου Πληροφοριών και Επικοινωνιών. Πηγή: Eurostat.

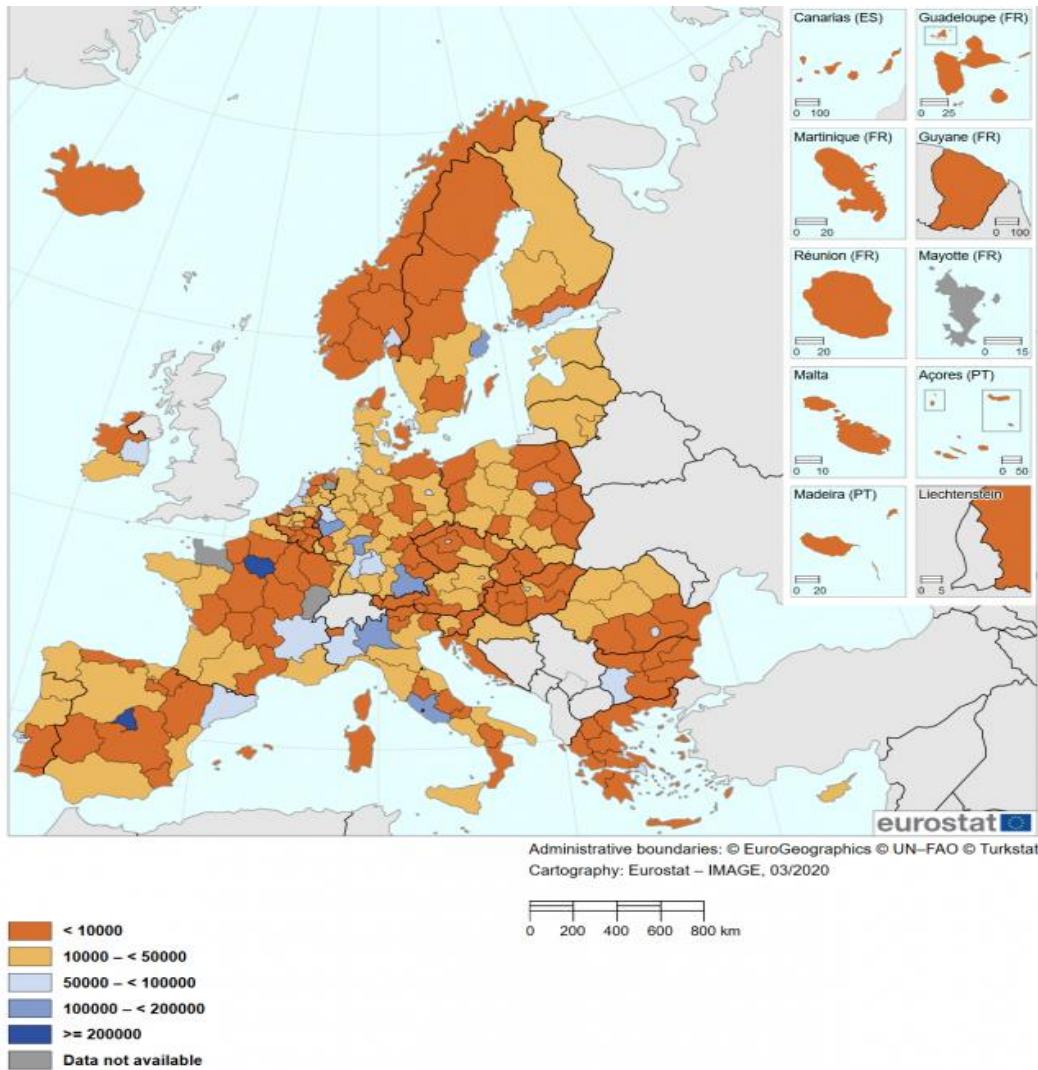
Οι ενδιαφερόμενοι μπορούν στην καλύτερη περίπτωση να τυπώσουν μόνοι τους δεκάδες έγγραφα για να τα προσκομίσουν σε άλλες υπηρεσίες. Ωστόσο οι πραγματικές ψηφιακές υπηρεσίες απαιτούν την χρήση απλά ενός αποδεικτικού όπως είναι η ταυτότητα ή το διαβατήριο για την εξυπηρέτηση των φυσικών και νομικών προσώπων και όχι την εκτύπωση και μεταφορά δεκάδων εγγράφων. Τελικά η αξία που προσέφερε και η απασχόληση ο κλάδος των πληροφοριών και επικοινωνιών στην Ελλάδα κυμάνθηκε για άλλη μια φορά σε χαμηλά επίπεδα.

Είναι επίσης τραγική η θέση της Ελλάδας στην 4^η βιομηχανική επανάσταση και αποδεικνύεται ότι βρίσκεται πολύ μακριά από τη μετάβαση σε νέες τεχνολογίες στον βιομηχανικό κλάδο, όπου και υστερεί σημαντικά. Η Ελλάδα είναι πολύ μακριά από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο χρήσης ρομπότ ανά 10.000 εργαζομένους. Πιο συγκεκριμένα (ΣΕΒ, 2019):

Πίνακας 7: 4^η βιομηχανική επανάσταση και επιδόσεις της Ελλάδας 2019. Πηγή: ΣΕΒ.

Ευρωπαϊκή Ένωση (μ.ο.)	99	μονάδες ρομπότ ανά 10.000 εργαζομένους
Ελλάδα	17	
Παγκόσμια (μ.ο.)	74	
Σλοβακία	135	
Τσεχία	101	
Πορτογαλία	58	

Η συγκέντρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων στην περιοχή της πρωτεύουσας αποδεικνύεται από τον χάρτη.

Χάρτης 1: Απασχόληση στους τομείς Πληροφοριών και Επικοινωνιών. Πηγή: Eurostat.

Η μοναδική περιοχή όπου συγκεντρώνεται η απασχόληση στους κλάδους της πληροφορικής και των επικοινωνιών είναι φυσικά η πρωτεύουσα που συγκεντρώνει τον μισό πληθυσμό της χώρας. Η περιφερειακή πολιτική της Ελλάδος, παρά τις εξαιρετικές ενισχύσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ουδέποτε αντιμετωπίστηκε σοβαρά, με αποτέλεσμα να αποτελεί μόνιμο πλήγμα στην ανάπτυξη της χώρας και τη χρήση των παραγωγικών συντελεστών της.

3.9 Κατάταξη της Ελλάδας στη λίστα της Παγκόσμιας Τράπεζας Doing Business

Η Παγκόσμια Τράπεζα μελετά κάθε χρόνο και κατατάσσει στη λίστα Doing Business 190 χώρες, ανάλογα με την ευκολία δημιουργίας μίας επιχείρησης και άλλους σημαντικούς παράγοντες που παρακινούν έναν επιχειρηματία να δραστηριοποιηθεί σε μία συγκεκριμένη αγορά. Πιο συγκεκριμένα η μεθοδολογία που ακολουθείται για την δημιουργία της λίστας αποτελεί:

- Την ευκολία και το χρόνο που απαιτείται για την έναρξη επιχείρησης
- Την ευκολία λήψης οικοδομικής άδειας
- Την ευκολία λήψης ηλεκτρικής ενέργειας
- Τη δυνατότητα λήψης δανείου
- Τους εταιρικούς φόρους
- Την ευκολία εξαγωγών και εισαγωγών
- Το δικαστικό σύστημα και την ευκολία συμβάσεων
- Την φερεγγυότητα του κράτους.

Η Ελλάδα ουδέποτε λάμβανε καλές αξιολογήσεις και μάλιστα βρισκόταν σταθερά πολύ μακριά από τις υψηλές θέσεις που είχαν γειτονικές χώρες. Για το 2020 με βάση τα δεδομένα του 2019 η θέση που έλαβε η Ελλάδα με καλύτερη την 1^η στην κατάταξη και χειρότερη βαθμολογία την 190^η ήταν (The World Bank, 2020):

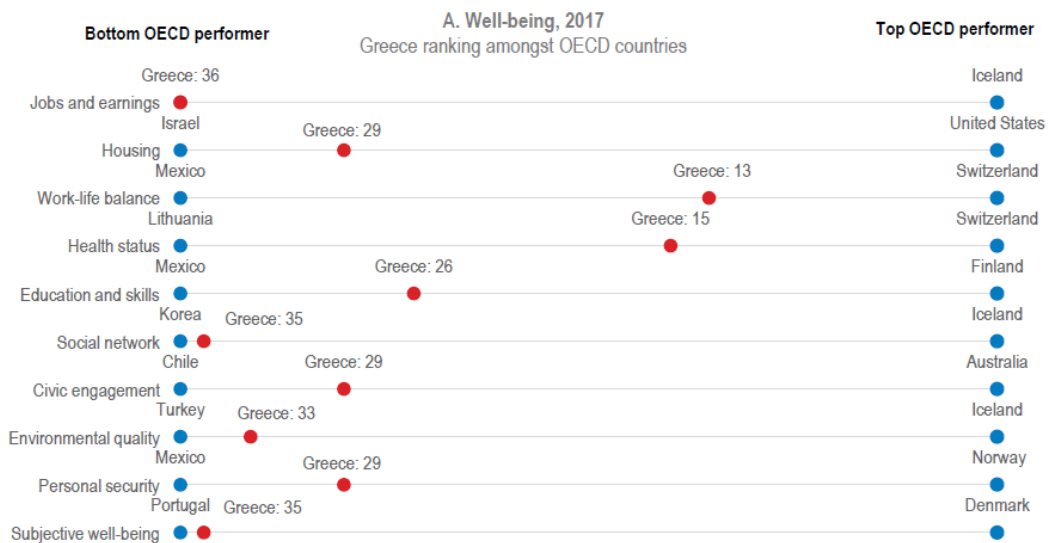
▪ Ελλάδα	79
▪ Μογγολία	81
▪ Μαλαισία	12
▪ Σκόπια	17
▪ Τουρκία	33
▪ Κύπρος	54
▪ Ρουμανία	55

Παρόμοια απογοητευτικά αποτελέσματα είχε και στην προηγούμενη δεκαετία, αφού καμία κυβέρνηση στην πραγματικότητα, δεν ενδιαφέρθηκε να λύσει αυτά τα σοβαρά θέματα, που απωθούν τις ξένες επενδύσεις και καταστέλλουν την ελληνική επιχειρηματικότητα. Κατ' επέκταση επιδεινώνουν την ανεργία και μειώνουν τα εισοδήματα.

3.10 Δείκτες ευημερίας και ισότητας

Με βάση και τις παραπάνω διαπιστώσεις, το ποσοστό απασχόλησης, παρέμεινε ένα από τα χαμηλότερα σε όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ. Η έλλειψη ευκαιριών ωθεί τους νέους, κυρίως όσους έχουν υψηλή μόρφωση, να μεταναστεύσουν, επιταχύνοντας τη γήρανση του πληθυσμού και μειώνοντας το δυναμικό επιχειρηματικότητας και καινοτομίας της χώρας.

Και άλλοι σημαντικοί δείκτες αποδεικνύουν ότι η ποιότητα της ζωής στην ελληνική επικράτεια δεν είναι ικανοποιητική από πολλές απόψεις. Η ποιότητα του περιβάλλοντος είναι ένα από τα κύρια πλεονεκτήματα της χώρας και διατηρεί την τουριστική βιομηχανία, όμως απαιτούνται επείγοντως προσπάθειες για τη βελτίωση της ποιότητας του αέρα και τη διαχείριση των αποβλήτων, καθώς και τη μείωση της εξόρυξης νερού σε ορισμένους κρίσιμους τομείς για να διασφαλιστεί η υψηλότερη οικονομική ανάπτυξη ώστε να μεταφράζεται σε υψηλότερη ευημερία και περιβαλλοντικά βιώσιμη.

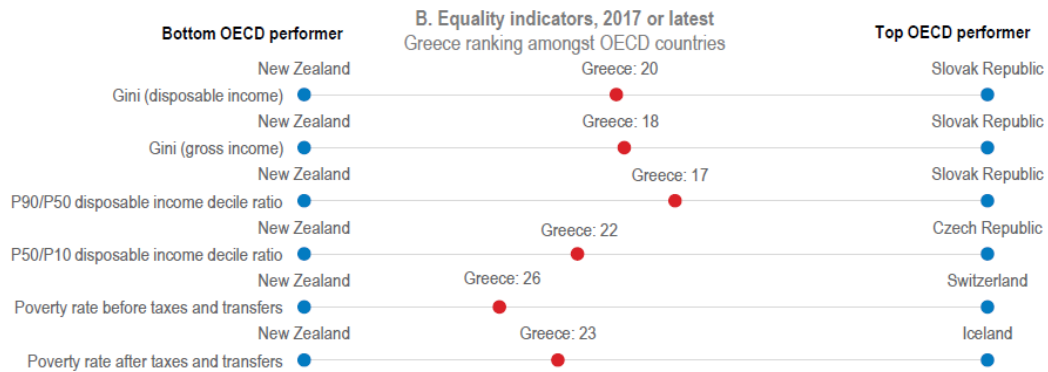

Εικόνα 1: Απεικόνιση δεικτών ευημερίας στην Ελλάδα το 2017. Πηγή: OECD.

Τα ποσοστά φτώχειας παραμένουν υψηλά, ιδίως μεταξύ των νέων, θέτοντας ερωτήματα σχετικά με τη δικαιοσύνη του συστήματος κοινωνικής προστασίας. Το ποσοστό απασχόλησης είναι ακόμα χαμηλό και η ποιότητα των συνθηκών εργασίας σε πολλές θέσεις εργασίας είναι κακή.

Η Ελλάδα βρίσκεται κυριολεκτικά στην τελευταία θέση στο δείκτη Jobs and Earnings, αποδεικνύοντας ότι τα εικονικά ποσοστά ανεργίας δεν είναι αντιπροσωπευτικά της πραγματικής κατάστασης της χώρας. Η ευημερία στην χώρα

με βάση και τα υψηλά ιδιωτικά και δημόσια χρέη είναι επίσης σε πολύ χαμηλή θέση σε σχέση με άλλες χώρες του ΟΟΣΑ. Όμως ούτε η ποιότητα του περιβάλλοντος είναι υψηλή, καταδεικνύοντας την πιθανότητα να χάσει μεγάλα μερίδια τουρισμού, αν δεν σπεύσει να διορθώσει θέματα που σχετίζονται με την ποιότητα του περιβάλλοντος που ουσιαστικά επιδοτεί τον τουρισμό.

Εικόνα 2: Απεικόνιση δεικτών ισότητας στην Ελλάδα το 2017. Πηγή: OECD.

Ως μία υποκειμενική έννοια η ευημερία στην Ελλάδα, είναι σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα, αφού τα υψηλά ιδιωτικά χρέη και η ανεργία είναι λογικό ότι επιδρούν δυσμενώς στο ευ ζην (OECD, 2020).

Δυσμενή είναι και τα στοιχεία που παρουσιάζει το Ευρωπαϊκό Εξάμηνο για την Ελλάδα, αφού είναι η χώρα που ανάμεσα στις 28 της ΕΕ παρουσιάζει υψηλότερο κίνδυνο στους δείκτες φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (2018) και το ποσοστό «ατόμων που βιώνουν σοβαρή υλική στέρηση» είναι 16,7%, με μέσο όρο 5,9%, ενώ επίσης τα «άτομα που διαβιούν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας είναι 14,6% στην Ελλάδα, ενώ ο μέσος όρος της ΕΕ είναι μόλις 8,8% (Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο, 2020).

3.11 Συμπεράσματα κεφαλαίου

Η χρονική περίοδος που εξετάστηκε είναι ενδεικτική ώστε να αποκαλύψει τα διαχρονικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας και της ελληνικής επιχειρηματικότητας. Τα εξαιρετικά σημαντικά προβλήματα και το αφιλόξενο οικονομικό περιβάλλον στην Ελλάδα, έφεραν ως αποτέλεσμα την χαμηλή επιχειρηματικότητα, η οποία περιορίζεται στις ΜΜΕ, με ελάχιστη ανάπτυξη της βιομηχανίας και του αγροτικού τομέα.

Παραπάνω εξετάστηκαν συνδυαστικά οι βασικοί κλάδοι, ενώ αναλύθηκαν και παρουσιάστηκαν οι σπουδαιότεροι από αυτούς, όπως είναι ο Τουρισμός και η

Ναυτιλία. Είναι προφανές ότι η ελληνική οικονομία πρέπει να δώσει έμφαση και κίνητρα στις ελληνικές επιχειρήσεις που απασχολούνται στον αγροτικό τομέα να μεγαλώσουν, ώστε να είναι δυνατόν να ανταπεξέλθουν σε νέες προκλήσεις. Όμως αυτό δεν είναι δυνατόν να συμβεί αν παρέχει αντικίνητρα στους μικρούς αγρότες. Οι μικρές επιχειρήσεις σήμερα στην Ελλάδα, ξεκινούν να πληρώνουν από 9% φόρο και φτάνουν αναλογικά με τα κέρδη τους να πληρώνουν έως 45%. Με αυτό τον τρόπο δεν είναι δυνατόν να παρακινηθούν οι αγρότες ώστε να μεγαλώσουν τις επιχειρήσεις τους. Αντίθετα, είναι ένα κίνητρο για κατακερματισμένη και περιστασιακή απασχόληση στον αγροτικό τομέα, ο οποίος θα μπορούσε να λύσει το σοβαρό πρόβλημα στο Ισοζύγιο Αγαθών, όπως παραπάνω περιγράφηκε, μονίμως ελλειμματικό. Οι φόροι στον αγροτικό τομέα, θα έπρεπε να είναι μικροί ως ποσοστό και αναλογικά μειούμενοι, όχι αυξανόμενοι. Με τον τρόπο αυτό θα μπορούσε μέσα από συνεργασίες να προκύψουν μεγαλύτερες επιχειρηματικές μονάδες.

Η εκλογίκευση των φορολογικών συντελεστών θα συντελούσε ακόμη στη μείωση της παραοικονομίας και στη δήλωση των πραγματικών εισοδημάτων ή της πραγματικής κατανάλωσης. Με τον τρόπο αυτό το ελληνικό κράτος και οι επίσημοι φορείς θα μπορούσαν να έχουν καλύτερες στατιστικές καταγραφές, οι οποίες θα ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα. Σήμερα είναι απολύτως βέβαιο ότι οι στατιστικές καταγραφές για το ΑΕΠ έχουν μεγάλη απόκλιση από την πραγματικότητα, όπως παραπάνω περιγράφηκε. Αυτό δεν βοηθά στην παρακολούθηση της κατάστασης και στη λήψη σχετικών και ορθών μέτρων.

Στο παρόν κεφάλαιο αναλύθηκαν ακόμη και άλλοι παράγοντες που αφορούν την περιφερειακή πολιτική της χώρας, την υπερβολική συγκέντρωση του πληθυσμού και των οικονομικών δραστηριοτήτων στην περιοχή της πρωτεύουσας, την έλλειψη ψηφιοποίησης, τα χαμηλά ποσοστά ισότητας και ευημερίας, ενώ επίσης έγινε αναφορά στη διεθνή κατάταξη doing business της Παγκόσμιας Τράπεζας.

Εν κατακλείδι, το σημαντικότερο συμπέρασμα στο παρόν κεφάλαιο αποτελεί το γεγονός του διαρκώς αυξανόμενου χρέους επί του ΑΕΠ. Πρόκειται για έναν δείκτη που προτίστως ερευνούν όλες οι επιχειρήσεις που ενδιαφέρονται να δημιουργήσουν νέα δραστηριότητα ή να επεκταθούν, εθνικά ή διεθνώς. Η διαρκής αύξηση του χρέους, αποδεικνύει την αδυναμία της διαχείρισης του από το ελληνικό

κράτος, ή έστω την ανακοπή της αυξητικής του τάσης. Η Ελλάδα δεν είναι η μοναδική χώρα που έχει υψηλό χρέος, όμως ταυτόχρονα είναι μία ευρωπαϊκή χώρα που παρουσιάζει υπανάπτυξη επί σειρά ετών, βρίσκεται σε μία διαρκή τραπεζική κρίση και το χαμηλό πληθυσμιακό βάρος, δεν την καθιστά αξιόλογη αγορά για επενδύσεις.

Σήμερα, τα σύγχρονα κράτη δεν ‘πρωτεύουν’ δια ανακοίνωσης της κυβέρνησης. Αυτή η πρακτική δεν χρειάζεται πλέον αφού παρεμβαίνουν άλλοι φορείς όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, ώστε να αποτρέψουν την παύση πληρωμών. Ωστόσο μία χώρα μπορεί να πρωτεύει με διάφορους τρόπους, οι οποίοι αποδεικνύονται μέσα από την ‘εκποίηση’ της δημόσιας περιουσίας, αλλά και τα εξαιρετικά δυσμενή μέτρα που λαμβάνει εναντίον των ιδιωτών. Αυτό σημαίνει, ότι ο διαρκής κίνδυνος για μέτρα πτωχευτικού χαρακτήρα, τα οποία δεν μπορούν να προσδιοριστούν εκ των προτέρων, αν και είναι γνωστή η ‘εργαλειοθήκη’ που χρησιμοποιείται σήμερα για την αποφυγή της παύσης πληρωμών, αποτρέπουν κάθε νέα επένδυση. Το μεγαλύτερο πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας και κατ’ επέκταση της ελληνικής επιχειρηματικότητας, είναι ο διαρκής κίνδυνος πτώχευσης, παρά το γεγονός ότι σήμερα, αυτό το τεράστιο χρέος, είναι δυνατόν να αναχρηματοδοτείται από νέους δανεισμούς. Πρόβλημα αποτελεί το γεγονός ότι δεν μπορεί να μειωθεί το χρέος, άρα από κάθε επαγγελματία μελετητή, θα θεωρηθεί, ως μία χώρα ‘υψηλού κινδύνου’ για επενδύσεις.

Δευτερευόντως έχουν σημασία και άλλοι παράγοντες, όπως είναι η ευκολία εισόδου στην ελληνική αγορά, το εθνικό εισόδημα, η ανεργία και άλλοι όπως η ψηφιακή ανάπτυξη της χώρας, η νομισματική σταθερότητα και το νομοθετικό πλαίσιο. Σε καμία περίπτωση όμως δεν θα φτάσει κάποιος επενδυτής να ενδιαφερθεί για τα δευτερευόντα θέματα, αν δεν αισθάνεται την ασφάλεια, ότι για περίπου μία 10ετία, η επένδυσή του δεν θα κινδυνεύσει από μία νέα πτωχευτική κρίση, όπως ήταν και οι υπερβολικοί φόροι σε ακίνητα και επιχειρήσεις, το PSI, τα μέτρα που αφορούσαν τις τράπεζες και προκάλεσαν τεράστια προβλήματα στην επιχειρηματικότητα κ.ά.

Επί σειρά δεκαετιών, οι ελληνικές κυβερνήσεις προσπαθούσαν να ευχαριστήσουν τους πολίτες και τους επιχειρηματίες, χωρίς όμως να έχουν και να υλοποιούν ένα πραγματικό σχέδιο απομάκρυνσης της χώρας από τον κίνδυνο της πτώχευσης. Άλλωστε αν παρατηρήσει κανείς προσεκτικά, οι επενδύσεις

κατευθύνονται πάντα, όπως είναι απολύτως λογικό, σε χώρες με χαμηλό χρέος, οι οποίες παρουσιάζουν ταυτόχρονα και υψηλή ανάπτυξη, όπως είναι η Ολλανδία, με περίπου 50% χρέος επί του ΑΕΠ και θεωρείται μία από τις δυναμικότερες οικονομίες της Ευρώπης. Η Ελλάδα πρέπει να ενδιαφερθεί αρχικά και προτίστως για τη μείωση του χρέους της, με σκοπό να δημιουργήσει τη βάση για ένα μέλλον με σταθερότητα και ανάπτυξη. Περαιτέρω, κάθε θεσμική αλλαγή προς την σωστή κατεύθυνση είναι οπωσδήποτε σημαντική και θα συνεισφέρει στον παραπάνω σκοπό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4:

Επίδραση της πανδημίας σε δημοσιοοικονομικό επίπεδο

4.1 Εισαγωγή

Το εν λόγω κεφάλαιο επιχειρεί να εξετάσει την επίδραση της πανδημίας σε δημοσιοοικονομικό επίπεδο. Η Οικονομική Πολιτική κάθε χώρας ασκείται σε δύο διακριτά επίπεδα: στη Νομισματική Πολιτική και τη Δημοσιονομική Πολιτική. Η Νομισματική Πολιτική έχει σκοπό να επηρεάσει το επιτόκιο, με πολιτικές που αφορούν την ποσότητα της κυκλοφορίας του χρήματος, αλλά και τα ρευστά διαθέσιμα που απαιτείται να κρατούν οι εμπορικές τράπεζες, καθώς επίσης και με το επιτόκιο δανεισμού από τις Κεντρικές Τράπεζες προς τις εμπορικές. Στην Ευρωζώνη, όπου συμμετέχει η Ελλάδα, η Νομισματική Πολιτική ασκείται κεντρικά ενώ τα κράτη μέλη συμμετέχουν από κοινού στο Διοικητικό Συμβούλιο. Ουσιαστικά η Κεντρική Τράπεζα κατέχει το αποκλειστικό προνόμιο έκδοσης χρήματος, το οποίο σχετίζεται με το ΑΕΠ. Αυτό το κυρίαρχο δικαίωμα η Ελλάδα, μαζί με τα υπόλοιπα μέλη, το έχει παραχωρήσει στην Κεντρική Ευρωπαϊκή Τράπεζα, με σκοπό μέσα από τη συνεργασία να προκύψουν καλύτερα αποτελέσματα. Δεν είναι απαραίτητο η Δημοσιονομική και η Νομισματική πολιτική να ασκούνται από κοινού, όμως δεν είναι λογικό να στοχεύουν σε διαφορετικά αποτελέσματα. Η Δημοσιονομική Πολιτική αφορά τις κρατικές δαπάνες και τους φόρους. Στις χώρες που συμμετέχουν στο Ευρωσύστημα, η δημοσιονομική πολιτική ασκείται, μέσα από ορισμένες κατευθυντήριες γραμμές, από κάθε κράτος ξεχωριστά. Είναι αναπόφευκτο, κάθε κυβέρνηση, να λαμβάνει υπόψη της τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν στο δικό της κράτος, δηλαδή σε ποια φάση του κύκλου της οικονομίας βρίσκεται. Αν μία χώρα βρίσκεται σε ύφεση, είναι λογικό να ακολουθήσει διαφορετικό δημοσιονομικό πρόγραμμα από αυτό που θα ακολουθήσει μία χώρα που βρίσκεται σε ανάπτυξη. Τελικά αυτό μπορεί να μην είναι επωφελές για πολλές χώρες της Ευρωζώνης, αφού συμβαίνει τακτικά η νομισματική πολιτική που ακολουθεί η ΕΚΤ να μην ‘ταιριάζει’ με τη δημοσιονομική πολιτική που ασκούν ορισμένα κράτη. Ωστόσο οι δημοσιονομικοί δείκτες, είναι εξαιρετικά σημαντικοί στη μελέτη μίας οικονομίας, αφού αποδεικνύει πως τελικά αντιμετωπίζει τα προβλήματα που ανακύπτουν, ρυθμίζοντας ανάλογα τις κρατικές δαπάνες και τους φόρους, με βάση πάντα και τους στόχους που ενδιαφέρεται να επιτύχει.

Ειδικότερα, περιγράφονται εκτενώς οι δημοσιονομικές εξελίξεις, καθώς και η εξέλιξη της οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της

πανδημίας. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας.

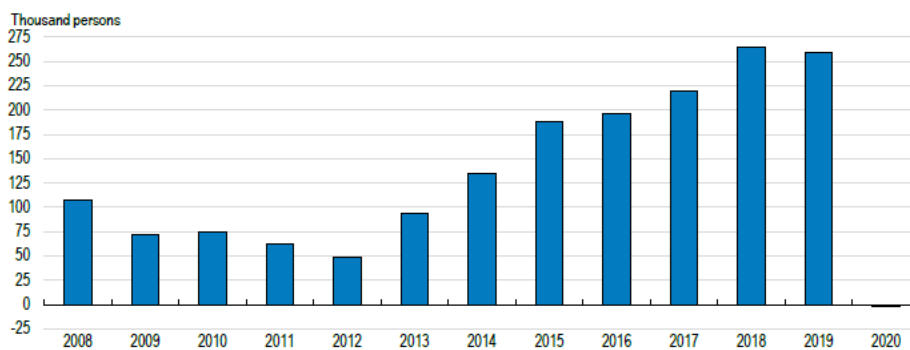
4.2 Δημοσιονομικές εξελίξεις

Στο τέλος του 2019 με βάση τη μεθοδολογία της ενισχυμένης εποπτείας, όπου δεν υπολογίζονται ορισμένα έσοδα αποκρατικοποιήσεων, η ελληνική οικονομία επέτυχε πλεόνασμα ύψους 3,6% επί του ΑΕΠ. Γενικότερα το 2020 ξεκίνησε με θετικές προοπτικές για τη δημοσιονομική διαχείριση, την ελάφρυνση των φορολογικών βαρών και την ενίσχυση των ηλεκτρονικών συναλλαγών, κυρίως μεταξύ πολιτών και ελληνικού δημοσίου. Η ψηφιοποίηση του δημοσίου τομέα, αποτέλεσε κύριο στόχο ώστε να ενισχυθούν οι επενδύσεις και η εμπιστοσύνη των επιχειρηματιών στη λειτουργία του. Με τον τρόπο αυτό η ελληνική κυβέρνηση επιδίωκε να αντιμετωπίσει τη γραφειοκρατία, την κακονομία και την πολυνομία, τις πελατειακές σχέσεις, αλλά επίσης να μειώσει σημαντικά τον αριθμό των δημοσίων υπαλλήλων, ενώ ταυτόχρονα να αυξήσει την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και την ικανοποίηση των συναλλασσομένων.

Πρέπει επίσης να τονισθεί ότι το Ελληνικό ομόλογο διαμόρφωσε για πρώτη φορά σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα απόδοση μόλις 0,95% στο 10ετές και η διαφορά απόδοσης με το γερμανικό κυμάνθηκε μόνο μεταξύ 130 – 160 μονάδων βάσεως, έως τις αρχές του 2020. Η θετική αυτή εξέλιξη ανατράπηκε τον Φεβρουάριο του 2020 και το spread διευρύνθηκε στις 316 μονάδες βάσης.

Η πανδημία της Covid-19 περιόρισε την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας, η οποία κατά κάποιο τρόπο είχε ξεκινήσει το 2017. Από το δεύτερο τρίμηνο του 2020 ξεκίνησε να επικρατεί ύφεση, η οποία συνδέεται σε μεγάλο βαθμό και με την αρνητική συμβολή των εξαγωγών υπηρεσιών, ενώ αρνητική συμβολή είχε και ο περιορισμός της ιδιωτικής κατανάλωσης. Ωστόσο, εξαιτίας της μείωσης των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, μετριάστηκαν τα επίπεδα της ύφεσης. Παρά ταύτα, τον Ιούλιο του 2021, το εμπορικό ισοζύγιο παρουσιάζει και πάλι ένα εξαιρετικά μεγάλο έλλειμμα 28,9%. Ταυτόχρονα, εξαιτίας των δημοσιονομικών μέτρων που ελήφθησαν από την Ελληνική Κυβέρνηση για την υποστήριξη των επιχειρήσεων και των εργαζομένων, υπήρξε μετριασμός των επιπτώσεων της ύφεσης στην ελληνική οικονομία (Τράπεζα της Ελλάδος, 2020).

Πιο αναλυτικά, κατά τη διάρκεια του έτους 2020 υπήρξε περιορισμός της οικονομικής δραστηριότητας λόγω της πανδημίας, με την εγχώρια, αλλά και την εξωτερική ζήτηση να περιορίζονται σημαντικά, καθώς περιορίστηκαν τα εισοδήματα των πολιτών, αλλά και η κατανάλωση που πραγματοποιούν τα νοικοκυριά. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι απώλειες στην οικονομία ήταν ιδιαίτερα εκτεταμένες στον τομέα των υπηρεσιών, αλλά και κυρίως στον τουρισμό. Περαιτέρω, κατά τη διάρκεια της χρονιάς υπήρξε επιστροφή του πληθωρισμού σε αρνητικά επίπεδα, ενώ επιδείνωση υπήρξε και για τα βασικά μεγέθη της αγοράς εργασίας.

Διάγραμμα 26: Ροή εργαζομένων προς τον Ιδιωτικό Τομέα. Πηγή: OECD, 2020.

Όσον αφορά τον εξωτερικό τομέα υπήρξε επίδραση στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, λαμβάνοντας υπόψη τους όρους σχετικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, καθώς επίσης και βελτίωση σε διαρθρωτικούς όρους. Περαιτέρω, υπήρξε ανθεκτικότητα στις εξαγωγές αγαθών, ωστόσο το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών αυξήθηκε σημαντικά, κυρίως εξαιτίας της μείωση των ταξιδιωτικών εισπράξεων. Σε κάθε περίπτωση από την αρχή της πανδημίας στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες χώρες της Ευρώπης και όχι μόνο υπήρξε έντονη αβεβαιότητα, η οποία έχει ως αποτέλεσμα να επηρεάζονται οι επιχειρήσεις και ο ρυθμός ανάπτυξης αυτών.

Πιο συγκεκριμένα, για το 2020 στην Ελλάδα υπήρξε πτώση του ΑΕΠ κατά 8,2% σε σταθερές τιμές 2015, με την εσωτερική και εξωτερική ζήτηση να περιορίζονται.

Τα δημοσιονομικά μέτρα ύψους 11,2% του ΑΕΠ για την αντιμετώπιση της πανδημίας, που εφαρμόστηκαν το 2020 έφεραν απότομη μεταστροφή του μικρού πλεονάσματος που δημιουργούσε τα τελευταία έτη η ελληνική οικονομία σε ένα

σημαντικό έλλειμα, με τρόπο που ότι κέρδισε με κόπο, να το χάσει σε μία μόνο χρονιά. Τα δημοσιονομικά μέτρα στήριξης και παρεμβάσεων κατευθύνθηκαν:

- κατά το 29% στην παροχή ρευστότητας στις πληττόμενες επιχειρήσεις μέσα από την επιστροφή της προκαταβολής φόρου,
- κατά το 22% στη διατήρηση της απασχόλησης, η οποία ήδη βρισκόταν σε χαμηλά επίπεδα, με τη μορφή αποζημιώσεων ειδικού σκοπού σε μισθωτούς και αυτοαπασχολούμενους καθώς και της κάλυψης των ασφαλιστικών εισφορών τους,
- κατά το 15% στη μείωση των φορολογικών επιβαρύνσεων των επιχειρήσεων και των ασφαλιστικών τους υποχρεώσεων,
- κατά το 14% στην παροχή εγγυήσεων για τη χορήγηση επιχειρηματικών δανείων,
- κατά το 6% στη μείωση ή αναστολή πληρωμής έμμεσων φόρων και
- κατά το 6% επίσης στη στήριξη των νοικοκυριών με επέκταση των επιδομάτων ανεργίας ενώ τέλος
- κατά 5% σε λοιπές μεταβιβάσεις προς επιχειρήσεις και
- κατά 3% στην αύξηση της δημόσια κατανάλωσης ώστε να ενισχυθεί το εθνικό σύστημα υγείας (Εκθεση του Διοικητή της Τράπεζας Ελλάδος, 2020).

Στο World Economic Forum τον Απρίλιο του 2020 τονίσθηκε η ανάγκη προστασίας της επιχειρηματικής θνησιμότητας, καθώς θα μπορούσε να αποτελέσει έναν από τους σημαντικότερους λόγους που μία οικονομία δεν θα μπορούσε να ανακάμψει μετά το τέλος της υγειονομικής κρίσης. Στο Φόρουμ δόθηκαν σημαντικές συστάσεις προς τις χώρες, να επιδιώξουν τη μείωση των επιχειρηματικών πτωχεύσεων, ώστε να συντηρήσουν ένα ανεκτό επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας και απασχόλησης. Σκοπός είναι να μην ξεπεράσουν κάποιο ποσοστό αυτές οι πτωχεύσεις, ώστε να δυσχεράνουν την οικονομική ανάκαμψη. Για παράδειγμα αν οι πτωχεύσεις δεν ξεπεράσουν το 50% αυτό θα σημάνει γρήγορη ανάκαμψη, αν αντίθετα φτάσουν το 80% θα σηματοδοτήσει μία δύσκολη και αργή ανάκαμψη. Για το λόγο αυτό το WEF προέτρεψε στην ισοπέδωση της καμπύλης της επιχειρηματικής θνησιμότητας (flattening the curve of firm mortality) με σκοπό την ταχύτερη ανάκαμψη και την αποτροπή μίας διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης εξ αιτίας των μαζικών πτωχεύσεων (World Economic Forum, 2020).

Σε αυτό το πνεύμα κινήθηκε η ελληνική κυβέρνηση επιδιώκοντας την προστασία της επιχειρηματικότητας. Αν και φαίνεται κρίσιμης σημασίας η υποστήριξη και διάσωση ενός μεγάλου αριθμού επιχειρήσεων, τα κριτήρια θα έπρεπε να είναι αυστηρά και αντικειμενικά. Δυστυχώς το ελληνικό δημόσιο ουσιαστικά έδωσε παράταση σε χρέη επιχειρήσεων που ήδη ήταν υπερβολικά χρεωμένες. Η προσθήκη νέου χρέους σε υπερχρεωμένες επιχειρήσεις χωρίς τη συνεργασία και ανταλλαγή πληροφοριών με τις τράπεζες, μπορεί να σηματοδοτήσει μία νέα κρίση αφερεγγυότητας και τη δημιουργία νέων μη εξυπηρετούμενων δανείων. Ωστόσο είναι επιτακτική ανάγκη να υποστηριχθεί η επιχειρηματική επιβίωση καθώς και οι μαζικές πτωχεύσεις μπορεί να προκαλέσουν μία παγκόσμια χρηματοπιστωτική απορρύθμιση.

Όλα δείχνουν ότι και το 2021 θα είναι ακόμη μία δύσκολη χρονιά με αυξημένη αβεβαιότητα και υψηλό έλλειμα. Για το έτος 2020 το χρέος της γενικής κυβέρνησης υπολογίστηκε τον Απρίλιο σε περίπου 340 δισεκατομμύρια ευρώ. Αν και θεωρείται σχετικά ευνοϊκή η δυνατότητα αναχρηματοδότησης του χρέους, αυτό δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε καλή πορεία, αλλά αντίθετα, είναι ιδιαίτερα επικίνδυνη η έκθεση της χώρας σε νέους κινδύνους, όπως είναι και της κλιματικής αλλαγής, αλλά επίσης και της επιμήκυνσης των περιοριστικών μέτρων που σχετίζονται με την υγειονομική κρίση. Άρα η ευνοϊκή περίοδος των ιστορικά χαμηλών επιτοκίων δανεισμού, μπορεί μόνο προσωρινά να λύσει το σοβαρό πρόβλημα του υπερβολικού χρέους της χώρας, ενώ σε περίπτωση που τα μέτρα δεν είναι προσωρινού χαρακτήρα, αλλά υπάρχει ανάγκη επέκτασής τους, η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε μεγάλο κίνδυνο.

Η Ελλάδα κατατάσσεται ανάμεσα στις χώρες υψηλού κινδύνου στις τελευταίες μελέτες για την επιχειρηματική αποτυχία εξ αιτίας και άλλων κινδύνων που εμπεριέχει η καλή λειτουργία του κρατικού μηχανισμού (Coface, 2021).

162 COUNTRIES UNDER THE MAGNIFYING GLASS

BUSINESS DEFAULTING RISK

A1

A2

A3

A4

B

C

D

E

VERY LOW

LOW

SATISFACTORY

REASONABLE

FAIRLY HIGH

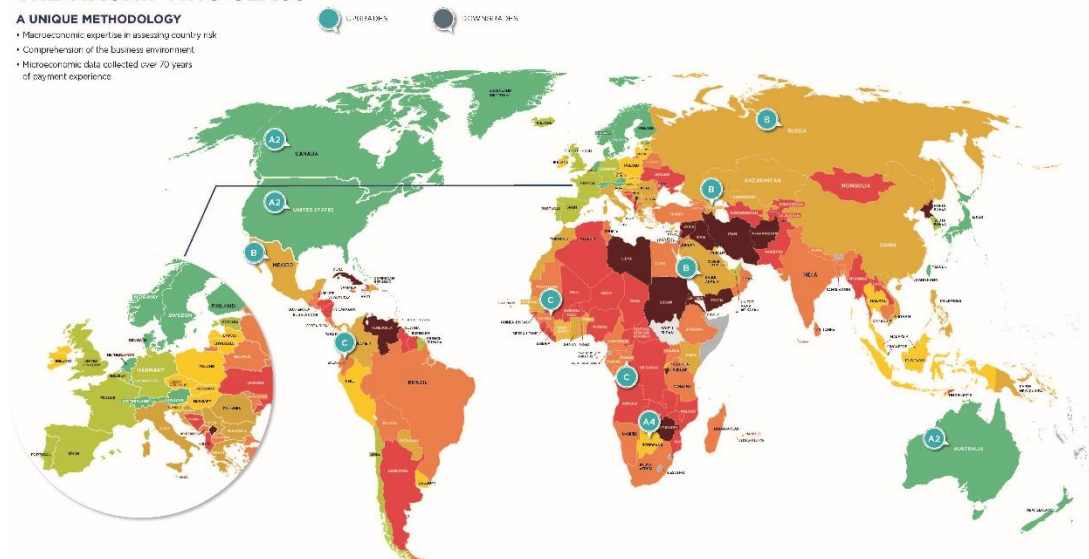
HIGH

VERY HIGH

EXTREME

A UNIQUE METHODOLOGY

- Macroeconomic expertise in assessing country risk
- Comprehensive of the business environment
- Microeconomic data collected over 70 years of payment experience

Χάρτης 2: Εκτίμηση Κινδύνου Χώρας. Πηγή: Coface, 2021

Ήδη έχουν ανατραπεί οι μετριοπαθείς ή θετικές προβλέψεις για το έλλειμμα του 2021, το οποίο υπολογίστηκε τον Απρίλιο του 2020 σε $-5,3\%$. Η γενικότερη κατάσταση φαίνεται να επηρεάζεται από τη διεθνή συρρίκνωση κατά $3,5\%$ το 2020, ενώ οι προσδοκίες για ανάκαμψη εμπεριέχουν τεράστιο βαθμό αβεβαιότητας και την απαραίτητη προϋπόθεση της έγκαιρης υλοποίησης των εθνικών εμβολιασμών. Απαιτείται δηλαδή, η αποτροπή κάθε νέας επιβολής lockdown καθώς και η αύξηση των δημοσίων επενδύσεων, αλλά επίσης η εύρωστη ανάκαμψη της οικονομίας της Κίνας.

Τα προηγούμενα υψηλότατα αποθέματα απλήρωτων υποχρεώσεων προς το Δημόσιο διευρύνθηκαν σε επικίνδυνο βαθμό κατά τη διάρκεια των υποστηρικτών μέτρων που λήφθηκαν το 2020 και 2021. Τα ληξιπρόθεσμα χρέη προς το Δημόσιο ξεπέρασαν στο τέλος του 2020 τα 108 δισεκατομμύρια €. Όμως και οι απαιτήσεις των προμηθευτών της γενικής κυβέρνησης είναι υψηλότατες και θα αποτελέσει πρόκληση η διευθέτησή τους, όπως είναι και η εκκρεμείς συντάξεις ύψους 600 περίπου εκατομμυρίων € στο τέλος του 2020. Η τραγική αύξηση των απλήρωτων ασφαλιστικών και φορολογικών υποχρεώσεων θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί με νέες ρυθμίσεις όπως αυτές των 100 δόσεων, όμως σε κάθε περίπτωση υπονομεύεται με τον τρόπο αυτό η φορολογική συμμόρφωση, καθώς οι πολίτες κατανοούν ότι δεν υπάρχει πίεση για την σταθερή καταβολή τους και συχνά αθετούν την πληρωμή τους ή εγκαταλείπουν γρήγορα τη ρύθμιση. Είναι απαραίτητη η αποτροπή της επανάληψης ενός νέου lockdown, επειδή μία νέα καθίζηση των δημοσίων εσόδων

σαν αυτές που ήδη βίωσε το ελληνικό κράτος την προηγούμενη περίοδο, θα ήταν καταστρεπτική.

Πρέπει επίσης να τονισθεί ότι το δημόσιο δεν προέβη σε επενδυτικές δαπάνες, δηλαδή σε δημιουργία δημοσίων έργων που είναι άκρως απαραίτητα ώστε να προσελκυσθούν νέες επενδύσεις. Αυτό ωφέλησε μεν το πρωτογενές αποτέλεσμα αλλά όχι το επενδυτικό κλίμα. Επίσης η χώρα επωφελήθηκε από τις αναβαλλόμενες πληρωμές τόκων στα δάνεια που έλαβε από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, ως μέτρο ελάφρυνσης του δημοσίου χρέους που είχε συμφωνηθεί ήδη από το 2018. Στο πλαίσιο ελάφρυνσης του δημοσίου χρέους η Ελλάδα επωφελήθηκε ακόμη 1,5 δισεκατομμύρια € ενώ έφτασε στο τέλος του 2020 με ταμειακά διαθέσιμα ύψους 18 δισεκατομμυρίων € έναντι 23,5 το προηγούμενο έτος.

4.3 Οικονομική δραστηριότητα στην Ελλάδα

Είναι γεγονός ότι εκτός από την αβεβαιότητα που έχει προκληθεί σε κοινωνικό και υγειονομικό επίπεδο, σημαντική αβεβαιότητα επικρατεί και σε οικονομικό επίπεδο, παρά το γεγονός ότι παρέχεται σχετική υποστήριξη σε επίπεδο δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής. Ταυτόχρονα, η επικρατούσα αυτή κατάσταση έχει ως αποτέλεσμα να διατηρείται η αβεβαιότητα και να επηρεάζονται οι αποφάσεις που λαμβάνουν τόσο τα άτομα, όσο και οι επιχειρήσεις και αφορούν το σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας. Έντονη αμφιβολία υπάρχει για τις μελλοντικές ροές εισοδήματος που προέρχονται από μισθωτή εργασία, όπως επίσης υπάρχει και αμφιβολία για τη ζήτηση σε μελλοντικό χρόνο σχετικά με αγαθά και υπηρεσίες. Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει στο γεγονός ότι οι επιχειρηματίες καλούνται να εξετάσουν εκ νέου τη βιωσιμότητα των επενδυτικών τους σχεδίων και να προβούν σε αναβολή ορισμένων αυτών, είτε ακόμη και σε οριστική ακύρωση, εφόσον θεωρείται ότι δεν μπορούν να καταστούν βιώσιμα. Επομένως, η αβεβαιότητα αυτή εφόσον συνεχιστεί δύναται να επιδράσει ιδιαίτερα αρνητικά στην οικονομική δραστηριότητα. Ωστόσο, σύμφωνα με μια άλλη προσέγγιση, η αύξηση της οικονομικής αβεβαιότητας δύναται να οδηγήσει σε ανάληψη επενδύσεων που χαρακτηρίζονται ως υψηλότερου κινδύνου, έχοντας υψηλότερα επίπεδα απόδοσης και έτσι να υπάρξει και επιτάχυνση του ρυθμού της οικονομικής μεγέθυνσης. Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να αναφερθεί ότι η οικονομική αβεβαιότητα δεν θεωρείται άμεσα μετρήσιμη και τις περισσότερες φορές προσεγγίζεται με μια σειρά

δεικτών, όπως για παράδειγμα είναι ο δείκτης οικονομικού κλίματος, καθώς και οι επιμέρους υποδείκτες που σχετίζονται με την αβεβαιότητα.

Από το πρώτο τρίμηνο του 2020, η πανδημία επέδρασε άμεσα στον καθαρό χρηματοπιστωτικό πλούτο των ελληνικών νοικοκυριών και συγκεκριμένα οδήγησε σε μείωση αυτού κατά 18,5%, σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά. Ουσιαστικά, η μείωση αυτή συνδεόταν άμεσα με τη μείωση των χρηματιστηριακών τιμών εξαιτίας των υψηλών επιπέδων αβεβαιότητας. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, εξαιτίας της επιβολής μέτρων που είχαν ως σκοπό τη πανδημία, εφαρμόστηκαν δημοσιονομικά μέτρα, τα οποία αποσκοπούσαν στην υποστήριξη των νοικοκυριών και των πληττόμενων επιχειρήσεων. Τα μέτρα αυτά, σε συνδυασμό με τον περιορισμό των μετακινήσεων, είχαν ως αποτέλεσμα να επέλθει αύξηση των καταθέσεων, καθώς επίσης και σε συνδυασμό με την ανοδική διόρθωση των τιμών, αλλά και των μετοχών, είχαν ως αποτέλεσμα να αυξηθεί η αξία του ενεργητικού των νοικοκυριών. Ταυτόχρονα, τα νοικοκυριά προχώρησαν σε αναμόρφωση του χαρτοφυλακίου τους, δίνοντας έμφαση σε περιουσιακά στοιχεία, τα οποία είχαν χαμηλότερη απόδοση, αλλά διέθεταν πρόσβαση σε πιο άμεση ρευστότητα, όπως για παράδειγμα ήταν οι καταθέσεις. Ως εκ τούτου, κατά τη διάρκεια του τρίτου τριμήνου του 2020 διαπιστώνεται αύξηση του μεριδίου των καταθέσεων στο 55,7%, όταν αντίστοιχα κατά τη διάρκεια του προηγούμενου έτους, το ίδιο τρίμηνο το ποσοστό αυτό ανέρχονταν σε 51,1%. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι κατά την έναρξη της πανδημίας, δηλαδή κατά το πρώτο τρίμηνο του 2020 η έναρξη της πανδημίας είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί έντονη αβεβαιότητα και μεταβλητότητα στις χρηματιστηριακές αγορές, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα να περιοριστεί η αξία των μετοχών που διατηρούσαν τα νοικοκυριά στη κατοχή τους (Cox et al., 2020).

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι ήδη από τις αρχές του 2020, η συνολική χρηματοδότηση που αφορά τον ιδιωτικό τομέα σημείωσε σημαντική βελτίωση, η οποία συνδέθηκε με την εξωτερική χρηματοδότηση, καθώς επίσης και με την αύξηση της εσωτερικής χρηματοδότησης, η οποία προήλθε από ιδίους πόρους. Ειδικότερα, κατά τη διάρκεια του τρίτου τριμήνου του 2020 η εξωτερική ενίσχυση προσέγγισε το 7,4% του ΑΕΠ, με το μεγαλύτερο ποσοστό της εισροής αυτής να αφορά τον δανεισμό, λαμβάνοντας υπόψη ότι σημείωσε σημαντικά μεγαλύτερη άνοδο σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά. Οι επιχειρήσεις κατά τη διάρκεια του

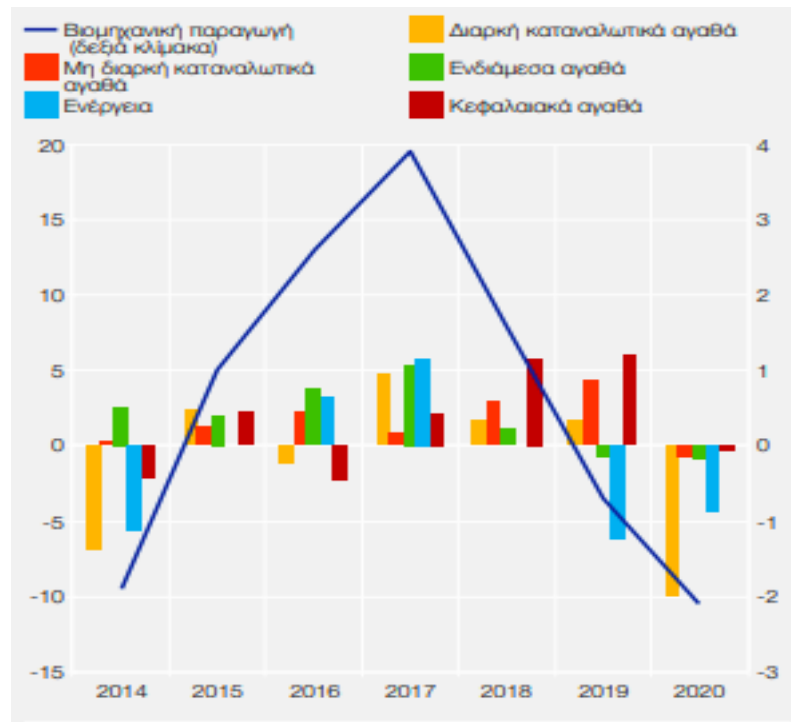
τρίτου τριμήνου του 2020 έλαβαν περίπου 11,6 δισεκατομμύρια ευρώ ως εξωτερική χρηματοδότηση, όταν την ίδια χρονική περίοδο κατά το έτος 2019 έλαβαν 5,6 δισεκατομμύρια. Από το ποσό αυτό της ενίσχυσης, τα 9,4 δισεκατομμύρια ευρώ προέρχονταν από δάνεια και τα υπόλοιπα από την διατήρηση της έκδοσης νέων μη εισηγμένων στο Χρηματιστήριο Αξιών μετοχών. Παρά το γεγονός ότι η εσωτερική χρηματοδότηση¹ βελτιώθηκε κατά 8,2% του ΑΕΠ κατά τη διάρκεια του τρίτου τριμήνου του 2020, δεν είναι επαρκής για να καλύψει τις επενδύσεις που πραγματοποιούνται στην πραγματική οικονομία και ανέρχονται στο 10,5% του ΑΕΠ και κατ' επέκταση δημιουργείται ένα διόλου ευκαταφρόνητο χρηματοδοτικό κενό.

Για το 2020 και πάλι, η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της οικονομίας παρουσίασε μείωση της τάξεως του 7,8%, με το γεγονός αυτό να σχετίζεται άμεσα με την αναστολή δραστηριότητας, είτε την υπολειτουργία των επιχειρήσεων εξαιτίας των περιοριστικών μέτρων που αφορούν την αντιμετώπιση της πανδημίας. Ουσιαστικά, η μείωση του συνολικού προϊόντος της οικονομίας ως απόρροια της πανδημίας συνδέεται με την σημαντικά μεγάλη μείωση του κύκλου εργασιών του συνόλου των επιχειρήσεων της ελληνικής οικονομίας, η οποία ανήλθε στο 13,5% του ΑΕΠ για το 2020, με τις μεγαλύτερες απώλειες να αφορούν τον κλάδο υπηρεσιών παροχής καταλυμάτων, καθώς επίσης και τον κλάδο της εστίασης, όπου το εν λόγω ποσοστό ξεπέρασε το 50%. Ταυτόχρονα, υπήρξε και μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας της βιομηχανίας, όπου συμπεριλαμβάνεται και ο κλάδος της ενέργειας, ωστόσο η πτώση αυτής μετά βίας προσέγγισε το 4%. Ωστόσο, υπήρξαν και ορισμένοι κλάδοι της βιομηχανίας όπου θα αναλυθούν εκτενέστερα στη συνέχεια οι οποίοι συνείσφεραν θετικά στην μεταποιητική βιομηχανία, όπως για παράδειγμα είναι ο κλάδος φαρμακευτικών σκευασμάτων, καθώς επίσης και η κατασκευή μεταλλικών προϊόντων. Σχετικά με την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του τομέα των υπηρεσιών αυτή συνέβαλε αρνητικά κατά 6,8% στην συνολική μεταβολή της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας.

Στο διάγραμμα που ακολουθεί παρουσιάζεται ο μέσος ρυθμός της βιομηχανικής μεταβολής κατά τη διάρκεια των ετών 2014-2020. Από το εν λόγω

¹ Η εσωτερική χρηματοδότηση μπορεί να προσδιοριστεί ως το άθροισμα της ακαθάριστης αποταμίευσης των νοικοκυριών, των παρακρατηθέντων κερδών των επιχειρήσεων, καθώς και των καθαρών κεφαλαιακών μεταβιβάσεων.

διάγραμμα διαπιστώνεται ότι η βιομηχανική παραγωγή παρουσιάζει από το 2014 διαρκή άνοδο έως και το 2017, ενώ στη συνέχεια υποχωρεί, με την πλέον χαμηλή επίδοση να αφορά το έτος 2020. Ιδίως για το 2020, μετά από τρία συνεχόμενα έτη όπου ο ρυθμός μεταβολής των διαρκών παραγωγικών αγαθών ήταν θετικός είναι σημαντικά αρνητικός, όπως επίσης και η μεταβολή των μη διαρκών καταναλωτικών αγαθών, ο τομέας της ενέργειας, τα ενδιάμεσα αγαθά, καθώς επίσης και τα κεφαλαιακά αγαθά (Τράπεζα της Ελλάδος, 2021).

Διάγραμμα 27: Μέσος Ρυθμός μεταβολής βιομηχανικής παραγωγής (2014 – 2020)

4.4 Ανταγωνιστικότητα ελληνικής οικονομίας

Στην έννοια της ανταγωνιστικότητας εμπεριέχονται οι πολιτικές που αναπτύσσει ένα κράτος με σκοπό τη διαρκή αύξηση της οικονομίας μέσα από τη συνεχή βελτίωση της παραγωγικότητας. Έτσι τα κράτη επιδιώκουν να δημιουργήσουν ένα θεσμικό πλαίσιο ικανό να διορθώσει κάθε δυσλειτουργία στην αγορά και δημιουργήσει την εμπιστοσύνη, τη διευκόλυνση και ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας, τη δημιουργία ευνοϊκών προϋποθέσεων για την αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας και της απασχόλησης, ώστε να αυξηθεί η εθνική παραγωγικότητα. Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας είναι απολύτως συνδεδεμένη με την εθνική παραγωγικότητα και τελικά αυτή, υποστηρίζει την αύξηση της ευημερίας. Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, συνεπάγεται ουσιαστικά το

αυξημένο βιοτικό επίπεδο με το χαμηλότερο επίπεδο ανεργίας σε μία αειφόρο ανάπτυξη. Στη μέτρηση της ανταγωνιστικότητας εμπεριέχονται και οι δείκτες που προαναφέρθηκαν στη δημιουργία της λίστας της Παγκόσμιας Τράπεζας ‘Doing Business’. Η ελληνική οικονομία παρουσιάζει σημαντικές παθογένειες, οι οποίες εν μέρει επιλύονται από το γεγονός ότι συμμετέχει στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ευρωσύστημα. Παρ’ όλα αυτά η εθνική πολιτική που ακολουθεί, η γραφειοκρατία, οι υψηλοί φόροι, η κακονομία και πολυνομία, εμποδίζει σε μεγάλο βαθμό την αύξηση της παραγωγικότητας και κατ’ επέκταση της ανταγωνιστικότητας.

Από πολλές απόψεις, η νέα υγειονομική κρίση, βρήκε την ελληνική οικονομία σε καλύτερη κατάσταση από ότι η χρηματοπιστωτική κρίση.

Πίνακας 8: Διεθνείς Κατάταξη International Institute of Management Development

Διεθνής κατάταξη	2019	2020
Ανταγωνιστικότητα	58 ^η θέση	49 ^η θέση
Ψηφιακός εκσυγχρονισμός	53 ^η θέση	46 ^η θέση
Πλαίσιο έναρξης επιχειρήσεων	26 ^η θέση	6 ^η θέση

Όσον αφορά την διεθνή ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας για το έτος 2020 εκτιμάται ότι εμφάνισε μια μεικτή εικόνα, καθώς σε όρους σχετικών τιμών και σχετικού κόστους εργασίας επιβαρύνθηκε από την ανατίμηση του ευρώ, η οποία ήταν ιδιαίτερα σημαντική, ενώ από την άλλη, σε όρους σχετικών τιμών παρουσίασε βελτίωση εξαιτίας του γεγονότος ότι υπήρξε αρνητικός εγχώριος πληθωρισμός. Ακόμη, η ανταγωνιστικότητα σε όρους σχετικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σημείωσε σημαντική επιδείνωση εξαιτίας της πτώσης της εγχώριας παραγωγικότητας της εργασίας, λόγω των μέτρων στήριξης της απασχόλησης.

Στην πράξη και όπως ήδη προαναφέρθηκε, υπάρχει τεράστιος κατακερματισμός του παραγωγικού ιστού της χώρας, ενώ η αυτοαπασχόληση στην Ελλάδα είναι διέξοδος για την απόκτηση ενός εισοδήματος, μιας και δεν προσφέρονται αρκετές θέσεις εργασίας. Με μεγάλη διαφορά η Ελλάδα παρουσιάζει 29,5% αυτοαπασχόληση, έναντι της δεύτερης σε σειρά Ιταλίας με 21,5%, αλλά επίσης είναι πολύ μακριά από τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο που είναι 14%. Πολλές από τις επιχειρήσεις βρίσκονται στα όρια της επιβίωσης, ενώ η πανδημία κατέστησε σαφές ότι πρέπει να ενταθούν οι προσπάθειες για πολιτικές που θα φέρουν

αναβάθμιση των ΜΜΕ και θα οδηγήσουν σε συγχωνεύσεις, ώστε να μεγεθυνθούν και να βελτιωθεί η παραγωγικότητά τους. Επίσης η τεχνολογική αναβάθμιση είναι μονόδρομος για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας του παραγωγικού ιστού. Οι πολλές απαιτήσεις συμμόρφωσης στο νομοθετικό, περιβαλλοντικό και εργατικό περιβάλλον, απαιτούν τεχνολογική αναβάθμιση ώστε να έχουν πρόσβαση σε τραπεζική χρηματοδότηση και διεθνή δίκτυα διανομής. Επιπλέον σημαντική είναι η εξειδίκευση και η ανάπτυξη των δεξιοτήτων των ελληνικών επιχειρήσεων, ώστε να μπορέσουν να ανταγωνιστούν άλλες επιχειρήσεις στο παγκόσμιο περιβάλλον. Η ανάπτυξη της ψηφιακής οικονομίας μπορεί να μειώσει ακόμη περισσότερο την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών επιχειρήσεων, αφού επιχειρήσεις από όλο τον κόσμο και κυρίως από την ‘φθηνότερη’ Ασία, μπορούν να εκμεταλλευτούν την ελληνική αγορά και την ευρωπαϊκή χωρίς να έχουν φυσική παρουσία, με εξαιρετικά χαμηλότερες τελικές τιμές (NBP & KEEP, 2020).

Η Ελλάδα επέτυχε μικρές διορθωτικές αλλαγές, γεγονός που αποδεικνύεται από τον δείκτη IMD World Competitiveness Center. Πρόκειται για την παγκόσμια κατάταξη όπου αξιολογούνται συγκριτικά στατιστικά στοιχεία και δεδομένα έρευνας που οι χώρες διαχειρίζονται τις ικανότητές τους ώστε να επιτευχθεί μακροπρόθεσμη δημιουργία αξίας. Οι κυβερνήσεις πρέπει να παρέχουν ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από αποτελεσματικές υποδομές, θεσμούς και πολιτικές που ενθαρρύνουν τη βιώσιμη δημιουργία αξίας. Ανάμεσα σε 64 χώρες και με βάση 334 κριτήρια ανταγωνιστικότητας με άριστα την 1^η θέση και φυσικά τελευταία η 64^η, η Ελλάδα έλαβε τις εξής αξιολογήσεις τα τελευταία χρόνια και κατά τη διάρκεια της πανδημίας (IMD, 2021).

Πίνακας 9: Η κατάταξη της Ελλάδας βελτιωμένη στο World Competitiveness Ranking. Πηγή: IMD.

	2017	2018	2019	2020	2021
Οικονομική Επίδοση	61	61	60	55	52
Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα	61	61	60	52	52
Επιχειρηματική Αποτελεσματικότητα	57	59	58	51	44
Υποδομές	39	40	41	39	39
Συνολικά Ελλάδα (από 64 χώρες)	57	57	58	49	46

Η χρήση περισσότερης τεχνολογίας, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την αύξηση της παραγωγικότητας, που τελικά θα μειώνει και το κόστος παραγωγής. Την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών επιχειρήσεων μπορεί να συνεπικουρεί και ο ψηφιακός μετασχηματισμός των ελληνικών δημοσίων υπηρεσιών. Είναι σημαντικό πολλές δημόσιες υπηρεσίες όπως είναι της Οικονομική Εφορίας και του Τελωνείου να παρέχονται ψηφιακά, ανέπαφα και χωρίς περιορισμό παροχής, δηλαδή αδιάκοπα από το διαδίκτυο. Αυτό θα μειώνει την τλαιπωρία και το κόστος των ελληνικών προϊόντων κατά την εισαγωγή και εξαγωγή τους.

Διαρκές παραμένει το πρόβλημα της ανταγωνιστικότητας και παραγωγικότητας σε ότι αφορά την υπερβολική συγκέντρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων στον κλάδο του τουρισμού και της εστίασης, με βασική εστίαση σε μία μικρή περίοδο του καλοκαιριού. Αυτό το οικονομικό μοντέλο καθώς και η αδυναμία διεύρυνσης της τουριστικής περιόδου, είναι πηγή πολλών δυσκολιών στην ευημερία της χώρας (Πισσαρίδης κ.ά., 2020).

Ωστόσο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκφράζει σοβαρές ανησυχίες για τα επιτεύγματα της Ελλάδας στο Ευρωπαϊκό Εξάμηνο το 2020. Η έκτη έκθεση εποπτείας της χώρας επισημαίνει ότι το συνεχιζόμενο εμπορικό έλλειμμα αποδεικνύει ότι δεν έχουν ληφθεί επαρκή μέτρα ή και καθόλου, ώστε να διορθωθούν σημαντικές αδυναμίες που προκαλούν αυξημένο κόστος στα ελληνικά προϊόντα, με αποτέλεσμα την απώλεια της ανταγωνιστικότητας. Αν και υφίσταται αύξηση της συνολικής παραγωγικότητας των συντελεστών παραγωγής, εντούτοις σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης είναι υπερβολικά χαμηλή, με αποτέλεσμα και το βιοτικό επίπεδο να είναι τραγικά χαμηλότερο στην Ελλάδα. Οι επενδύσεις αυξάνονται με μεγάλη αργοπορία και γι' αυτό ευθύνεται κυρίως το ανεπαρκές δικαστικό σύστημα, η κακοδιοίκηση και κακοδιαχείριση του δημοσίου τομέα, τα σοβαρά ρυθμιστικά εμπόδια για την επιχειρηματικότητα, ενώ επίσης και η σημαντική έλλειψη δεξιοτήτων από τους Έλληνες. Το χάσμα μεταξύ της Ελλάδας και των υπολοίπων εταίρων στην ΕΕ, σε ότι αφορά την εξωστρέφεια παραμένει ενώ η περιορισμένη χρήση του σπουδαίου ονόματος της χώρας, αλλά επίσης ο κατακερματισμός των εργαλείων και των οργανισμών για την προώθηση των εξαγωγών είναι εντυπωσιακός. Παρά την υψηλή ανεργία, η Ελλάδα δεν στρέφεται με ένταση στην αξιοποίηση τομέων όπου παρουσιάζει συγκριτικό πλεονέκτημα,

όπως ο αγροτικός τομέας και η ενέργεια, η τεχνολογία και οι επικοινωνίες (Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο, 2020).

4.5 Συμπεράσματα κεφαλαίου

Δύο είναι τα σημαντικότερα προβλήματα που παρατηρούνται την τελευταία κυρίως δεκαετία: η αδυναμία της εύρεσης οικονομικών πόρων για να αναπτύξει η χώρα σύγχρονα δημόσια έργα, αλλά και το διαρκώς υψηλό έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο. Η παρατεταμένη αυτή κατάσταση που διαρκεί πράγματι περισσότερο από μία δεκαετία, δημιουργεί ένα χάσμα μεταξύ των υπολοίπων ευρωπαϊκών χωρών και της Ελλάδας. Παράλληλα δε, με την υψηλή φορολογία και το ασταθές νομοθετικό και φορολογικό περιβάλλον, είναι λογικό ότι δεν μπορεί να προσελκύσει επενδύσεις, σε επίπεδο που θα προσφέρουν σοβαρά σε κεφάλαια και απασχόληση. Το γεγονός ότι η χώρα δεν μπορεί να προσελκύσει επενδύσεις, συνδυάζεται από το γεγονός ότι διέρχεται ακόμη και σήμερα, μίας παρατεταμένης τραπεζικής κρίσης. Οι επενδυτές εκτιμούν ιδιαίτερα τη δυνατότητα να λάβουν χρηματοδότηση, εφόσον τη χρειαστούν, από τη χώρα που στην οποία θα επενδύσουν. Οι ελληνικές τράπεζες, δεν έχουν ουσιαστικά ορθοποδήσει από την προηγούμενη χρηματοπιστωτική κρίση, διαθέτουν ακόμη ένα μεγάλο ποσοστό κόκκινων δανείων από την προηγούμενη δεκαετία και ενδέχεται να μπουκώσουν σε μία νέα ‘περιπέτεια’ με τις χρηματοδοτήσεις που επέβαλε η επεκτατική και ενισχυτική πολιτική της κυβέρνησης το τελευταίο έτος, εξ αιτίας της πανδημίας.

Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορεί να λειτουργήσει ο *πολλαπλασιαστής χρήματος*, αφού οι περισσότεροι Έλληνες δεν έχουν τη δυνατότητα να αποταμιεύουν αλλά αντίθετα, έχουν ένα ιδιαίτερα υψηλό ιδιωτικό χρέος. Ενώ ταυτόχρονα δεν λειτουργεί ο *πολλαπλασιαστής επενδύσεων* που μπορεί να προσφέρει στην οικονομία, *πολλαπλασιαστική θετική επίδραση στον κύκλο χρήματος* και στις επενδύσεις (Κυρίκος, 2015).

Είναι λοιπόν απολύτως αναγκαίο να απαλλαγούν οι τράπεζες από τα κόκκινα δάνεια που στέρησαν από τη χώρα κάθε δυνατότητα ανάπτυξης, ενώ απέκλεισαν πολλές γενιές Ελλήνων από την τραπεζική χρηματοδότηση. Είναι ένα μέτρο που επιδιώκει σταθερά η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η πρόσφατη αλλαγή του νόμου ‘Κατσέλη’, στον πτωχευτικό νόμο, αποδεικνύει ότι έχει δρομολογηθεί η τραπεζική εξυγίανση. Σταδιακά, πρέπει να επιχειρηθεί μία πραγματική πολιτική

λιτότητας, που θα μειώσει το έλλειμα στο εμπορικό ισοζύγιο και θα παρακινήσει τους Έλληνες να εργαστούν στους παραγωγικούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας. Όταν οι ίδιοι οι Έλληνες ξεκινήσουν να επενδύουν στη χώρα τους, τότε σύντομα θα μπορέσουν να πείσουν και άλλους επενδυτές να το πράξουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5:

Επιπτώσεις της πανδημίας στον τομέα των επιχειρήσεων

5.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζονται αναλυτικά οι επιπτώσεις που έχουν προκληθεί λόγω της πανδημίας, στον τομέα των επιχειρήσεων. Οι επιχειρήσεις είναι αυτές που μεταμορφώνουν τους παραγωγικούς συντελεστές σε προϊόντα, αγαθά και υπηρεσίες, από το οποία δημιουργείται οικονομικό όφελος για τις ίδιες και για την κοινωνία. Ειδικότερα, γίνεται λόγος για τις επιπτώσεις αυτές γενικά στις επιχειρήσεις, ενώ στη συνέχεια γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στις επιπτώσεις στον τομέα της βιομηχανίας, στον τομέα του τουρισμού, καθώς επίσης και στον τομέα του εμπορίου. Ακολούθως, γίνεται λόγος για τα μέτρα που ελήφθησαν στα πλαίσια αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης που προήλθε από τη πανδημία για την ουσιαστική στήριξη της πανδημίας.

5.2 Επιχειρηματικότητα και κερδοφορία στις εισηγμένες στο ΧΑΑ

Όσα προαναφέρθηκαν στο τρίτο κεφάλαιο για τις μεγάλες και μικρές επιχειρήσεις, έχουν ιδιαίτερη αξία στην εξέταση των επιπτώσεων της πανδημίας στην επιχειρηματικότητα και την κερδοφορία.

Οι μεγάλες επιχειρήσεις που ήταν εισηγμένες στο ΧΑΑ, φάνηκαν περισσότερο ανθεκτικές και μάλιστα μετέτρεψαν την κρίση σε ευκαιρία δημιουργώντας τελικά κέρδη. Πιο συγκεκριμένα 89 εισηγμένες εταιρίες παρουσίασαν κέρδη, έναντι 60 που έκλεισαν την χρήση 2020 με ζημιές.

Περισσότερο αναλυτικά μεταξύ των 149 ισολογισμών το 83,7% δηλαδή του συνόλου, υπήρξαν 17 που λόγω οικονομικών προβλημάτων δεν κατάφεραν να ανακοινώσουν αποτελέσματα. Οι εισηγμένες παρουσίασαν το 2020 ενοποιημένες ζημιές μετά από φόρους 775 εκατομμυρίων €, ενώ το προηγούμενο έτος είχαν ενοποιημένα κέρδη ύψους περίπου 2 δισεκατομμυρίων €. Επίσης ο κύκλος εργασιών μειώθηκε κατά 21%, ενώ σε επίπεδο λειτουργικής κερδοφορίας, οι εισηγμένες είχαν καθαρά κέρδη EBITDA 6,5 δισεκατομμυρίων € δηλαδή μειωμένα κατά 29,4%, αφού το 2019 είχαν παρουσιάσει αντίστοιχα 9,2 δισεκατομμύρια €. Ωστόσο με βάση τις απαιτήσεις της εποχής όσες εταιρίες σχετίζονταν με πληροφορική ή καθαριστικά και απολυμαντικά, είχαν εξαιρετικές επιδόσεις (Entersoft, E – Net, Παπουτσάνης, Lavipharm).

Πρέπει να σημειωθεί ότι 34 κατάφεραν να κλείσουν με αυξημένη κερδοφορία ενώ από τις 60 που παρουσίασαν ζημιές, οι 14 από αυτές απλά

αύξησαν τις ζημιές τους, ενώ 33 πέρασαν από τα κέρδη στις ζημιές. Οι επιδόσεις πολλών από αυτές τις επιχειρήσεις σχετίζεται με τον τουρισμό και τις μεταφορές (Αεροπορία Αιγαίου, Ελληνικά Πετρέλαια). Είναι λογικό ότι τελικά τα μερίσματα δεν ήταν πενιχρά αλλά αντίθετα διαμορφώθηκαν στα 1,15 δισεκατομμύρια € (ΧΑΑ, 2020).

Ήδη τους πρώτους μήνες του 2021, τα μηνύματα είναι ιδιαίτερα θετικά με σημαντική θετική αύξηση σε όλους τους δείκτες (Οικονόμου, 2021).

Πίνακας 10: Βασικά Μεγέθη στο ΧΑΑ το πρώτο 4μηνο του 2021. Πηγή: ΚΕΠΕ.

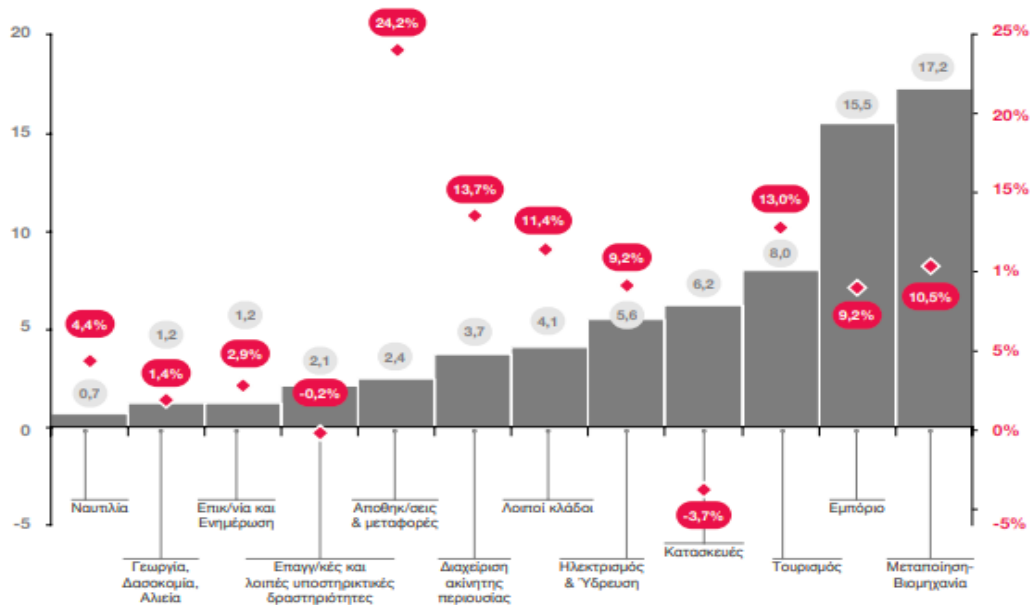
	29/4/21	31/12/20	Κατώτερο έτους	Ανώτερο έτους	Δ % έτους
FTSE/X.A. Mid Cap	1.341,74	1.107,38	1.026,21	1.357,56	21,16
FTSE/X.A. Large Cap	2.212,69	1.934,64	1.718,82	2.234,40	14,37
Ελληνικός δείκτης Mid & Small Cap	1.369,95	1.202,50	1.110,37	1.392,77	13,93
Γενικός Δείκτης Τιμών Χ.Α.	910,37	808,99	726,02	919,21	12,53
Δείκτης όλων των μετοχών ΧΑΑ	210,51	187,55	175,88	211,18	12,24
FTSE/X.A. Mid & Small Cap θεμελιωδών μεγεθών	3.412,16	3.124,15	2.996,13	3.462,31	9,22

5.3 Επιπτώσεις στις επιχειρήσεις

Η Εθνική Στατιστική Αρχή παρείχε πλήρη ενημέρωση για τα έτη 2019 και 2020 σε ότι αφορά τις Ενάρξεις και Λήξεις επιχειρήσεων, δημοσιεύοντας τη δημογραφία των επιχειρήσεων (ΕΛΣΤΑΤ, 2021). Σε αυτή παρουσιάζονται στοιχεία που σχετίζονται με όσα αναφέρθηκαν παραπάνω σχετικά με την συμβουλή του WEF για την ισοπέδωση της καμπύλης θνησιμότητας των επιχειρήσεων. Τα μέτρα στήριξης κατάφεραν πραγματικά να διασώσουν τις ελληνικές επιχειρήσεις, όμως προκαλώντας σοβαρές στρεβλώσεις στην αγορά. Πιο συγκεκριμένα: Το 2019 έληξαν τις εργασίες τους 48.290 επιχειρήσεις, ενώ το 2020 πολύ λιγότερες (22,7%) μόνο 37.345 επιχειρήσεις. Με κλειστούς τους κλάδους εστίασης και φιλοξενίας, οι διακοπές εργασιών ήταν το 2020 μόνο 4.969 ενώ αντίστοιχα το 2019 ήταν περισσότερες κατά 27% συνολικά 6.309 επιχειρήσεις. Στον κλάδο της ψυχαγωγίας και της τέχνης το 2020 έκλεισαν 986 επιχειρήσεις, ενώ το 2019 έκλεισαν 1.161. Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι άλλαξαν αντικείμενο δραστηριότητας (ΚΑΔ) 11.496 επιχειρήσεις, με σκοπό να λάβουν προφανώς τα επιδόματα και να συνεχίσουν να έχουν έσοδα, ή ακόμη να επεκταθούν στο ηλεκτρονικό εμπόριο, αφού το φυσικό εμπόριο σχεδόν απαγορεύτηκε.

Η γενική εικόνα αφορά 84.122 ενάρξεις για το 2020, έναντι 37.345 λήξεις. Οι δραστηριότητα με τις περισσότερες ενάρξεις αφορά τη Γεωργία, Δασοκομία και Αλιεία, συνολικά 17.847 ενάρξεις. Οι δραστηριότητα με τις περισσότερες λήξεις συνολικά 8.082, αφορά το χονδρικό και λιανικό εμπόριο και την επισκευή μηχανοκίνητων (ΕΛΣΤΑΤ, 2021). Βεβαίως, υπάρχει σοβαρή ανησυχία για το μέλλον, αφού δεν είναι βέβαιο αν αυτές οι επιχειρήσεις εξακολουθήσουν να λειτουργούν όταν θα σταματήσουν τα μέτρα στήριξης και τα επιδόματα. Είναι πάντως βέβαιο ότι διασώθηκαν σημαντικές και υγιείς επιχειρήσεις, ενώ ταυτόχρονα και δυστυχώς, διατηρήθηκαν επιχειρήσεις που δεν έχουν λόγο ύπαρξης και ήταν βέβαιο ότι θα έκλειναν, οι οποίες απλά παράμειναν ανοιχτές ώστε να απομυζούν επιδόματα.

Διάγραμμα 28: Χρηματοδότηση των επιχειρήσεων ανά κλάδο (Στοιχεία Οκτώβριος 2020)

Στο διάγραμμα παραπάνω παρουσιάζεται η μεταβολή της χρηματοδότησης των επιχειρήσεων ανά κλάδο, λαμβάνοντας υπόψη στοιχεία που αφορούν τον Οκτώβριο του 2020.

Από το ανωτέρω διάγραμμα διαπιστώνεται ότι η ετήσια μεταβολή της χρηματοδότησης κατά τον μήνα Οκτώβριο του 2020 προσέγγισε το 8% και ήταν μεγαλύτερη σε σχέση με τον Ιούλιο του 2009. Από την άλλη, υπήρξε αύξηση των καταθέσεων, κατά περίπου 8%, με την αύξηση αυτή να συνδέεται με τη συσσώρευση των ταμειακών διαθεσίμων από τις επιχειρήσεις, έτσι ώστε να υπάρξει αντιμετώπιση της αστάθειας που βρίσκονταν σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα. Όσον

αφορά τους κλάδους που έλαβαν τη μεγαλύτερη χρηματοδότηση τον Οκτώβριο του 2020, στη πρώτη θέση βρίσκονταν ο κλάδος της μεταποίησης-βιομηχανίας, ενώ ακολουθούσε ο κλάδος του εμπορίου, καθώς επίσης και ο κλάδος του τουρισμού. Ουσιαστικά, οι κλάδοι αυτοί έχουν επηρεαστεί περισσότερο από την κρίση, ενώ η μεγαλύτερη ετήσια μεταβολή υπήρξε στον κλάδο αποθήκευσης και μεταφορών, έτσι ώστε να είναι σε θέση να καλύψει τα αυξημένα επίπεδα αναγκών του.

Γενικότερα η μείωση της ζήτησης, έφερε την ανάγκη για υψηλό δανεισμό σε όλες τις επιχειρήσεις. Ωστόσο αυτό δεν φαίνεται να ήταν αρνητικό ή ζημιολόγο για όλες, αλλά όσες κινήθηκαν γρήγορα προς την κατεύθυνση του ηλεκτρονικού εμπορίου κατάφεραν να συγκρατήσουν τις ζημιές και να διατηρήσουν ένα επίπεδο κερδοφορίας. Μεγαλύτερη ανάγκη για χρηματοδότηση παρουσίασαν οι κλάδοι της μεταποίησης – βιομηχανίας, ο τουρισμός και το εμπόριο.

5.4 Οι επιπτώσεις στον τομέα της βιομηχανίας

Οι εισηγμένες βιομηχανικές επιχειρήσεις, περίπου 53 που δραστηριοποιούνται στην ελαφριά και βαριά βιομηχανία. Σε αυτές περιλαμβάνονται και εταιρίες Τροφίμων, Ποτών, Ενέργειας και Φαρμάκων. Οι 10 μεγαλύτερες εταιρίες παρήγαγαν το 92%, του κύκλου εργασιών του κλάδου, στο πρώτο εξάμηνο του 2020. Οι μειώσεις ήταν πραγματικά σημαντικές: Η πρώτη μεγάλη εταιρία ΕΛΠΕ έκλεισε με μειωμένο κύκλο εργασιών κατά 33% και η δεύτερη Motor Oil, με μείωση στον κύκλο εργασιών κατά 38%. Οι εταιρίες ενέργειας και μεταφορών ήταν γενικότερα σημαντικά χαμένες.

Ωστόσο τα φάρμακα και τα τρόφιμα παρουσίασαν ανελαστική ζήτηση όπως ήταν αναμενόμενο. Ιδιαίτερα μεγάλος δεν ήταν ο αριθμός λήξης βιομηχανικών επιχειρήσεων, ο οποίος κινήθηκε σε ίδια επίπεδα με το 2019. Η κεφαλαιοποίηση του κλάδου, δηλαδή ο αριθμός μετοχών επί της χρηματιστηριακής τιμής, φαίνεται ότι έκλεισε με μείωση 2,4 δισεκατομμυρίων €, ή - 22% σε σχέση με το προηγούμενο έτος 2019.

5.5 Οι επιπτώσεις στον τομέα του τουρισμού

Αρχικά θα πρέπει να αναφερθεί ότι από το 2013 έως και το 2019, ο τουρισμός στην Ελλάδα παρουσίασε σημαντικά μεγάλη άνοδο ως προς το σύνολο των μεγεθών του, ενώ ταυτόχρονα παρείχε υποστήριξη προς την οικονομία και τη κοινωνία. Ωστόσο, το 2020, εξαιτίας της πανδημίας, ο τομέας του τουρισμού ήταν

από τους πρώτους που αντιμετώπισε προβλήματα, με αποτέλεσμα οι εμπλεκόμενοι φορείς να καλούνται να αντιμετωπίσουν μια ακραία κρίση. Στην Ελλάδα, ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι ο τουρισμός παρουσίασε σημαντικά μεγάλη δυναμική στις αρχές του 2020, λαμβάνοντας υπόψη ότι σε σχέση με τη προηγούμενη χρονιά υπήρξαν αυξημένα επίπεδα αφίξεων, αλλά και τζίρου (Δρέττα, 2020).

Από τους άμεσα πληττόμενους κλάδους και σε πλήρη αναστολή για μεγάλα διαστήματα εντός του 2020, ήταν τα ξενοδοχεία. Αποτέλεσμα αυτής της στρατηγικής ήταν η μείωση της ρευστότητας τους και η μείωση της κεφαλαιοποίησής τους.

Οι προοπτικές του κλάδου, είναι δυσοίωνες για το άμεσο μέλλον, αφού και οι ίδιοι οι ξενοδόχοι πιστεύουν ότι θα χρειαστούν αρκετά έτη, μέχρι να φτάσουν τα επίπεδα του 2019. Τα ξενοδοχεία, μείωσαν ή διέκοψαν την παροχή εργασίας με την υποστήριξη του κράτους. Είναι βέβαιο ότι η τάση για διακοπή των επαγγελματικών ταξιδιών, που στήριζε τα ξενοδοχεία 12μηνιαίας λειτουργίας, θα δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα στην κερδοφορία τους, ή ακόμη και στο λόγο ύπαρξής τους. Οι εταιρίες έχουν υποκαταστήσει τις επαγγελματικές συναντήσεις με τα διαδικτυακά meeting, μία τακτική ανέξοδη που δύσκολα θα εγκαταλείψουν.

Η αβεβαιότητα για την εξέλιξη της υγειονομικής κρίσης, οδηγεί σε χαμηλού επιπέδου επενδύσεις και στροφή στις νέες τεχνολογίες που όμως μειώνουν το απασχολούμενο προσωπικό στις ξενοδοχειακές μονάδες. Κρίσιμος παράγοντας για την επανεκκίνηση του τουριστικού κλάδου είναι η αποκατάσταση της κοινωνικής δραστηριότητας των ανθρώπων (Grant – Thornton, 2020).

5.6 Οι επιπτώσεις στον τομέα του εμπορίου

Το εμπόριο δέχθηκε τεράστιο πλήγμα σε διεθνές επίπεδο αλλά και σε εθνικό. Παρουσίασε μάλιστα τη μεγαλύτερη μείωση σε χρηματιστηριακή αξία. Συνολικά μειώθηκε η χρηματιστηριακή αξία του εμπορικού κλάδου κατά 0,5 δισεκατομμύρια ευρώ, δηλαδή περίπου -16% μόνο κατά το πρώτο εξάμηνο του 2020. Περαιτέρω οι επενδυτές συνέχισαν να είναι επιφυλακτικοί για τις επιπτώσεις της πανδημίας και η πτωτική πορεία συνεχίστηκε. Υπήρξε μάλιστα, όπως προαναφέρθηκε επιβολή ιδιαίτερα υψηλών περιοριστικών μέτρων, ενώ πολλές εμπορικές επιχειρήσεις, περιλαμβάνονταν στους ΚΑΔ με αναστολή λειτουργίας. Η

χρηματιστηριακή κεφαλαιοποίηση του κλάδου, δηλαδή ο αριθμός μετοχών που διαπραγματεύονται επί την τιμή κλεισίματος, υπήρξε σημαντικά αρνητικός, περίπου – 20%.

Ωστόσο μία γενικότερη εκτίμηση αποτελεί το γεγονός ότι ο κλάδος κινήθηκε συνολικά πτωτικά, όμως δεν εμφάνισε ιδιαίτερα μεγάλες μειώσεις εσόδων, ενώ παρά την υγειονομική κρίση και τα εμπόδια που εμφανίστηκαν κατάφερε να συγκρατήσει τη χρηματοοικονομική του θέση.

5.7 Επιπτώσεις στις startup με ψηφιακό προσανατολισμό

Για άλλες εταιρίες μπορεί η επίδραση της πανδημίας να ήταν δυσμενείς όμως για ορισμένες άλλες ήταν ιδιαίτερα ευεργετικές. Μάλιστα επέτυχαν ανάπτυξη και προσέλκυσαν επενδυτικά κεφάλαια ή εξαγοράστηκαν από άλλους κολοσσούς.

Ορισμένες από αυτές ήταν η Instashop παροχής υπηρεσιών online proceri app, που εξαγοράστηκε από την Γερμανική Delivery Hero, η Softomotive που δραστηριοποιείται στην ρομποτική αυτοματοποίηση διεργασιών (robotic process automation), αλλά και η Adveos που σχεδιάζει ολοκληρωμένα ηλεκτρονικά κυκλώματα (chips), καθώς και η Think Silicon που σχεδιάζει και αναπτύσσει συσκευές επεξεργασίας γραφικών. Τέλος η Ferryhopper online πλατφόρμα κράτησης ακτοπλοϊκών εισιτηρίων άντλησε κεφάλαια 2,6 εκατομμυρίων ευρώ, ενώ η Guestflip πλατφόρμα που δίνει τη δυνατότητα στους ξενοδόχους να παρακολουθούν τα σχολια των πελατών τους εξαγοράστηκε επίσης από την Travelbook Group. Αρκετές νεοφυείς επιχειρήσεις προσαρμόστηκαν στο νέο περιβάλλον όπως διαμορφώθηκε από την πανδημία και τελικά επεκτάθηκαν σε νέες αγορές ή προσάρμοσαν το προϊόν τους. Αρκετές από αυτές προσέλαβαν νέο προσωπικό ενώ μόνο ένα μικρό ποσοστό προχώρησε σε απολύσεις (ICAP, 2020).

5.8 Μέτρα για την αντιμετώπιση της κρίσης από τη πλευρά του Κράτους

Είναι γεγονός ότι οι ιθύνοντες χάραξης πολιτικής από την έναρξη της πανδημίας βρέθηκαν αντιμέτωποι με δύσκολες αποφάσεις αναφορικά με την υποστήριξη της ελληνικής οικονομίας, ενώ παράλληλα θα έπρεπε να λάβουν υπόψη τους υγειονομικές και κοινωνικές παραμέτρους. Τα πρώτα μέτρα που ελήφθησαν ήταν ύψους 6,8 δισεκατομμύρια ευρώ, αντιστοιχώντας περίπου στο 3,5% του ΑΕΠ της χώρας, ενώ αντίστοιχα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, τα μέτρα υποστήριξης ανήλθαν περίπου στο 2%. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στα μέτρα αυτά δεν περιλαμβάνονται

οι ενισχύσεις που προβλέπονταν μέσω ΕΣΠΑ, καθώς και μέσω άλλων ευρωπαϊκών κονδυλίων. Πιο αναλυτικά, τα μέτρα αυτά αφορούσαν την ενίσχυση του συστήματος υγείας, ενώ ιδιαίτερα σημαντική ήταν η αποζημίωση του ειδικού σκοπού ύψους οκτακοσίων ευρώ (800€) η οποία αφορούσε τους εργαζόμενους και συγκεκριμένα τους μισθωτούς, τους αυτοαπασχολούμενους, τους ελεύθερους επαγγελματίες, καθώς επίσης και τους ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων οι οποίοι απασχολούσαν έως και πέντε εργαζόμενους και βρίσκονταν σε αναστολή λειτουργίας (Μακάνταση & Βαλέντης, 2020).

Επιπρόσθετα προβλέπονταν η πληρωμή δώρου Πάσχα στους εργαζομένους, των οποίων η επιχείρηση βρίσκονταν σε αναστολή λειτουργίας τους, καθώς επίσης και η καταβολή δώρου Πάσχα στους δημοσίους υπαλλήλους, οι οποίοι υπηρετούν στους τομείς της υγείας και της πολιτικής προστασίας.

Ταυτόχρονα, υπήρξε πρόβλεψη για την παροχή έκπτωσης 40% επί των ενοικίων σε επιχειρήσεις, οι οποίες ανέστειλαν τη λειτουργία τους, καθώς και στους εργαζομένους σ' αυτές, καθώς και δυνατότητα έκπτωσης 25% για εμπρόθεσμη πληρωμή ρυθμίσεων, βεβαιωμένων οφειλών καθώς και αναστολής φορολογικών υποχρεώσεων.

Τέλος, προβλέπονταν παροχή ρευστότητας σε επιχείρησης, μέσω χαμηλότοκου δανεισμού με πενταετή αποπληρωμή, καθώς επίσης και περίοδο χάριτος τον πρώτο χρόνο (επιστρεπτέα προκαταβολή), αλλά και υποστήριξη του πρωτογενούς τομέα της παραγωγής (Μακάνταση & Βαλέντης, 2020).

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται τα μέτρα ενίσχυσης της οικονομίας που ελήφθησαν στην Ελλάδα κατά τη πρώτη φάση του σχεδιασμού (Μακάνταση & Βαλέντης, 2020).

Πίνακας 11: Μέτρα ενίσχυσης της οικονομίας-ποσοτική αποτύπωση

Μέτρα	Κόστος
Ενίσχυση του συστήματος υγείας	200 εκατομμύρια ευρώ
Αποζημίωση ειδικού σκοπού 800 ευρώ	1,4 δισεκατομμύρια ευρώ

Κάλυψη αναστολής των ασφαλιστικών εισφορών	1,6 δισεκατομμύρια ευρώ
Πληρωμή δώρου Πάσχα	350 εκατομμύρια ευρώ
Επιστρεπτέα προκαταβολή	1 δισεκατομμύρια ευρώ
Στήριξη του πρωτογενούς τομέα παραγωγής	150 εκατομμύρια ευρώ

Μετά από ένα δύσκολο διάστημα για την παγκόσμια παραγωγή και τις μεταφορές, προέκυψε η αναμενόμενη αύξηση των τιμών σε πολλά σημαντικά είδη, όπως είναι και η ενέργεια, οι μεταφορές, αγαθά πρώτης ανάγκης και άλλα είδη. Ως αποτέλεσμα, αυτών των ανατιμήσεων, η αύξηση του πληθωρισμού στην ΕΕ, αναμένεται να ξεπεράσει ίσως το 3%. Αυτό βεβαίως θα κατέστρεφε τα χαρτοφυλάκια των τραπεζών που έχουν δανείσει με μικρότερα επιτόκια. Γενικότερα η παγκόσμια συγκυρία δεν είναι θετική για την ελληνική οικονομία, όμως φαίνεται ότι ο ναυτιλιακός τομέας εισχωρεί με ενθουσιασμό στην νέα πραγματικότητα και λαμβάνει ηγετική θέση στις διεθνείς μεταφορές. Το τελευταίο διάστημα, οι Έλληνες εφοπλιστές, ξεκίνησαν τη ναυπήγηση ενός μεγάλου αριθμού πλοίων, κυρίως εμπορευματοκιβωτίων. Το ελληνικό κράτος επιδιώκει την ανάπτυξη του ναυτιλιακού τομέα, προσφέροντας μέτρα στήριξης και αυτή θα ήταν μία εξαιρετικά θετική ενέργεια, με πολλαπλασιαστικά οφέλη στην ελληνική οικονομία. Η ελληνική κυβέρνηση, για να μετριάσει τις επιπτώσεις του πληθωρισμού, προχώρησε ήδη σε ορισμένες μειώσεις του ΦΠΑ, ώστε να παραμείνουν ορισμένες τελικές τιμές ανεπηρέαστες. Ο πληθωρισμός θα αποτελέσει ένα νέο εφιάλη για την Ευρωζώνη, όσο κι αν η ΕΚΤ φαίνεται να αντιδρά με χαλαρότητα. Πιθανότατα να απαιτηθούν νέες ιδιαίτερα υψηλές δαπάνες για τη στήριξη των τραπεζών και της αγοράς. Αυτό για ένα ήδη υπερχρεωμένο κράτος, θα ήταν μία ιδιαίτερα αρνητική εξέλιξη, αφού ήδη ο πληθωρισμός στο τέλος του καλοκαιριού 2021, στην Ελλάδα ήταν 1,9%.

5.9 Συμπεράσματα κεφαλαίου

Τα μέτρα στήριξης κινήθηκαν στο ρυθμό του flattening the curve of firm mortality, όπως άλλωστε είχε αναδειχθεί ως από το WEF και αναλύθηκε παραπάνω. Η υπερβολή με την οποία χειρίστηκε η ελληνική κυβέρνηση τις παροχές και τις στηρίξεις, έφτασαν να κοστίσουν στο κράτος 46 δισεκατομμύρια ευρώ, κάτι που επιδείνωσε τραγικά το γενικό χρέος της κυβέρνησης. Όμως είναι βέβαιο ότι στο επόμενο διάστημα θα κληθεί να παρέχει επιπλέον υποστήριξη για την αναχαίτιση

του πληθωρισμού, της ανεργίας και της κατανάλωσης. Ήδη υπάρχει ένταση στα Ecofin καθώς πολλές χώρες του βορρά απαιτούν τη μείωση του υψηλότετου χρέους στις χώρες του νότου, οι οποίες με τη σειρά τους αντιδρούν και ζητούν κατάργηση του Συμφώνου Σταθερότητας, σε ότι αφορά δηλαδή την απαραίτητη δημοσιονομική πειθαρχία στην Ευρωζώνη.

Αυτό σημαίνει ότι τελικά και πάλι, το μέγα πρόβλημα είναι η διαχείριση του χρέους, το οποίο δυστυχώς, δεν φαίνεται να απασχολεί ιδιαίτερα και την σημερινή κυβέρνηση. Ωστόσο κάθε πρόγραμμα προσέλκυσης επενδύσεων δεν φαίνεται να κινητοποιεί τους επενδυτές, καθώς όλοι περιμένουν ότι σύντομα η χώρα θα οδηγηθεί σε νέα πτωχευτικού τύπου μέτρα. Επίσης, εξωγενείς παράγοντες, όπως η αύξηση των πρώτων υλών ή των διεθνών μεταφορών, μπορεί να προκαλέσουν τραγικές επιπτώσεις στην αγορά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Μεθοδολογία της Έρευνας

6.1 Εισαγωγή

Σε κάθε έρευνα, πέρα από το βασικό ζητούμενο, ο λόγος που οδηγεί έναν ερευνητή ώστε να αποφασίσει ποια μέθοδο θα επιλέξει, είναι η *εγκυρότητα*. Έτσι με βάση το ζητούμενο, δηλαδή τις επιδράσεις της πανδημίας covid – 19 στις ελληνικές επιχειρήσεις και στην ελληνική επιχειρηματικότητα, θεωρήθηκε περισσότερο έγκυρη η διερεύνηση καταγεγραμμένων και συσσωρευμένων γνώσεων και στατιστικών στοιχείων, από επίσημους φορείς, εθνικούς, ευρωπαϊκούς και διεθνείς. Με την επιλογή αυτή, σε συνδυασμό με τη μελέτη εξειδικευμένων οικονομικών θεωριών και μεθόδων ανάλυσης, των μακροοικονομικών και μικροοικονομικών δεδομένων, καθώς και άλλων δεικτών που αναλυτικά αναφέρονται στην έρευνα, τα συμπεράσματα που εξάγονται θεωρούνται πλέον απολύτως ικανοποιητικά και έγκυρα, χωρίς να παρουσιάζουν δειγματοληπτικά ελλείμματα και κενά, ενώ επιτρέπονται οι ασφαλείς προβλέψεις για το άμεσο μέλλον (Παπαγεωργίου, 2015).

6.2 Επιστημονική έρευνα

Η επιστήμη αποτελεί ένα εργαλείο, ανθρώπινη επινόηση, με σκοπό την κατανόηση συγκεκριμένων θεμάτων, τομέων ή συμβάντων, ώστε να είναι δυνατό να ελεγχθούν ή προβλεφθούν γεγονότα, προς όφελος των ανθρώπων και στο βαθμό που αυτό είναι εφικτό. Υπάρχει μία συνάφεια με τη φιλοσοφία, ωστόσο η επιστήμη επιδιώκει να κατακτήσει, να εφίσταται, του ουσιαστικού λόγου, της λογικής. Η επιστήμη βασίζεται περισσότερο στην έρευνα και με τον τρόπο αυτό παράγει γνώσεις, στο παρόν και στο μέλλον, μέσα από την αναζήτηση, συγκεκριμένων επιστημονικών ερωτημάτων (Suchting, 2006).

Στην παρούσα έρευνα, αναζητούνται οι επιδράσεις της covid 19 στην οικονομική ζωή και δραστηριότητα της Ελλάδας, δηλαδή πως επέδρασε τώρα και θα επιδράσει στο μέλλον, στην ελληνική οικονομία και την επιχειρηματικότητα (Χαλκιάς κ.ά., 2015).

6.3 Σκοποί Είδη της επιστημονικής έρευνας

Υπάρχουν τρεις συνήθεις σκοποί (Χαλκιάς κ.ά., 2015) που και παρουσιάζονται στην συνέχεια

6.3.1 Η διερευνητική προσέγγιση

Η *διερευνητική προσέγγιση*, δηλαδή ο τρόπος που ο ερευνητής εξετάζει το αντικείμενο. Τέτοιοι τρόποι είναι οι συνεντεύξεις, οι έρευνες αγοράς, η συγκέντρωση πληροφοριών που είναι έγκυρες κ.ά. Μέσα από τη διερεύνηση ο ερευνητής αποφασίζει για την ορθότερη μέθοδο που θα του επιτρέψει να εξάγει τα εγκυρότερα αποτελέσματα.

Η παρούσα μελέτη είναι μία *διερευνητική εμπειρική μελέτη* που αντιμετωπίζει ένα καινούργιο θέμα, το οποίο επιπλέον βρίσκεται σε εξέλιξη. Ο συνδυασμός των συλλεχθέντων στοιχείων, με βάση και όσα μέχρι τώρα είναι γνωστά από τη διεθνή βιβλιογραφία, σχετικά με την μακροοικονομική και μακροοικονομική, καθώς και τη σύγχρονη επιχειρηματικότητα, επιτρέπει την στην παρούσα έρευνα να αποφύγει τα μειονεκτήματα της δειγματοληψίας. Μέσα από πλήθος καταγεγραμμένων, επίσημων και αξιόπιστων καταγραφών, τα στοιχεία εκτιμώνται με τη δέουσα σπουδαιότητα, αποφεύγοντας τις υποκειμενικές εκτιμήσεις.

6.3.2 Περιγραφή

Οι επιστημονικές περιγραφές έχουν ως βάση ακριβή δεδομένα γι' αυτό και επιλέγονται στην παρούσα μελέτη. Είναι έγκυρες μελέτες άλλων αξιόπιστων διεθνών ή εθνικών φορέων, που μελετούν μεγάλο δείγμα ή το σύνολο του πληθυσμού των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών, οπότε είναι με βεβαιότητα αξιόπιστες. Αν και οι περιγραφικές μελέτες προσδίδουν την απαραίτητη εγκυρότητα στην έρευνα, δεν είναι αρκετές όταν δεν εντοπίζουν και αναλύουν αιτιακές σχέσεις. Γι' αυτό περιλαμβάνονται στην παρούσα έρευνα, ως ένα μόνο μέρος, βάση του οποίου η έρευνα προχωρά σε αναζήτηση της αιτιότητας και προβλέψεις.

6.3.3 Αναζήτηση της Αιτιότητας και Ερμηνεία

Στη μελέτη αναζητούνται τα αίτια των αποτελεσμάτων που καταγράφονται από διεθνείς και εθνικούς φορείς. Για το λόγο αυτό η χρονική διάρκεια μελέτης ξεκινά πολλά χρόνια πριν ακόμη και από την χρηματοπιστωτική κρίση, περίπου την περίοδο εισόδου της χώρας στην Ευρωζώνη.

Από τη μελέτη της αιτιότητας προκύπτουν συσχετίσεις σε ότι αφορά τον τρόπο που η ελληνική οικονομία και επιχειρηματικότητα επηρεάστηκε, εξ αιτίας

και της προηγούμενης κατάστασης, που δεν είχε προλάβει να διορθώσει. Για το λόγο αυτό αξιολογείται και το νομοθετικό και φορολογικό περιβάλλον της χώρας, πριν και κατά τη διάρκεια της πανδημίας (Χαλκιάς κ.ά., 2015).

6.4 Λογική της έρευνας

Η παραγωγική ερευνητική προσέγγιση αναδεικνύει τη δυνατότητα για μετάβαση από το γενικό στο ειδικό. Για παράδειγμα εξετάζεται το επίπεδο της ελληνικής οικονομίας, κυρίως ανάμεσα στα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη που συμμετέχουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ευρωζώνη. Ωστόσο δεν λείπουν οι συγκρίσεις και σε διεθνές επίπεδο. Με τον τρόπο αυτό μπορεί να διαπιστωθεί εάν το μακροοικονομικό περιβάλλον είναι πρόσφορο για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας (Ισαρη & Πουρκός, 2015).

Η επαγωγική ερευνητική προσέγγιση ακολουθεί την αντίθετη πορεία, από το ειδικό στο γενικό. Στη μελέτη αναλύεται η ελληνική επιχειρηματικότητα κατά τα τελευταία τουλάχιστον 10 έτη, ώστε να διαπιστωθεί αν η ελληνική οικονομία είχε τη δυνατότητα να διορθώσει τις αδυναμίες της και να αποκτήσει μία ισχυρή θέση ανάμεσα στις άλλες ευρωπαϊκές.

6.5 Χρονική διάσταση της έρευνας

Ο χρόνος αποτελεί κύριο παράγοντα για τη διεξαγωγή μίας έρευνας. Είναι ο τρόπος με τον οποίο ορίζει ο ερευνητής πόσα και ποια στοιχεία θα συμπεριλάβει στην έρευνά του. Η επιλογή του χρόνου είναι ως εκ τούτου σημαντική για την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων. Στην παρούσα μελέτη επιλέχθηκε η συλλογή στοιχείων περίπου δύο δεκαετίες πριν την έναρξη της πανδημίας, με σκοπό να αξιολογηθούν οι λόγοι που τελικά η ελληνική οικονομία παρουσίαζε σημαντική στασιμότητα και διαχρονικά προβλήματα, από την εισαγωγή της στο Ευρωσύστημα, την κορύφωση της χρηματοπιστωτικής κρίσης και την δύσκολη δεκαετία που προηγήθηκε πριν την υγειονομική κρίση (Χαλκιάς κ.ά., 2015).

Μετά την έναρξη της υγειονομικής κρίσης, αξιολογούνται τα επίσημα στοιχεία που ερευνούν διεθνείς και εθνικοί φορείς, δημοσιευμένα ανά τακτικά χρονικά διαστήματα, έως το τέλος του καλοκαιριού του 2021.

6.6 Είδη ερευνών

Ο ορισμός του *πληθυσμού* που μελετάται είναι σε κάθε έρευνα σημαντικός. Σε ορισμένες περιπτώσεις το μέγεθος του πληθυσμού δεν είναι σαφώς ορισμένο. Ωστόσο στην παρούσα εργασία, όσες παραπάνω έρευνες παρουσιάστηκαν, έχουν σαφέστατο πληθυσμό και αναφορές με μεγάλη ακρίβεια, καθώς η τεχνολογία και η ψηφιοποίηση έχει σήμερα δώσει αυτή τη δυνατότητα. Ενδεικτικά παρουσιάζεται ο αριθμός του πληθυσμού και του εργατικού δυναμικού, ο αριθμός των επιχειρήσεων, διακριτοί αριθμοί επιχειρήσεων ανά κλάδο, οι απασχολούμενοι και άνεργοι, άλλες συσχετίσεις με ξένες χώρες ή με το μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Απαραίτητες είναι επίσης οι *μεταβλητές*, οι οποίες βοηθούν στην απόδοση κάποιου χαρακτηριστικού ή ιδιότητας σε ένα πρόσωπο, κατάσταση ή αντικείμενο. Υπάρχουν δύο βασικές μεταβλητές για τη διεξαγωγή μίας έρευνας. Αυτές οι μεταβλητές μπορεί να είναι *ποσοτικές* ή *ποιοτικές*. Με τον τρόπο αυτό ορίζεται τελικά και το είδος της έρευνας σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τις ποσοτικές και ποιοτικές έρευνες. Οι ποσοτικές έρευνες έχουν μεταβλητές που είναι μετρήσιμες, διακριτές ή συνεχείς, ενώ αντίθετα οι ποιοτικές έρευνες έχουν μεταβλητές που είναι μη διατάξιμες (π.χ. η εξέλιξη μίας νόσου) ή διατάξιμες (π.χ. πάσχοντες ή μη από μία νόσο). Είναι προφανής η ανάγκη των μεταβλητών που μπορεί να ορίζουν για παράδειγμα έσοδα, ηλικία, πληθωρισμό, επάγγελμα και άλλα σημαντικά θέματα. Τελικά αποτελούν ένα από τους λόγους που οδηγούν στην επιλογή του είδους της έρευνας (Φαρμάκης, 2015).

6.6.1 Έρευνα πεδίου

Ο ερευνητής μπορεί να παρατηρήσει το αντικείμενο που ερευνά στο πραγματικό του περιβάλλον. Συχνά αφορά και σχετίζεται με την ποιοτική έρευνα και όχι με την ποσοτική, χωρίς βεβαίως να αποκλείεται. Στόχος αυτής της έρευνας είναι η βαθύτερη κατανόηση θεμάτων που αφορούν τη συμπεριφορά, τα συναισθήματα ή το χαρακτήρα των ατόμων.

6.6.2 Δειγματοληπτική έρευνα

Με σκοπό την περιγραφή, διερεύνηση και ερμηνεία διαφόρων ζητημάτων, ο ερευνητής συλλέγει δεδομένων με δειγματοληπτικές έρευνες. Υπάρχει συγκεκριμένη δομή και τεχνικά στοιχεία που πρέπει να ακολουθηθούν. Πολύ σημαντικό είναι το μέγεθος του πληθυσμού και η δυνατότητα προσέγγισης ενός

δείγματος για να μελετηθεί. Στην παρούσα μελέτη το μέγεθος του πληθυσμού ήταν πολύ μεγάλο, δηλαδή τα ελληνικά νοικοκυριά και οι επιχειρήσεις, για να προσεγγισθεί ένα ικανοποιητικό δείγμα και να απαντήσει πιθανώς σε ορισμένες ερωτήσεις, μέσα από ένα δομημένο ερωτηματολόγιο. Άλλωστε παρόμοιες έρευνες διενεργεί τακτικά η Τράπεζα της Ελλάδος, η Στατιστική Αρχή καθώς και ο IOBE, πολλές εκ των οποίων περιλαμβάνονται στην παρούσα. Έτσι κρίθηκε ως μη έγκυρη η διεξαγωγή μίας δειγματοληπτικής έρευνας, αφού το δείγμα δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να ήταν ικανοποιητικό.

6.6.3 Δευτερογενής έρευνα

Η δευτερογενής έρευνα συγκεντρώνει καταγεγραμμένα στοιχεία και γνώσεις, από φορείς που μπορεί να έχουν αποκλειστικά αυτή τη δυνατότητα, όπως για παράδειγμα η ΑΑΔΕ έχει τη δυνατότητα να αναλύσει στοιχεία από τις φορολογικές δηλώσεις ή τους Κωδικούς επαγγελμάτων, τον κύκλο εργασιών και άλλα στοιχεία που δεν μπορεί να έχει πρόσβαση κανείς άλλος. Τα δεδομένα βεβαίως συγκεντρώνονται και παρουσιάζονται με τρόπο, που να προσφέρουν βάσιμες προβλέψεις για το μέλλον και συμπεράσματα για την πορεία της ελληνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας, ώστε τελικά να δοθεί έμφαση στα σωστά σημεία, όπου πρέπει να διορθωθούν σοβαρά προβλήματα και τα οποία εμποδίζουν τη συνολική ανάπτυξη της χώρας (Χαλκιάς κ.ά., 2015).

6.6.4 Πειράματα

Η επιστημονική γνώση πολύ τακτικά προήλθε μέσα από οργανωμένα πειράματα. Οι πηγές που χρησιμοποιεί ένας ερευνητής καταδεικνύει και επηρεάζει την εγκυρότητα της έρευνας. Ωστόσο στην παρούσα μελέτη δεν μπορούσε να προσαρμοστεί μία τέτοια μέθοδος.

6.6.5 Έρευνες καταγεγραμμένων στατιστικών

Σε ένα μεγάλο μέρος των αναλύσεων της παρούσας χρησιμοποιούνται οι έρευνες διαφόρων αρχών, διεθνών και εθνικών, όπως η Ελληνική Στατιστική Αρχή, η Ευρωπαϊκή Στατιστική Αρχή, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, ο Οργανισμός Οικονομικής Σταθερότητας και Ανάπτυξης και άλλοι. Με τον τρόπο αυτό επιτρέπεται η διερεύνηση της επίδρασης διαφόρων παραμέτρων και μεταβλητών, στην ελληνική οικονομία και στην ελληνική επιχειρηματικότητα.

Η έρευνα αυτή διαφέρει από τις άλλες ως προς το βαθμό εγκυρότητας, αφού τα δεδομένα είναι απολύτως ορθά, προέρχονται από μελέτες ερευνητικών φορέων, με εξειδίκευση και πρόσβαση σε πλήθος στοιχείων, σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο, ενώ δεν απαιτούνται πειραματισμοί και δεοντολογικά ζητήματα (Χαλκιάς κ.ά., 2015).

6.7 Επιλογή μεθόδου για την παρούσα έρευνα

Με σκοπό πάντα την εγκυρότητα των στοιχείων και την αντικειμενικότητα των αποτελεσμάτων και συμπερασμάτων που παρουσιάστηκαν, επιλέχθηκε η δευτερογενής έρευνα καταγεγραμμένων στοιχείων από αναγνωρισμένους, εθνικούς και διεθνείς φορείς. Ωστόσο, δεν θα υιοθετηθούν τα συμπεράσματα που ορισμένες φορές σχολιάζονται από τους συγγραφείς των μελετών, όπως για παράδειγμα ο πρόλογος του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας. Η έρευνα θα οδηγηθεί με στοχευμένα βήματα, στην αποκάλυψη των πραγματικών επιδράσεων της πανδημίας στην ελληνική οικονομία και επιχειρηματικότητα, η οποία όμως δεν είχε ξεπεράσει τα προηγούμενα προβλήματα της δημοσιονομικής και τραπεζικής κρίσης που ταλαιπώρησε την χώρα έως την έναρξη της υγειονομικής κρίσης.

Χωρίς να παραλειφθεί κανένα στοιχείο, η έρευνα θα εστιάσει στα σημαντικά ζητήματα, αυτά που πρωτεύοντως είναι σημαντικό να διευθετηθούν, από το ελληνικό κράτος, ώστε να ωφεληθεί η ελληνική οικονομία και οι ελληνικές επιχειρήσεις συνολικά. Κατόπιν θα αναφερθούν βεβαίως και τα δευτερευόντως σημαντικά ζητήματα για την ανάπτυξη και την εξέλιξη της χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7:

**Αποτελέσματα της έρευνας και Προτάσεις
για την μετάβαση σε βιώσιμη οικονομική
ανάπτυξη**

7.1 Εισαγωγή

Η ελληνική οικονομία θα πρέπει να αξιοποιήσει τους διαθέσιμους πόρους, καθώς και τα σχετικά χρηματοδοτικά εργαλεία, έτσι ώστε να μπορέσει να ανακάμψει και να επιστρέψει σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης, οι οποίοι θα χαρακτηρίζονται από βιωσιμότητα. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι η ελληνική οικονομία κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας έχει βρεθεί αντιμέτωπη με σημαντικά μεγάλη μείωση των επενδύσεων. Έτσι, ο ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου μειώθηκε από το 22% του ΑΕΠ που ήταν το 2008 σε 10% περίπου για το 2019, ενώ αντίστοιχα ο μέσος όρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανέρχεται στο 20% του ΑΕΠ περίπου. Η πλέον σημαντική πρόκληση για την Ελλάδα μετά το πέρας της πανδημίας είναι η απορρόφηση των διαθέσιμων πόρων του Ταμείου Ανάκαμψης με το πλέον αποδοτικό τρόπο, δίνοντας έμφαση στην ένταξη στρατηγικών έργων, τα οποία είναι ώριμα προς υλοποίηση και διαθέτουν υψηλό πολλαπλασιαστή.

7.2 Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας- «Ελλάδα 2.0»

Στα πλαίσια αντιμετώπισης των επιπτώσεων που προκλήθηκαν εξαιτίας της οικονομικής κρίσης που προέκυψε λόγω της πανδημίας, η Ελλάδα προβαίνει στην εφαρμογή του Εθνικού Σχεδίου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας-Ελλάδα 2.0, μέσω του οποίου επιδιώκεται να υπάρξει αλλαγή του παραγωγικού μοντέλου, προς ένα περισσότερο ανταγωνιστικό και «πράσινο», ενώ άλλα χαρακτηριστικά του εν λόγω μοντέλου είναι το ψηφιοποιημένο κράτος, το οποίο χαρακτηρίζεται από μειωμένα επίπεδα γραφειοκρατίας, καθώς επίσης και η περιορισμένη παραοικονομία. Ταυτόχρονα, επιδιώκεται το φορολογικό σύστημα να είναι «φιλικό» προς την ανάπτυξη, ενώ συνάμα βασική στόχευση συνιστά η δημιουργία ενός ισχυρού δικτύου κοινωνικής προστασίας. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι μέσω της εφαρμογής του εν λόγω σχεδίου αναμένεται να δημιουργηθούν περίπου 180.000-200.000 νέες θέσεις εργασίας, οι οποίες θα είναι μόνιμες και μάλιστα θα χαρακτηρίζονται από υψηλή ποιότητα. Ταυτόχρονα, εκτιμάται ότι κατά τη διάρκεια των επόμενων πέντε ετών το πραγματικό ΑΕΠ θα μπορέσει να αυξηθεί κατά επτά ποσοστιαίες μονάδες. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι η αύξηση αυτή του ΑΕΠ αναμένεται να είναι μόνιμη, καθώς συνδέεται άμεσα με την αύξηση του επιπέδου των ιδιωτικών επενδύσεων, καθώς επίσης και με την επίτευξη

διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, μέσω των οποίων δύναται να υπάρξει βελτίωση των επιπέδων ανταγωνιστικότητας της οικονομίας (Next Generation EU, 2021).

Επιπλέον, το σχέδιο αυτό συνάδει απόλυτα με τους στόχους που έχουν τεθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση και αποσκοπούν στη μετάβαση της ελληνικής οικονομίας σε ένα περισσότερο «πράσινο» και ψηφιακό μοντέλο ανάπτυξης. Ουσιαστικά, το σχέδιο αυτό διαρθρώνεται σε τέσσερις επιμέρους πυλώνες, όπου ο πρώτος είναι ο «πράσινος», ο δεύτερος ο ψηφιακός, ο τρίτος αφορά την απασχόληση, τις δεξιότητες και την κοινωνική συνοχή, όπου περιλαμβάνεται η υγεία, η παιδεία και η κοινωνική προστασία, ενώ ο τέταρτος πυλώνας του σχεδίου περιλαμβάνει τις ιδιωτικές επενδύσεις, καθώς και τον θεσμικό και οικονομικό μετασχηματισμό της οικονομίας. Στα πλαίσια υλοποίησης του εν λόγω σχεδίου, η χώρα αναμένεται να λάβει 17,8 δις ευρώ ως άμεση επιδότηση, καθώς επίσης και επιπλέον 12,7 δις ευρώ, τα οποία η χώρα θα τα λάβει υπό τη μορφή δανείου.

Πιο αναλυτικά, όσον αφορά τη «πράσινη μετάβαση» προβλέπονται επενδύσεις, καθώς και αντίστοιχες μεταρρυθμίσεις, όπως είναι η διασύνδεση των νησιών με το σύστημα ηλεκτρικής ενέργειας, έτσι ώστε να περιοριστεί το ενεργειακό κόστος τόσο των νοικοκυριών, όσο και των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται εκεί. Ακόμη, προβλέπεται να υπάρξει υπογειοποίηση του δικτύου ηλεκτρικού ρεύματος σε αστικές, καθώς και σε δασικές περιοχές, έτσι ώστε να ενισχυθεί η προστασία από ακραία καιρικά φαινόμενα, καθώς επίσης και για να υπάρξει αποτροπή πυρκαγιών. Ιδιαίτερα σημαντικό θεωρείται το πρόγραμμα ενεργειακής αναβάθμισης κατοικιών, κτιριακών υποδομών, το οποίο αφορά τόσο επιχειρήσεις, όσο και δημόσια κτίρια και υποδομές, καθώς επίσης και η μεταρρύθμιση που αποσκοπεί στην αντιμετώπιση της ενεργειακής φτώχειας. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι προβλέπεται σε ολόκληρη τη χώρα να αναπτυχθούν σταθμοί φόρτισης ηλεκτρικών οχημάτων, καθώς επίσης και να υπάρξει προώθηση της ηλεκτροκίνησης στα μέσα μαζικής μεταφοράς. Επιπλέον, προβλέπεται για την «πράσινη μετάβαση» να υπάρξει μεταρρύθμιση του πολεοδομικού σχεδιασμού, μέσω του οποίου θα ρυθμίζονται οι χρήσεις γης στο μεγαλύτερο μέρος της χώρας. Επιπλέον, υπάρχει πρόβλεψη για την προώθηση στρατηγικών αστικών αναπλάσεων, οι οποίες μπορούν να χαρακτηριστούν ως υψηλής αναπτυξιακής και περιβαλλοντικής αξίας, ενώ προβλέπονται και επενδύσεις σε αρδευτικά και αντιπλημμυρικά έργα. Εξίσου σημαντικές δραστηριότητες προς την επιδιωκόμενη

κατάσταση είναι το Νέο Εθνικό Σχέδιο Αναδάσωσης, καθώς επίσης και οι πρωτοβουλίες που αφορούν την προστασία της βιοποικιλότητας (Next Generation EU, 2021).

Αναφορικά με την «ψηφιακή μετάβαση», το Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας προβλέπει επενδύσεις, καθώς και πλήθος μεταρρυθμίσεων, όπως είναι για παράδειγμα η προεγκατάσταση υποδομής οπτικών ινών στον κτιριακό τομέα, έτσι ώστε να μπορέσει να αυξηθεί η χρήση των οπτικών ινών τόσο από επιχειρήσεις, όσο και από νοικοκυριά. Ταυτόχρονα, προβλέπεται να υπάρξει ανάπτυξη διαδρομών δικτύου 5G στους αυτοκινητοδρόμους της χώρας, όπως επίσης και αναβάθμιση της κεντρικής υποδομής, καθώς και των υπηρεσιών υπολογιστικού νέφους (Cloud Computing). Εξίσου σημαντική δραστηριότητα αποτελεί ο ψηφιακός μετασχηματισμός των επιχειρήσεων, ο οποίος συνδέεται με την απόκτηση εξοπλισμού, όπως επίσης και υπηρεσιών cloud, αλλά και μέσω της προώθησης νέων τεχνολογιών ηλεκτρονικών πληρωμών. Ταυτόχρονα, στα πλαίσια του σχεδίου αυτού προβλέπεται να υπάρξει διασφάλιση της διασύνδεσης και της διαλειτουργικότητας των συστημάτων και των επιμέρους μητρώων, καθώς επίσης και υλοποίηση κεντρικού κόμβου διαχείρισης και ανάλυσης πολυδιάστατων δεδομένων μεγάλου όγκου (Big Data). Άλλες ενέργειες που προβλέπονται στα πλαίσια του σχεδιασμού αυτού είναι ο εκσυγχρονισμός και η ολοκλήρωση του ψηφιακού μετασχηματισμού των Κέντρων Εξυπηρέτησης Πολιτών (ΚΕΠ), καθώς επίσης και η μεταρρύθμιση που αφορά τη διαχείριση δεδομένων στον δημόσιο τομέα, καθώς και τη διασφάλιση της συμμόρφωση με το GDPR. Τέλος, προβλέπονται επενδύσεις σε ψηφιακές δημόσιες υπηρεσίες, καθώς επίσης και ψηφιακός μετασχηματισμός επιλεγμένων πόλεων (smart cities).

Όσον αφορά τον πυλώνα του σχεδίου που περιλαμβάνει την απασχόληση, τις δεξιότητες και την κοινωνική συνοχή, προβλέπονται επενδύσεις, καθώς και σχετικές μεταρρυθμίσεις που αφορούν την αγορά εργασίας, καθώς επίσης και τη δημιουργία θέσεων εργασίας, όπως και τη διατήρηση αυτών σε περιόδους κρίσης. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται επίσης στη δημιουργία δικτύου προστασίας έναντι της ανεργίας, καθώς επίσης και στην κατάρτιση και επανακατάρτιση και αξιολόγηση των παροχών, συνδέοντας την αμοιβή των εργαζομένων με τις δεξιότητες που διαθέτουν, εστιάζοντας στην ενδυνάμωση των ψηφιακών δεξιοτήτων των εργαζομένων. Ταυτόχρονα, προβλέπονται μεταρρυθμίσεις που αποσκοπούν στην

ενδυνάμωση των ελληνικών πανεπιστημίων, καθώς επίσης και στην περαιτέρω προώθηση των ερευνητικών προγραμμάτων, τα οποία συγχρηματοδοτούνται από τον ιδιωτικό τομέα (Next Generation EU, 2021).

Ξεχωριστή αναφορά θα πρέπει να γίνει στην πρόβλεψη για ενίσχυση της αποτελεσματικότητας και της ανθεκτικότητας του συστήματος υγείας, έτσι ώστε αυτό να είναι σε θέση να παρέχει υπηρεσίες που χαρακτηρίζονται υψηλής ποιότητας. Ακόμη, προβλέπεται να δοθεί έμφαση στη πρόληψη μέσω του προγράμματος πρόληψης «Σπύρος Δοξιάδης, καθώς επίσης και αναβάθμιση του συστήματος Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας. Επίσης, υπάρχει σχετική πρόβλεψη για τη πραγματοποίηση μεταρρυθμίσεων, καθώς επενδύσεων, μέσω των οποίων επιδιώκεται να υπάρξει ενδυνάμωση της κοινωνικής δικαιοσύνης, καθώς επίσης και περαιτέρω ενίσχυση του δικτύου κοινωνικής προστασίας, μέσω προγραμμάτων που αφορούν την κοινωνική και οικονομική ένταξη των περισσότερο ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού (Next Generation EU, 2021).

Τέλος, σχετικά με τις ιδιωτικές επενδύσεις που προβλέπεται να πραγματοποιηθούν και τον σχετικό θεσμικό μετασχηματισμό, το εν λόγω σχέδιο δίνει έμφαση στην αντιμετώπιση του φαινομένου της φοροδιαφυγής, δίνοντας έμφαση μεταξύ άλλων στη ψηφιοποίηση των φορολογικών υπηρεσιών, όπως επίσης και στην κωδικοποίηση και τον εκσυγχρονισμό της φορολογικής νομοθεσίας. Επιπλέον, υπάρχει πρόβλεψη για την υλοποίηση ολοκληρωμένου προγράμματος ανάπτυξης δεξιοτήτων των εργαζομένων, καθώς επίσης και θέσπιση του συστήματος ανταμοιβών και σχετικών κινήτρων απόδοσης. Προκειμένου να υπάρξει υποστήριξη της δημοσιονομικής και χρηματοοικονομικής διαχείρισης της Κεντρικής Κυβέρνησης και των υπολοίπων φορέων της Γενικής Κυβέρνησης, προβλέπεται να υπάρξει ανάπτυξη ενός Συστήματος Ενδοεπιχειρησιακού Σχεδιασμού (ERP). Επιπρόσθετα, υπάρχει σχετική πρόβλεψη για την βελτίωση της ταχύτητας, καθώς και της αποτελεσματικότητας που αφορά την απονομή δικαιοσύνης, ενώ δεν θα πρέπει να παραβλέπετε το γεγονός ότι προβλέπονται προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης των δικαστών και των δικαστικών υπαλλήλων. Ιδιαίτερα σημαντικά θεωρούνται τα έργα υποδομής που προβλέπονται στο σχέδιο αυτό, όπως είναι το βόρειο τμήμα του οδικού άξονα E-65, ο Βόρειος Οδικός Άξονας Κρήτης, καθώς επίσης και ο εκσυγχρονισμός μέσω ΣΔΙΤ του δικτύου σιδηροδρόμων (Next Generation EU, 2021).

7.3 Προτάσεις πολιτικής

Στα πλαίσια αντιμετώπισης των συνεπειών της κρίσης που προέκυψε εξαιτίας της πανδημίας, θα πρέπει να διαμορφωθεί ένα πλήρες σχέδιο, το οποίο πέρα από την πανδημία, είναι αναγκαίο να λαμβάνει υπόψη του τα χρόνια δομικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, τα οποία δεν έχουν ξεπεραστεί, παρά το γεγονός ότι έως και σήμερα υπήρξαν αρκετές προσπάθειες. Ειδικότερα, οι παρεμβάσεις που θα πρέπει να γίνουν είναι αναγκαίο να αφορούν ένα σύνολο τομέων, στους οποίους πέρα από την χρηματοδότηση και ενίσχυση θα προσφέρουν ένα ευρύ φάσμα μεταρρυθμίσεων. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται ορισμένες προτάσεις πολιτικής για επιμέρους κλάδους της οικονομίας, οι οποίοι έχουν μελετηθεί ήδη εκτενώς και αποτελούν προοπτικές ανάπτυξης για την ελληνική οικονομία.

Προκειμένου να μπορέσει να πετύχει ο μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας υπό το πρίσμα συνθηκών διεθνούς ανταγωνιστικότητας, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη ορισμένα κριτήρια. Για παράδειγμα, θα πρέπει να δοθεί έμφαση στην ενίσχυση των λεγόμενων κρίσιμων υποδομών, όπου στη κατηγορία αυτών εντάσσονται το σύστημα υγείας, η εκπαίδευση, καθώς επίσης και οι μηχανισμοί που αφορούν τη πολιτική προστασία. Ταυτόχρονα, θα πρέπει να ακολουθηθεί μια στρατηγική ισορροπημένης ανάπτυξης μεταξύ της μεταποίησης και του τουρισμού, με τους πόρους να κατευθύνονται κατά κύριο λόγο σε επενδύσεις και επιχειρήσεις, οι οποίες μπορούν να συμβάλλουν στη δημιουργία προστιθέμενης αξίας, καθώς επίσης και στην ενίσχυση των εξαγωγών, δίνοντας έμφαση στη σταθερότητα, στην ποιότητα, καθώς και στην απασχόληση.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το χαμηλό επίπεδο επενδύσεων κατά τη περίοδο της κρίσης κυρίως στον τομέα της τεχνολογικής αναβάθμισης και της έρευνας και ανάπτυξης, σε συνδυασμό με την εστίαση των ελληνικών επιχειρήσεων στην εγχώρια αγορά, είχε ως αποτέλεσμα οι ελληνικές επιχειρήσεις να διαθέτουν περιορισμένη δυνατότητα ανταγωνισμού των υπολοίπων επιχειρήσεων σε διεθνές επίπεδο. Με την αύξηση της προστιθέμενης αξίας των ελληνικών επιχειρήσεων μπορεί να υπάρξει ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας σε διεθνές επίπεδο.

Σημαίνοντα ρόλο στα πλαίσια μετασχηματισμού της ελληνικής οικονομίας αναμένεται να διαδραματίσει ο μετασχηματισμός του γραφειοκρατικού ελληνικού

δημοσίου σε έναν σύγχρονο κράτος, το οποίο θα θεωρείται ψηφιακό. Ταυτόχρονα, θα πρέπει να υπάρχουν αντικειμενικές και ποσοτικοποιημένες αξιολογήσεις δομών και προσώπων, έτσι ώστε να μπορέσουν αυτοί να βελτιωθούν. Επιπλέον, ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος των ταχέων διαδικασιών λήψης αποφάσεων και εγκρίσεων των υπηρεσιών του δημοσίου, αλλά και των δικαστηρίων, όπως επίσης και ο ρόλος που διαδραματίζουν οι Συμπράξεις Δημοσίου και Ιδιωτικού Τομέα (ΣΔΙΤ), τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν υπό το πρίσμα νέων μελετητικών και χρηματοδοτικών συστημάτων, όπως και αντίστοιχων διαδικασιών αξιολόγησης. Η χρηματοδότηση επενδύσεων μέσω ΣΔΙΤ αναμένεται να συμβάλλει στη μόχλευση, καθώς και στη δημιουργία προστιθέμενης για την εθνική οικονομία, ενώ όσον αφορά τους τομείς χρηματοδότησης αυτών, πρόκειται για υποδομές που θεωρούνται αναγκαίες στα πλαίσια του μετασχηματισμού της οικονομίας, περιλαμβάνοντας τον πρωτογενή, τον δευτερογενή, καθώς και τον τριτογενή τομέα (Μανιάτης, 2020).

Η Ελλάδα εισήλθε σε μία νέα ακραία παγκόσμια κρίση, πριν ακόμη αντιμετωπίσει τα σοβαρά προβλήματα που εξακολουθούσε να έχει από την προηγούμενη χρηματοπιστωτική κρίση, ή ακόμη και από την είσοδό της στο κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα. Ωστόσο φαίνεται ότι βρισκόταν σε καλύτερη κατάσταση, αφού αρκετοί μακροοικονομικοί δείκτες είχαν αισθητά διορθωθεί, όπως και κυρίως ήταν το επιτόκιο δανεισμού. Επίσης, στη δεκαετία που προηγήθηκε της υγειονομικής κρίσης, συνολικά η Ευρωπαϊκή Ένωση έκανε σπουδαία βήματα σε ότι αφορά τους θεσμούς ελέγχου και ενίσχυσης των κρατών μελών, ώστε να προωθηθούν πολιτικές σύγκλισης σε πολλούς και σημαντικούς τομείς. Η αλληλεγγύη και η μεγαλύτερη εμπειρία στην αντιμετώπιση κρίσεως από την ΕΕ, βοήθησε και την Ελλάδα να αντιμετωπίσει μία σειρά προκλήσεων και να απορροφήσει απαραίτητα ευρωπαϊκά κονδύλια για τη στήριξη του επιχειρηματικού κόσμου και των νοικοκυριών.

Η πορεία προς την ανάκαμψη δεν θα είναι εύκολη, καθώς άλλες χώρες της Ευρώπης έχουν αναπτυχθεί ιδιαίτερα την προηγούμενη δεκαετία που η Ελληνική Οικονομία προσπαθούσε να αποφύγει την πτώχευση. Περνώντας από τη δημοσιονομική κρίση, στην τραπεζική κρίση και τη γενικότερη βαθιά πολιτική κρίση, η χώρα επιδιώκει να ανακτήσει την εμπιστοσύνη των ευρωπαϊών εταίρων της και των διεθνών επενδυτών.

Τα τελευταία λίγα χρόνια είχε επιτύχει μικρή ανάκαμψη, την οποία έχασε μέσα σε μόνο ένα έτος εξ αιτίας της πανδημίας. Ωστόσο η ταχύτητα ανάκαμψης από την πανδημία θα κριθεί από τους εξής παράγοντες:

Διατήρηση κλίματος εμπιστοσύνης

Το γεγονός ότι το υψηλότερο χρέος περίπου 340 δισεκατομμύρια ευρώ σήμερα, θεωρείται βιώσιμο, καθώς η χώρα επιτυγχάνει αναχρηματοδότησή του, είναι μία υπόθεση που μπορεί εύκολα να αποτραπεί. Για το λόγο αυτό πρέπει να επενδύσει στη λογική διατήρηση του κλίματος εμπιστοσύνης με τις διεθνείς αγορές. Δηλαδή να διατηρήσει με συνέπεια μία νέα δημοσιονομική πολιτική σε συνδυασμό με την εκτέλεση των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων.

Ποσοτική χαλάρωση και παροχή ρευστότητας

Η πολιτική της ποσοτικής χαλάρωσης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, αυτή τη στιγμή επηρεάζει θετικά την άντληση χρηματοδότησης για την Ελλάδα. Όμως αν η πολιτική αυτή αλλάξει, αναμένεται να ασκηθούν αυξητικές πιέσεις στα επιτόκια μακροπρόθεσμου δανεισμού και τελικά θα επηρεαστεί αρνητικά το ελληνικό χρέος.

Ομαλότερη δημοσιονομική προσαρμογή

Το αυστηρό πλαίσιο ευρωπαϊκής εποπτείας χαλάρωσε με σκοπό να αντιμετωπιστεί η παρούσα υγειονομική κρίση. Έτσι επιτράπηκε η απόκλιση από τους δημοσιονομικούς στόχους, με αποτέλεσμα να είναι δυνατή η υποστήριξη των ελληνικών επιχειρήσεων κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Αναμένεται βεβαίως ότι η απαιτήσεις για επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων, θα είναι ομαλότερες ώστε να δοθεί ο απαραίτητος χρόνος προσαρμογής της οικονομίας στα νέα δεδομένα. Η ιδιαίτερα συμπιεσμένη ελληνική οικονομία, είναι δύσκολο να επιτύχει δυναμική ανάκαμψη και μία αυστηρή δημοσιονομική προσαρμογή θα έφερνε αρνητικά αποτελέσματα.

Απορρόφηση των πόρων του Ταμείου Ανάκαμψης

Ενώ η τελευταία δεκαετία στέρησε σημαντικά επενδυτικά κεφάλαια στο ελληνικό δημόσιο, σήμερα η ανάγκη για ταχύτατο σχηματισμό παγίου κεφαλαίου σε δημόσιες υποδομές, είναι προφανής. Η Ελλάδα το 2019 παρουσίασε μόνο 10% επί του ΑΕΠ πάγιο κεφάλαιο, ενώ ο ευρωπαϊκός μέσος όρος είναι διαχρονικά 20%

του ΑΕΠ. Για την προσέλκυση επενδύσεων είναι απαραίτητες οι σύγχρονες υποδομές, που ήδη έχουν άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η απορρόφηση των διαθέσιμων πόρων από το Ταμείο Ανάκαμψης, για έργα υποδομών περίπου 32 δισεκατομμυρίων ευρώ είναι μία ευκαιρία για την ελληνική οικονομία να αναβαθμίσει συνολικά τις δημόσιες υποδομές που της λείπουν. Τα έργα μπορεί να προκαλέσουν υψηλό πολλαπλασιαστή επενδύσεων, ενώ κρίσιμη θεωρείται η επίτευξη της απορρόφησης των διαθέσιμων αυτών πόρων.

Παράλληλα, οι ελληνικές επιχειρήσεις πρέπει να είναι έτοιμες να υποβάλλουν ολοκληρωμένα επιχειρηματικά σχέδια για χορήγηση χρηματοδότησης, κυρίως στους τομείς ενεργειακής αναβάθμισης και ψηφιοποίησης.

Εντατικοποίηση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων

Οι αγκυλώσεις σε διαχρονικά προβλήματα, όπως είναι το σύστημα της δικαιοσύνης, η δημόσια διοίκηση και η λειτουργία πολλών θεσμών του ελληνικού κράτους, εξακολουθεί να δημιουργεί προβλήματα στην προσαρμογή της χώρας στη νέα πραγματικότητα και στις προοπτικές ανάκαμψης. Οι πόροι από το Ταμείο Ανάκαμψης πρέπει να οδηγηθούν και στην προώθηση δομικών μεταρρυθμίσεων, ώστε να υποστηριχθεί η ανάκαμψη. Έμφαση βεβαίως πρέπει να δοθεί στο νομικό πλαίσιο και την εξασφάλιση των δικαιωμάτων των επενδυτών, αλλά και στην αναδιοργάνωση του δημοσίου τομέα, με περισσότερες πλήρως ψηφιοποιημένες δημόσιες υπηρεσίες.

Τροποποίηση του φορολογικού μοντέλου

Πρόκειται για έναν από τους σημαντικότερους λόγους προσέλκυσης επενδυτών, όχι μόνο σε ότι αφορά τους φορολογικούς συντελεστές, αλλά και σε ότι αφορά τη σταθερότητα του φορολογικού μοντέλου. Επίσης απαραίτητη είναι η μείωση της περιπλοκότητας υπολογισμού των φόρων, αλλά και του πλήθους των φόρων, η άρση των διοικητικών εμποδίων στο επιχειρείν, η μείωση της γραφειοκρατίας και η γενικότερη μείωση των ασφαλιστικών εισφορών. Η απλοποίηση των θεσμικών διαδικασιών σε όλες τις αδειοδοτήσεις που σχετίζονται με τις επιχειρήσεις είναι κρίσιμης σημασίας για τα επόμενα βήματα της ελληνικής οικονομίας και την ουσιαστική της ανάκαμψη.

Νέο ανθεκτικό παραγωγικό μοντέλο

Οι δομικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας έγιναν ακόμη πιο ξεκάθαρες με την υγειονομική κρίση. Η εξάρτηση από τον τουρισμό και την εστίαση, αλλά και γενικότερα από τις υπηρεσίες έφερε ιδιαίτερα αρνητικά αποτελέσματα. Ενώ αντίθετα, αν ο αγροτικός τομέας ήταν ανεπτυγμένος όπου άλλωστε παρουσιάζει και συγκριτικό πλεονέκτημα, εξ αιτίας του κλίματος και της γεωμορφολογίας της χώρας, θα είχε μεγαλύτερες αντοχές και μικρότερο πλήγμα η ελληνική οικονομία. Η χώρα πρέπει να θέσει ισχυρότερα και ανθεκτικά θεμέλια αλλάζοντας την παραγωγική της βάση, με έμφαση στον αγροτικό τομέα και τη μεταποίηση, τη βιομηχανία και την παραγωγή καθαρής ενέργειας. Σε αυτό το θέμα της ενεργειακής αυτονομίας μέσα από καθαρές πηγές ενέργειας, θα πρέπει επίσης να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα. Αν επιτύχει την μείωση του ενεργειακού της κόστους, η Ελλάδα, θα επιτύχει ταυτόχρονα και αύξηση της ανταγωνιστικότητάς της. Επίσης, σε αυτό τον τομέα της ενέργειας, μπορεί να δημιουργηθούν χιλιάδες θέσεις εργασίας με διάρκεια και με σημαντική ώθηση του εθνικού εισοδήματος. Η κυκλική οικονομία είναι η απάντηση και η βασική επιδίωξη στην αειφόρο ανάπτυξη που επιδιώκει συνολικά η ευρωπαϊκή και παγκόσμια κοινότητα. Η Ελλάδα πρέπει να εντείνει τις προσπάθειές προς αυτή την κατεύθυνση προσαρμόζοντας γρήγορα, όλα τα προϊόντα της στην πράσινη οικονομία. Ωστόσο σε ότι αφορά το τουριστικό προϊόν, το οποίο είναι ήδη ανεπτυγμένο, πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα στον τεχνολογικό εξοπλισμό και τη διαχείριση της μαζικότητας και της εποχικότητας. Πρέπει απαραίτητα να στραφεί σε ποιοτικές μορφές τουρισμού, που θα αποδίδουν περισσότερο και δεν θα καταστρέφουν το περιβάλλον και τους πόρους της ελληνικής επικράτειας.

Μείωση της τραπεζικής κρίσης

Είναι βέβαιο ότι η χώρα δεν έχει εξέλθει από την τραπεζική κρίση που δημιουργήθηκε την προηγούμενη δεκαετία, εξ αιτίας των κακών πολιτικών χειρισμών και σειράς μέτρων που κατέστρεψαν τα χαρτοφυλάκια των τραπεζών και την εμπιστοσύνη του κοινού προς το τραπεζικό σύστημα. Σήμερα παραμένει υψηλό το ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων δανείων, ενώ μάλιστα υπάρχει σημαντικός κίνδυνος για εκτίναξη των δανείων αυτών, εξ αιτίας της πανδημίας. Αναμένεται ότι η διαδικασία τιτλοποίησης θα μειώσει το ποσοστό αυτών των δανείων επί του συνόλου στο 25%. Επειδή όλες οι ευρωπαϊκές τράπεζες σήμερα επηρεάζονται από

την πανδημία, η ΕΚΤ είναι λογικό ότι λαμβάνει συνολικά μέτρα υποστήριξης τους. Άρα και οι ελληνικές τράπεζες βρίσκονται σήμερα ωφελημένες. Όμως αν αυτή η υποστήριξη διακοπεί, μπορεί και πάλι να βρεθούν σε αδιέξοδο, αν υπάρξει μικρή αύξηση του πληθωρισμού και εκτόξευση του ποσοστού των νέων μη εξυπηρετούμενων δανείων. Η εξυγίανση του τραπεζικού συστήματος και η εύρυθμη λειτουργία του είναι καθοριστικός παράγοντας ανάπτυξης για την χώρα. Άλλωστε είναι απολύτως βέβαιο ότι μία σύγχρονη χώρα όταν έχει ανεπτυγμένο τραπεζικό σύστημα, αυτό αποτελεί πηγή ανάπτυξης και μεγέθυνσης της οικονομίας. Αντίθετα, η κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει ο τραπεζικός τομέας της Ελλάδος, αποτελεί αιτία υπανάπτυξης ολόκληρης της οικονομίας.

Παροχή ρευστότητας σε υγιείς επιχειρήσεις

Υπάρχει σοβαρή πιθανότητα, ένας μεγάλος αριθμός από τις επιχειρήσεις που σήμερα δραστηριοποιούνται σε κλάδους που πλήττονται από την πανδημία, να μην επιβιώσουν. Το ελληνικό δημόσιο πρέπει να χρηματοδοτεί με προσοχή όσες από αυτές έχουν τη δυνατότητα να ανασυνταχθούν και να προχωρήσουν και όχι όσες είναι ήδη υπερχρεωμένες και υπάρχει σοβαρός κίνδυνος να δημιουργηθεί ένα νέο ρεκόρ μη εξυπηρετούμενων δανείων. Αυτό σημαίνει ότι το χρηματοπιστωτικό σύστημα πρέπει να συνεργαστεί με το κράτος ώστε να αξιολογήσει με προσοχή ποιες επιχειρήσεις είναι υγιείς και ποιες είναι προβληματικές, ώστε να διαχειριστεί με αποτελεσματικό τρόπο αυτές που δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν και να υποστηρίξει μόνο αυτές που αξίζουν τη χρηματοδότηση.

Χρηματοδότηση σε νέους ελπιδοφόρους τομείς

Η μεταστροφή του παραγωγικού μοντέλου της χώρας πρέπει να υποστηριχθεί και από το τραπεζικό σύστημα. Έτσι είναι σημαντικό να σταματήσει η χρηματοδότηση μόνο των παραδοσιακών κλάδων της οικονομίας που παρουσιάζουν ανάπτυξη και θεωρούνται ασφαλείς επενδύσεις, όπως είναι τα ακίνητα και ο τουρισμός. Η υποστήριξη και άλλων επιχειρήσεων που σχετίζονται με την τεχνολογία, την ενέργεια και την πληροφορική, είναι σίγουρα απαραίτητη για να δημιουργήσουν και οι ίδιες οι τράπεζες μία νέα πελατεία και καλύτερες επιδόσεις.

Ψηφιακός μετασχηματισμός των επιχειρήσεων και του κράτους

Η δυσκολία αφομοίωσης των νέων τεχνολογιών και καινοτομιών, είναι προφανής στην ελληνική οικονομία, είτε πρόκειται για το δημόσιο είτε για τον ιδιωτικό τομέα. Το ελληνικό δημόσιο πρέπει να αντιληφθεί τι ακριβώς είναι οι ψηφιακές υπηρεσίες, δηλαδή σε καμία περίπτωση, η δυνατότητα των πολιτών να ‘εκτυπώνουν’ μόνοι τους εκατοντάδες έγγραφα. Οι πολίτες και οι επιχειρήσεις πρέπει να εξυπηρετούνται εύκολα και γρήγορα με υπηρεσίες που μπορούν να ολοκληρώσουν μόνοι τους από το διαδίκτυο. Ο χρηματοπιστωτικός τομέας πρέπει να υιοθετήσει περισσότερες τεχνολογίες και καινοτομίες με βάση τις διεθνείς εξελίξεις, αλλά και οι επιχειρήσεις να ενσωματώσουν κάθε σημαντική ψηφιακή παροχή προς τους πελάτες τους. Σε ότι αφορά ορισμένες σημαντικές ψηφιακές δημόσιες υπηρεσίες, είναι απαραίτητη η σύγκλιση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες, αλλά και η εξάλειψη κάθε δυνατότητας για φοροδιαφυγή, πελατειακές σχέσεις και διαφθορά. Έτσι, η ΑΑΔΕ πρέπει ταχύτατα αλλά και με ιδιαίτερη προσοχή να ψηφιοποιήσει τις παρεχόμενες υπηρεσίες της, είτε αφορά την οικονομική εφορία, είτε τα τελωνεία, ώστε να αυξηθούν τα έσοδα του κράτους και η ικανοποίηση των πολιτών και των επιχειρήσεων που εξυπηρετούνται. Η χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Next Generation EU θα αποτελέσει σημαντική ενίσχυση στην κοστοβόρα αυτή διαδικασία μετάβασης στη νέα ψηφιακή πραγματικότητα. Οι ελληνικές επιχειρήσεις οφείλουν να επιδιώξουν την ψηφιακή τους ενηλικίωση και να ενσωματώσουν κάθε απαραίτητη τεχνολογία, ώστε να προσαρμοστούν στο νέο επιχειρηματικό περιβάλλον. Είναι άλλωστε βέβαιο, ότι απέχουν πολύ από τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες σε ότι αφορά την τεχνολογική και ψηφιακή τους ανάπτυξη.

Αναβάθμιση των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού

Η τεχνολογική και ψηφιακή ανάπτυξη που απαιτήθηκε το προηγούμενο διάστημα, εξ αιτίας της υγειονομικής κρίσης, της εξ αποστάσεως παροχής εργασίας και της ευρύτερης χρήσης των τεχνολογιών, απέδειξε την τεράστια ανάγκη που έχει η χώρα στην επιμόρφωση του ανθρώπινου δυναμικού και στην εξέλιξη των ψηφιακών δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού. Ωστόσο τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας, αποδεικνύουν ότι πρόκειται για ανθρώπους με μικρή επαγγελματική εμπειρία, χαμηλού επιπέδου μόρφωση, που έχουν απομακρυνθεί από τα συστήματα εκπαίδευσης ή μετεκπαίδευσης επί σειρά ετών και είναι δύσκολο να εισέλθουν στην

παραγωγή γιατί δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στα νέα δεδομένα. Είναι απαραίτητη η αναβάθμιση των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού και το νέο ΕΣΠΑ υπόσχεται ότι θα συνδράμει προς αυτή την κατεύθυνση. Είναι άλλωστε ένας από τους σοβαρούς λόγους που δεν μπορεί να προσελκύσει η χώρα ξένες επενδύσεις.

Μείωση του εξωτερικού χρέους

Ίσως να αποτελεί το ισχυρότερο αντικίνητρο για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Η Ελλάδα επί σειρά ετών, παρά την υποστήριξη που είχε από ευρωπαϊκούς και διεθνείς φορείς, παρουσίασε επιδείνωση του εξωτερικού της χρέους. Από σημαίνει ότι το ελληνικό κράτος δεν είναι σε θέση να διευθετήσει τα προβλήματα που δημιουργούν ελλείμματα, γι' αυτό και είναι διαρκώς αυξανόμενο το εξωτερικό χρέος. Η χώρα αυτή τη στιγμή, εξ αιτίας της πολιτικής ποσοτικής χαλάρωσης που έχει υιοθετήσει η ΕΚΤ, είναι να σε θέση να δανείζεται για να ξεχρεώνει παλαιότερα χρέη. Όμως είναι μία λεπτή ισορροπία που εύκολα μπορεί να ανατραπεί. Το υψηλότερο χρέος σήμερα μπορεί να οδηγήσει σε δυσμενέστατα μέτρα ή μία 'μεθοδευμένη' πτώχευση. Είναι βέβαιο, ότι ένας επενδυτής δεν θα διακινδύνευε να επενδύσει σε μία χώρα με αυτά τα χαρακτηριστικά. Άρα, είναι ένα από τα βασικά θέματα για τα οποία πρέπει να μεριμνήσει η ελληνική πολιτεία. Αρχικά να μειώσει τις εισαγωγές σε αγαθά, τα οποία κυρίως προκαλούν ελλείμματα και κατόπιν, να αναζητήσει τρόπους ώστε να αυξήσει την παραγωγικότητά της και τις εξαγωγικές της ικανότητες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8:

Συμπεράσματα, Αδυναμίες Παρούσας Έρευνας και Μελλοντική Έρευνα

Συμπεράσματα

Η Ελληνική Οικονομία πέρασε μία μακρά περίοδο προσαρμογής από την είσοδό της στην Ευρωζώνη, τη χρηματοπιστωτική κρίση και τελικά στο τέλος του 2019 δεν είχε καταφέρει να επιλύσει τις δομικές παθογένειες που προκαλούσαν επί σειρά ετών, υψηλό εξωτερικό χρέος και χαμηλή παραγωγικότητα. Η αρχική ανάλυση στην περίοδο κυρίως της προηγούμενης δεκαετίας 2010 – 2019, αποδεικνύει ότι είχε μεν διορθώσει ορισμένα μακροοικονομικά μεγέθη, όμως όχι τόσο σημαντικά ώστε να μπει σε μία νέα πορεία ανάπτυξης.

Ουσιαστικά η ελληνική οικονομία, μετέφερε από χρόνο σε χρόνο τα προβλήματα που διαχρονικά αντιμετωπίζει, χωρίς να ασχολείται με σοβαρότητα, με την επίλυσή τους. Προκειμένου να δημιουργηθούν τα θεμέλια για μία υγιή ανάπτυξη, πρέπει να επιλυθεί οριστικά κάθε ζήτημα που προκαλεί τραπεζική κρίση και αναξιοπιστία του τραπεζικού συστήματος. Όπως ήδη αναφέρθηκε, ένα εύρωστο χρηματοπιστωτικό σύστημα αποτελεί προϋπόθεση για την ανάπτυξη μίας οικονομίας. Μέσα από τις τραπεζικές δραστηριότητες ‘δουλεύει’ ο πολλαπλασιαστής χρήματος, που δίνει ώθηση στην επιχειρηματικότητα, στην κατανάλωση και την προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Κατ’ επέκταση μέσα από ένα εύρωστο χρηματοπιστωτικό σύστημα, λειτουργεί και ο πολλαπλασιαστής επενδύσεων, ο οποίος επίσης επιδρά αυξητικά στην εθνική οικονομία. Αν η Ελλάδα, δεν δημιουργήσει ισχυρά και υγιή θεμέλια, όλα όσα δευτερευόντως προσπαθεί να διορθώσει και σχετίζονται με δομικές αδυναμίες, δεν θα φέρουν κανένα αποτέλεσμα. Δηλαδή, δεν είναι δυνατόν να προσελκύσει επενδύσεις μειώνοντας τον χρόνο και το κόστος δημιουργίας μίας νέας επιχείρησης.

Οι επενδυτές ενδιαφέρονται αρχικά για τις μακροοικονομικές επιδόσεις μίας οικονομίας και οπωσδήποτε για την επικινδυνότητα της επένδυσης. Η Ελλάδα, που διαχρονικά έχει αποδείξει την αδυναμία της να διαχειριστεί το υψηλότερο εξωτερικό της χρέος, είναι πολύ πιθανό ότι θα λάβει νέα δυσμενή μέτρα εναντίον των ιδιωτών για να μπορέσει να ανταπεξέλθει. Προκειμένου αυτό να γίνει περισσότερο κατανοητό, πρέπει να γίνει σαφές ότι σήμερα, οι σύγχρονες χώρες, δεν ‘ανακοινώνουν’ δια μέσου κάποιου κυβερνητικού εκπροσώπου ότι ‘πτώχευουν’. Αυτή η πρακτική υπήρχε παλαιότερα, δηλαδή κάποιο στέλεχος της κυβέρνησης ανακοίνωνε την πτώχευση. Σήμερα, στην Ευρωζώνη δεν μπορούν να εφαρμοστούν τέτοιες πρακτικές, ενώ πτώχευση θεωρείται κάθε δυσμενή μέτρο εναντίον των

ιδιωτών, ώστε να βρεθούν τα χρήματα για την αποπληρωμή του δημόσιου χρέους. Είναι μία ‘εργαλειοθήκη’ που περιλαμβάνει διάφορα μέτρα, τα οποία αποδεικνύουν ουσιαστικά την πτώχευση. Τέτοια μέτρα λήφθηκαν ήδη στο παρελθόν και δεν αποκλείεται να επαναληφθούν, όπως ήταν το PSI (Private Sector Involvement), ή το κούρεμα καταθέσεων στην Κύπρο το 2013, το οποίο λίγο έλειψε να εφαρμοστεί και στην Ελλάδα το 2015, όταν επιβλήθηκαν τα capital controls που προκάλεσαν τεράστια εμπόδια στην επιχειρηματική δραστηριότητα και ώθησαν πολλούς επιχειρηματίες να αναζητήσουν σε άλλες χώρες στέγη. Με βάση όλα τα παραπάνω, είναι προφανές ότι, υπό την σκιά μίας νέας πτώχευσης, η οποία μπορεί να συμβεί οποτεδήποτε, δεν είναι δυνατόν η Ελλάδα να προσελκύσει ξένες επενδύσεις, ή ακόμη να πείσει τους Έλληνες επιχειρηματίες να αναπτύξουν υψηλότερη οικονομική δραστηριότητα. Άρα σε συνδυασμό, το υψηλό εξωτερικό χρέος και η ξεκάθαρη φυγή των Ελλήνων επιχειρηματιών σε άλλες χώρες με φιλικό επιχειρηματικό περιβάλλον, είναι αρκετοί λόγοι ώστε να μην μπορεί η χώρα να προσελκύσει επενδυτές. Μάλιστα πρόσφατα ανακοινώθηκε προς διαβούλευση σχέδιο της κυβέρνησης, με παροχή επιχορήγησης από 7.500.000 έως 20.000.000€, σε ‘εμβληματικές’ επενδύσεις, επιπλέον άλλων φορολογικών ‘δώρων’ και διευκολύνσεων που θα παρέχονται με φορολογικά συμβόλαια (Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων, 2021). Πρόκειται για μία τακτική που ακολουθήθηκε και στο παρελθόν προκειμένου να προσελκύσουν βιομηχανικές κυρίως επενδύσεις. Όμως όταν τα ‘δώρα’ σταμάτησαν να παρέχονται από τις ελληνικές κυβερνήσεις, έκλειναν και μεταφέρονταν στην Τουρκία (Παπαηλίας, 2015). Η απόφαση αυτή της ελληνικής κυβέρνησης αποδεικνύει ακόμη, την έλλειψη ενδιαφέροντος από τους επενδυτές, οι οποίοι εκτιμούν ότι ο κίνδυνος είναι υψηλός, άρα δεν παρακινούνται από άλλου είδους κίνητρα όπως είναι και οι διευκολύνσεις στην ίδρυση, ή τα φορολογικά συμβόλαια.

Είναι προφανές ότι το οικονομικό μοντέλο της χώρας παρουσιάζει σημαντικές αδυναμίες και εξ αιτίας αυτού δημιουργούνται αρνητικές προσδοκίες για τις επιπτώσεις που θα έχει τελικά η υγειονομική κρίση στο σύνολο της οικονομίας και της επιχειρηματικότητας. Το ελληνικό δημόσιο πρέπει να πάψει να επιδοτεί με έμφαση τον τουρισμό και την εστίαση. Ο κλάδος είναι ήδη ανεπτυγμένος και πρέπει να υποστηριχθούν και άλλοι σημαντικοί κλάδοι, στους

οποίους η χώρα έχει συγκριτικό πλεονέκτημα, όπως είναι η ναυτιλία και ο αγροτικός τομέας, η μεταποίηση και η παραγωγή πράσινης ενέργειας.

Μία ακόμη διαρθρωτική αδυναμία είναι η υψηλή κατανάλωση σε σχέση με το ΑΕΠ, που υπερβαίνει σταθερά τον ευρωπαϊκό μέσο όρο κατά 20%. Είναι προφανές ότι η Ελλάδα εξακολουθεί διαρκώς εξαρτημένη από εισαγωγές αγαθών και δεν έχει καταφέρει ή δεν έχει επιδιώξει την ανατροπή αυτής της δύσκολης κατάστασης για την οικονομία, ώστε να πάψει να δημιουργεί ελλείμματα στο Εμπορικό Ισοζύγιο (Πολύζος, 2019).

Η σοβαρή πτώση του ΑΕΠ και η χαμηλή παραγωγικότητα σε συνδυασμό με την χαμηλού βαθμού ψηφιοποίηση των επιχειρήσεων και του κράτους, αποδεικνύει ότι οι προσπάθειες για ανάκαμψη δεν κατευθύνθηκαν προς τη σωστή πορεία την προηγούμενη δεκαετία. Οι μικρού μεγέθους επιχειρήσεις είναι εγκλωβισμένες σε ένα καθεστώς χαμηλής παραγωγικότητας, με χαμηλό βαθμό χρήση των τεχνολογιών και του ηλεκτρονικού εμπορίου, αλλά και χαμηλή χρήση της ηλεκτρονικής τραπεζικής. Τελικά οι ελληνικές επιχειρήσεις που 'αποφεύγουν' τις συναλλαγές με τις τράπεζες, είναι ανίκανες να αντλήσουν ρευστότητα, να καινοτομήσουν και να επενδύσουν σε νέες πρακτικές. Τα εγγενή αυτά χαρακτηριστικά της ελληνικής επιχειρηματικότητας, εντείνουν την ανησυχία για το συνολικό πλήγμα που μπορεί να δεχθεί η ελληνική οικονομία.

Βεβαίως, ήταν μία καλή πρακτική να μειωθεί η επιχειρηματική θνητότητα κατά τη διάρκεια της πανδημίας, όμως είναι προφανές ότι οι επιχειρήσεις πρέπει να συνεχίσουν να λειτουργούν χωρίς κρατικές επιδοτήσεις, με δικές τους δυνάμεις σε ένα υγιές περιβάλλον, φιλικό προς την επιχειρηματικότητα. Περαιτέρω, είναι σημαντικό και απαραίτητο να μειωθεί ο αριθμός των πολλών διαφορετικών ειδών εταιριών που μπορεί ένας επιχειρηματίας να δημιουργήσει. Σήμερα υπάρχουν οκτώ διαφορετικά είδη επιχειρήσεων, προσωπική εταιρία, ομόρρυθμη, ετερόρρυθμη, ετερόρρυθμη κατά μετοχές, ιδιωτική κεφαλαιουχική εταιρία, μονοπρόσωπη εταιρία περιορισμένης ευθύνης, εταιρία περιορισμένης ευθύνης και ανώνυμη εταιρία, ενώ το εταιρικό δίκαιο της Ελλάδος, είναι ιδιαίτερα περίπλοκο και σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με τους φορολογικούς συντελεστές. Οι φορολογικοί συντελεστές είναι σε ορισμένες περιπτώσεις σταθεροί, σε άλλες αναλογικοί, ενώ σήμερα ξεκινούν από 9% και καταλήγουν έως και το 45%. Οι ιδιαιτερότητες αυτές, είναι αδύνατο να γίνουν κατανοητές από έναν ξένο επενδυτή, ίσως ακόμη και από έναν Έλληνα.

Όμως αποδεικνύει ότι πρόκειται για ένα κράτος χωρίς σοβαρότητα, με μικρό ενδιαφέρον για τη διευκόλυνση της επιχειρηματικότητας και τη διαφάνεια στις συναλλαγές.

Σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, υπάρχει μόνο ένα είδος εταιρίας, με μόνο ένα συντελεστή φορολογίας που παραμένει σταθερός για πάρα πολλά χρόνια. Αυτό σημαίνει ότι η Ελλάδα είναι απίστευτο σήμερα να συγκεντρώσει επενδύσεις, όσο και αν προσφέρει άλλα δώρα και επιχορηγήσεις. Άλλωστε πρέπει να συνεκτιμηθεί το γεγονός ότι όλο και περισσότερο ψηφιακές επιχειρήσεις από όλο τον κόσμο, είναι σε θέση να εκμεταλλεύονται ‘εξ αποστάσεως’ την ελληνική αγορά, χωρίς να έχουν φυσική εγκατάσταση. Η ανάπτυξη των ψηφιακών επιχειρήσεων μπορεί να επιδράσει περισσότερο αρνητικά στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, αν δεν μπορεί να προσελκύσει τέτοιου είδους επιχειρήσεις, αλλά αντίθετα, σαν θύμα, γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης, χωρίς να αποκομίζει φορολογικά έσοδα.

Αν η ελληνική οικονομία, διορθώσει τα μεγάλα προβλήματα που αντιμετωπίζει με το εξωτερικό της χρέος και με σοβαρότητα δημιουργήσει ένα πραγματικά φιλικό περιβάλλον για τις επιχειρήσεις, πιθανότατα να αναστρέψει το αρνητικό κλίμα και να επιτύχει πραγματική ανάπτυξη μέσα στα επόμενα έτη, ξεπερνώντας τα οικονομικά προβλήματα που δημιουργήθηκαν, με τη χρηματοπιστωτική κρίση και την υγειονομική κρίση. Όπως άλλωστε έγινε σαφές, κανείς δεν αποκλείει ότι στο μέλλον και νέες παγκόσμιες κρίσεις, δεν θα επηρεάσουν αρνητικά την ελληνική οικονομία. Γι’ αυτό στο επόμενο διάστημα πρέπει να υπάρχει μία πραγματική προετοιμασία, ώστε να μπορέσει η ελληνική πολιτεία να αντιμετωπίσει τα σημερινά της προβλήματα, αλλά και κάθε νέα πρόκληση.

Οι μελέτες άλλωστε του ΟΟΣΑ έδειξαν πως όσες οικονομίες ήταν εύρωστες και με χαμηλό εξωτερικό χρέος, κατάφεραν γρήγορα να επανέλθουν ή να καταγράψουν μικρές απώλειες. Είναι λοιπόν επείγον η χώρα, να στοχεύσει σε διαφορετικούς στόχους, όχι παροδικούς και εύκολους, απλά για να ικανοποιηθεί το εθνικό αίσθημα, αλλά να οικοδομήσει σταθερά θεμέλια για να αναπτυχθεί και να προσφέρει βάσεις και ένα υγιές περιβάλλον για την επιχειρηματικότητα.

Αδυναμίες της παρούσας έρευνας

Η παρούσα έρευνα διεξάγεται ενώ η υγειονομική κρίση βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη, άρα είναι ακόμη απρόβλεπτα τα προβλήματα που μπορεί να προκύψουν και διαρκώς ανακύπτουν, ακόμη και κατά τη διάρκεια της έρευνας. Για παράδειγμα οι πρωτοφανείς ελλείψεις προϊόντων στην Ευρώπη, τα τεράστια προβλήματα στις μεταφορές και η απρόβλεπτη αύξηση του πληθωρισμού, μπορούν να ανατρέψουν τις ισορροπίες στην παγκόσμια οικονομία, δυσχεραίνοντας ακόμη περισσότερο τη θέση της Ελλάδας.

Μελλοντική έρευνα

Τα προβλήματα που διαρκώς ανακύπτουν και πολλαπλασιάζουν τις επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία και τις ελληνικές επιχειρήσεις, θα μπορούσαν να αποτελέσουν τροφή για μελλοντική έρευνα, η οποία μπορεί να χρησιμοποιήσει πλήθος στοιχείων και διαπιστώσεων της παρούσας μελέτης.

Βιβλιογραφία και Πηγές Διαδικτύου

Ξενόγλωσσες

- Coface, (2021), Country Risk Assessment, διαθέσιμο στο file:///C:/Users/AlexandraKamargianni/Downloads/COFACE_BAROMETER_Q2-2021-CARTE_EN.pdf, [Πρόσβαση, 16 Αυγούστου 2021].
- Cox, N., Ganong, P., Noel, P., Varvra, J., Wong, A., Farrell, D., Greig, F. (2020). *Initial impacts of the pandemic on consumer behavior: Evidence from linked income, spending and savings data*, Brookings Papers on Economics Activities.
- Deloitte, (2021), Κύπρος, Φορολογικές πληροφορίες 2021, διαθέσιμο στο https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cy/Documents/tax/CY_Tax-Facts-2021-GR_Noexp.pdf, [Πρόσβαση, 16 Αυγούστου 2021].
- Eurostat, Covid19, (2021), Population and Health, διαθέσιμο στο <https://ec.europa.eu/eurostat/web/covid-19/population-health> [Πρόσβαση 5 Αυγούστου 2021].
- Gov.gr, (2021), Χάρτης υγειονομικής ασφάλειας και προστασίας από τον covid – 19, διαθέσιμο στο <https://covid19.gov.gr/>, [Πρόσβαση, 5 Αυγούστου 2021].
- Grant – Thornton, (2020), Ξενοδοχειακός κλάδος: Αξιολογώντας τον αντίκτυπο του Covid – 19, διαθέσιμο στο <https://www.grant-thornton.gr/insights/article/covid-19-hotels-gr/>, [Πρόσβαση, 18 Αυγούστου 2021].
- Grant Thornton (2020). *Μελέτη επίδρασης του Covid-19 στις Ελληνικές Επιχειρήσεις & την Ελληνική Οικονομία*. Διαθέσιμο στο: https://www.grant-thornton.gr/globalassets/markets/grc/media/pdfs/covid-19-impact_final.pdf [Πρόσβαση 1 Ιουνίου 2021].
- ICAP, (2020), Αποτελέσματα Έρευνας για τις Επιπτώσεις της Πανδημίας Covid – 19 στις επιχειρήσεις και τους κλάδους της Ελληνικής Οικονομίας, διαθέσιμο στο [https://dir.icap.gr/mailimages/icap.gr/Conference/13th GR CRC 2020_presentation P ANTELAIUO.pdf](https://dir.icap.gr/mailimages/icap.gr/Conference/13th_GR_CRC_2020_presentation_P ANTELAIUO.pdf), [Πρόσβαση, 12 Αυγούστου 2021].
- IMD, (2021), World Competitiveness Ranking, διαθέσιμο <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness/>, [Πρόσβαση, 16 Αυγούστου 2021].
- NBP & KEPE – Greek National Productivity Board & Centre of Planning and Economic Research, (2020), Annual Report 2020. Recovery and Growth Through Enhancing Productivity and Competitiveness, διαθέσιμο στο https://www.kepe.gr/images/npb/NPB_Annual_Report_2020.pdf, [Πρόσβαση, 16 Αυγούστου 2021].
- Next Generation EU (2021). *Ελλάδα 2.0-Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας-Αναλυτική Περιγραφή Δράσεων*. Διαθέσιμο στο: <https://www.minfin.gr/documents/20182/15898696/8-4->

[2021++%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1+2.0+-+%CE%91%CE%BD%CE%B1%CE%BB%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE+%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AE+%CE%94%CF%81%CE%AC%CF%83%CE%B5%CF%89%CE%BD.pdf/bca4a60f-6ae0-4b66-ac08-b8fc2767e54f](https://www.oecd.org/economy/surveys/Greece-2020-OECD-economic-survey-Overview.pdf) [Πρόσβαση 1 Ιουνίου 2021].

OECD, (2020), Economic Surveys Greece, διαθέσιμο στο <https://www.oecd.org/economy/surveys/Greece-2020-OECD-economic-survey-Overview.pdf>, [Πρόσβαση, 14 Αυγούστου 2021].

PWC (2020). *Οι επιπτώσεις της πανδημίας στις ελληνικές επιχειρήσεις*. Διαθέσιμο στο: https://www.pwc.com/gr/en/publications/Greece_Covid_Report.pdf [Πρόσβαση 1 Ιουνίου 2021].

Suchting, W., (2006), Epistemology. *Historical Materialism*, 14(3), pp. 331-345.

The World Bank, (2020), Doing Business, Measuring Business Regulations, διαθέσιμο στο <https://www.doingbusiness.org/en/rankings>, [Πρόσβαση, 14 Αυγούστου 2021].

World Economic Forum, (2020), Impact of COVID 19 on the Global Financial System, διαθέσιμο στο http://www3.weforum.org/docs/WEF_Impact_of_COVID_19_on_the_Global_Financial_System_2020.pdf, [Πρόσβαση, 16 Αυγούστου 2021].

World Health Organization (2020). Q & A on coronaviruses (COVID-19). Διαθέσιμο στο: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19#:~:text=symptoms> [Πρόσβαση 1 Ιουνίου 2021].

Ελληνόγλωσσες

ΔιαΝΕΟσις, (2018), Η φορολογία εισοδήματος στην Ελλάδα, Συγκριτική Ανάλυση και Προτάσεις Αναμόρφωσης, διαθέσιμο στο http://iobe.gr/docs/research/RES_29042018_REP_GR.pdf, [Πρόσβαση 14 Αυγούστου 2021]

Δρέττα, I., (2020). Τουρισμός και Πανδημία-Η CEO του Marketing Greece Ιωάννα Δρέττα γράφει για τις επιπτώσεις της πανδημίας στον τουρισμό και τις προοπτικές για το μέλλον. Διαθέσιμο στο: <https://www.dianeosis.org/2020/11/tourismos-kai-pandimia/> [Πρόσβαση 1 Ιουνίου 2021].

Εθνική Εκστρατεία Εμβολιασμού, (2020), Εθνικό Επιχειρησιακό Σχέδιο Εμβολιασμού κατά της Covid-19. Αθήνα: Εθνική Εκστρατεία Εμβολιασμού.

Εθνικός Οργανισμός Δημόσιας Υγείας (2020). Νέος κορωνοϊός Covid-19-Οδηγίες. Διαθέσιμο στο: <https://eody.gov.gr/neos-koronaios-covid-19/> [Πρόσβαση 1 Ιουνίου 2021].

- Έκθεση Πισσαρίδη, (2020), Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελληνική Οικονομία, διαθέσιμο στο <https://government.gov.gr/schedio-anaptixis-gia-tin-elliniki-ikonomia/>, [Πρόσβαση, 8 Αυγούστου 2021].
- Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας Ελλάδος, (2021), Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2020, διαθέσιμο στο <https://www.bankofgreece.gr/ekdoseis-ereyna/ekdoseis/ekthesh-dioikhth>, [Πρόσβαση, 12 Αυγούστου 2021].
- Ελληνική Στατιστική Αρχή, (2021), Έρευνα Εργατικού Δυναμικού Μάιος 2021, διαθέσιμο στο https://www.statistics.gr/el/statistics?p_p_id=documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=4&p_p_col_pos=1&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_javax.faces.resource=document&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_in=downloadResources&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_documentID=445369&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_locale=el [Πρόσβαση 5 Αυγούστου 2021].
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2020), Οδηγός χρήσης του ορισμού των ΜΜΕ, διαθέσιμο στο <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/42921/attachments/1/translations/el/renditions/pdf>, [Πρόσβαση, 12 Αυγούστου 2021].
- Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο, (2020), Ευρωπαϊκό Εξάμηνο – Ειδική Έκθεση, διαθέσιμο στο <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/european-semester-16-2020/el/>, [Πρόσβαση, 14 Αυγούστου 2021].
- Θανόπουλος, Γ. & Γιακούλας, Δ. (2021). Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ για την πανδημία του κορωνοϊού: Στάσεις και αντιλήψεις για τις επιπτώσεις στην οικονομία και την κοινωνία. Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.
- Ίδρυμα Σταυρός Νιάρχος, (2020). Διεθνής Πρωτοβουλία Δράσης του ΙΣΝ για τον COVID-19 Ύψους \$100.000.000. Διαθέσιμο στο: <https://www.snf.org/el/grafeio-tyrou/lista-neon/2020/04/diethnis-protoboulia-drasis-tou-isn-gia-ton-covid-19-ypsous/> [Πρόσβαση 1 Ιουνίου 2021].
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ, (2021), Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων Απρίλιος 2021, Οι επιπτώσεις της πανδημικής κρίσης στην αγορά εργασίας το 2020, διαθέσιμο στο <https://www.naftemporiki.gr/cmsutils/downloadpdf.aspx?id=1714216> [Πρόσβαση Αυγούστου 2021].
- ΙΝΣΕΤΕ, (2020), Επενδύσεις σε Δημόσιες Υποδομές για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού τομέα. Σύνοψη, διαθέσιμο στο https://insete.gr/wp-content/uploads/2020/12/20-12_Ependiseis_Ypodomes_Synopsis.pdf, [Πρόσβαση, 12 Αυγούστου 2021].
- Ίσαρη Φ. & Πουρκός Μ., (2015), Ποσοτική Μεθοδολογία Έρευνας, Εκδόσεις ΣΕΑΒ, Αθήνα.
- Κορρές Γ., (2015), Επιχειρηματικότητα και Ανάπτυξη, Εκδόσεις ΣΕΑΒ, Αθήνα.

- Κυρίκος Δ., (2015), Μακροοικονομική Ανάλυση και Πολιτική, Εκδόσεις ΣΕΑΒ, Αθήνα.
- Μακάνταση, Φ & Βαλέντης, Η. (2020). Εκτιμήσεις και προσδοκίες: Η Ελληνική Οικονομία μετά την πανδημία. Διαθέσιμο στο: <https://www.dianeosis.org/2020/04/greek-economy-coronavirus/> [Πρόσβαση 1 Ιουνίου 2021].
- Μανιάτης, Γ. (2020). Πράσινη Ανάπτυξη: Η Απάντηση στην Περιβαλλοντική Κρίση. Αθήνα: διαΝΕΟσις-Οργανισμός Έρευνας & Ανάλυσης.
- Μυλώνη, Β. & Γεωργόπουλος, Α., (2015), Διεθνοποίηση και Διεθνείς Επιχειρήσεις, Εκδόσεις ΣΕΑΒ, Αθήνα.
- Οικονόμου, Φ., (2021), Οικονομικές εξελίξεις, τεύχος 45, ΚΕΠΕ, διαθέσιμο στο https://www.kepe.gr/images/oikonomikes_ekselikseis/tefchos-45-gr/thetika-minymata-kai-prokliseis-gia-tin-elliniki-xrimatistiriaki-agma.pdf, [Πρόσβαση, 16 Αυγούστου 2021].
- Παπαγεωργίου, Ι., (2015), Θεωρία Δειγματοληψίας, Εκδόσεις ΣΕΑΒ, Αθήνα.
- Παπαηλίας, Θ., (2015), Οικονομία και Κοινωνία. Οι εξελίξεις στην ελληνική οικονομία μεταπολεμικά, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Παπακωνσταντίνου Α., Κανάββας Λ., Ντόκας Ι., (2013), Οικονομία και Μικρές Επιχειρήσεις, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, Αθήνα.
- Πισσαρίδης κ.ά., (2020), Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελληνική Οικονομία – Έκθεση Επιτροπής Πισσαρίδη, διαθέσιμο στο <https://government.gov.gr/schedio-anaptixis-gia-tin-elliniki-ikonomia/>, [Πρόσβαση, 16 Αυγούστου 2021].
- Πολύζος, Σ., (2019), Περιφερειακή Ανάπτυξη, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- ΣΕΒ – Σύνδεσμος Ελλήνων Βιομηχάνων, (2019), Τα ρομπότ στη βιομηχανική παραγωγή έρχονται. Οι θέσεις εργασίας μένουν; διαθέσιμο στο https://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/52420/SR_Robots_FINAL.pdf, [Πρόσβαση, 14 Αυγούστου 2021].
- Τράπεζα της Ελλάδος, (2020), Νομισματική Πολιτική-Ενδιάμεση Έκθεση 2020. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος-Ευρωσύστημα.
- Τράπεζα της Ελλάδος, (2021), Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2020. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος-Ευρωσύστημα.
- Τράπεζα της Ελλάδος, (2014), Το χρονικό της Μεγάλης Κρίσης, Η Τράπεζα της Ελλάδος, 2008 – 2013, διαθέσιμο στο <https://www.bankofgreece.gr/Publications/To%20Χρονικό%20της%20Μεγάλης%20Κρίσης.pdf>, [Πρόσβαση, 1 Σεπτεμβρίου 2021].
- Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων, (2021), διαθέσιμο στο <http://www.opengov.gr/ypoiان/?p=12550>, [Πρόσβαση, 1 Σεπτεμβρίου 2021].

- Φαρμάκης, Ν., (2015), Δειγματοληψία και Εφαρμογές, Εκδόσεις ΣΕΑΒ, Αθήνα.
- ΦΕΚ 4566Β'/15.10.2020, (2020), Κανόνες τήρησης αποστάσεων και άλλα μέτρα προστασίας στο σύνολο της Επικράτειας, προς περιορισμό της διασποράς του κορωνοϊού COVID – 19, Εφημερίδα της Κυβέρνησης, διαθέσιμο στο <https://covid19.gov.gr/kanones-tirisis-apostaseon-kai-alla-metra-prostasias-sto-synolo-tis-epikrateias-pros-periorismo-tis-diasporas-tou-koronoiou-sars-cov-2-se-perifereiakes-enotites-me-vasi-tin-epidimiologiki-epivarynsi/>, [Πρόσβαση, 8 Αυγούστου 2021].
- ΧΑΑ – Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών, (2021), Ιστορικά Γενικού Δείκτη Τιμών, διαθέσιμο στο <https://www.athexgroup.gr/el/web/guest/index-historic>, [Πρόσβαση, 14 Αυγούστου 2021].
- Χαλκιάς, Μ., Μανωλέσου, Α., Λάλου, Π., (2015), Μεθοδολογία Έρευνας και Στατιστική Ανάλυση Δεδομένων με το IBM SPSS Statistics, Εκδόσεις ΣΕΑΒ, Αθήνα.
- Χριστοδουλάκης, Ν., Νεκτάριος, Μ., Βαλεντής, Η., Αξιώγλου, Χ. (2020). Η Επανεκκίνηση Της Ελληνικής Οικονομίας. Ταμείο Ανάκαμψης και Δημοσιονομικές Προοπτικές. Αθήνα: διαΝΕΟσις-Οργανισμός Έρευνας & Ανάπτυξης.